

Radoman Irić

JEDNA
SRPSKO-ALBANSKA
PRIČA

**(Od prvih demonstracija u Prištini 1968. i Ustava 1974.,
preko Memoranduma i Miloševića, NATO bombardovanja
i krvoprolića u Kopненоj zoni bezbednosti, do mira i
integracije Albanaca u institucije sistema)**

**VRANJE,
avgust 2021.**

Sadržaj

I.	ISTORIJSKA ČITANKA O SUKOBU	6
I.1.	SREDNJI VEK – TU JE POČETAK	6
I.2.	OSMANSKI PERIOD – ČIJE JE KOSOVO?	6
I.3.	„NAČERTANIJE“, PA BERLINSKI KONGRES	7
I.4.	PORTA PRIZNALA DRŽAVU ALBANIJU	7
I.5.	BALKANSKI RATOVI I BALKANSKI KOŠMAR	7
I.6.	KRALJEVINA SHS: VOJNA UPRAVA I ETNIČKO ČIŠĆENJE	8
I.7.	DRUGI SVETSKI RAT I KOMUNISTIČKA KUHINJA	8
II.	JUGOSLAVIJA I KOSOVSKA DRAMA	9
II.1.	PRVE DEMONSTRACIJE NA KOSOVU 1968. GODINE	9
II.2.	USTAV IZ 1974. I STATUS KOSOVA	9
II.3.	SMRT JOSIPA BROZA TITA – POČETAK KRAJA JUGOSLAVIJE	10
II.4.	„DEMONSTRACIJE IZ 1981. I PAROLA „KOSOVO REPUBLIKA“	10
II.5.	MEMORANDUM SANU – STRATEŠKI NACIONALNI PROGRAM	11
II.6.	KOSOVO POLJE 1987. GODINE: „NIKO NE SME DA VAS BIJE“	11
II.7.	OSMA SEDNICA CK SKS: VOĐA JE ROĐEN	12
II.8.	HAVARIJA USTAVA IZ 1974. I DAN DRŽAVNOSTI 28. MART	12
II.9.	SABOR SRBA NA GAZIMESTANU 1989. GODINE	13
II.10.	ČETRNAESTI KONGRES SKJ I RASPAD JUGOSLAVIJE	13
II.11.	NOVE PARTIJE NIČU KAO PEČURKE – KOMUNISTI GUBE VLAST	14
II.12.	BILA JEDNOM JEDNA ZEMLJA BRATSTVA I JEDINSTVA	15
II.13.	SANKCIJE UN UČVRSTILE MILOŠEVIĆEV REŽIM	16
II.14.	INFLACIJA 300 % NA SAT – TO SVET NE PAMTI	16
III.	DESTABILIZACIJA SE SELI NA JUG SRBIJE	17
III.1.	JEDNA PARTIJA NA 7.500 STANOVNIKA	17
III.2.	REFERENDUM 1992: ZA PRIKLJUČENJE KOSOVU 97 % ALBANACA	18
III.3.	KOMUNISTI SU „RIBALI“, „PEGLALI“ I „SEKLI GLAVE“	19
III.4.	U PREŠEVU USTOLIČEN PRVI ALBANAC – PREDSEDNIK OPŠTINE	20
III.5.	BUJANOVAC PRE SUKOBA – KAO U EPSKOJ NARODNOJ PESMI	20
III.6.	ISELJAVANJE SRBA I „SHERNGULJE“ ALBANACA	22
IV.	REFLEKSIJE JUGOSLOVENSKE KRIZE	22
IV.1.	KLJUČ ZA RAZUMEVANJE SUKOBA NA JUGU SRBIJE	23
IV.2.	FORMIRANJE OVK – KADA, KAKO, ZAŠTO	23
IV.3.	RAT NA KOSOVU – NAGOVEŠTAJ KRAJA JUGOSLOVENSKE DRAME	24
IV.4.	MILOŠEVIĆ ODBIO I RAMBUJE I HOLBRUKA	25
IV.5.	NATO BOMBARDOVANJE, AGRESIJA, MILOSRDNI ANĐEO	25
IV.6.	KOŠARE: JEDNA BITKA, DVA POBEDNIKA	26

IV.7.	KUMANOVSKI SPORAZUM I USPOSTAVLJANJE KZB	26
IV.8.	SAVET BEZBEDNOSTI IZGLASAO REZOLUCIJU 1244	27
IV.9.	KOPNENA ZONA BEZBEDNOSTI POLIGON ZA NOVA DEJSTVA	27
V.	LIČNA KARTA OVPMB	28
V.1.	DOBROSIN, RODNO MESTO OVPMB	28
V.2.	ŠEST BRIGADA NA TERITORIJI PET OPERATIVNIH ZONA	29
V.3.	VOJNA ORGANIZACIJA OVPMB NA TERENU	30
V.4.	GLAVNI ŠTAB I KOMANDANTI OVPMB	31
V.5.	KOMANDANTI BRIGADA I PRATEĆIH FORMACIJA	32
VI.	KOPNENA ZONA BEZBEDNOSTI – EPICENTAR SUKOBA	33
VI.1.	KIDNAPOVANJE VLASNIKA BENZINSKE PUMPE NEBI NUHIUA	33
VI.2.	ČETIRI DANA – TRI INCIDENTA	34
VI.3.	HALIMI U ZATVORU, PESNIK HISENI OSLOBOĐEN	34
VI.4.	ISTE NOĆI EKSPLOZIJE U CENTRU BUJANOVCA I PREŠEVA	35
VI.5.	OTETI POSLEDNJI SRBI IZ MALOG TRNOVCA	35
VI.6.	OTIŠLI PO GORIVO I NIKADA SE NISU VRATILI	35
VI.7.	UBIJENI PRIPADNICI OVK	35
VI.8.	VELIKI TRNOVAC CENTAR NEZADOVOLJSTVA	36
VII.	DAN „D“ – OFANZIVA PRIPADNIKA OVPMB	36
VII.1.	MASAKR U DOBROSINU – ALBANCI PREUZELI KZB	36
VII.2.	SRBI S KOSOVA BLOKIRALI MAGISTRALNI PUT	37
VII.3.	STIŽU LEGIJA „CRVENE BERETKE“, I KOŠTUNICA	38
VII.4.	NOVA BLOKADA MAGISTRALNOG PUTA	38
VIII.	NA PUTU KA POLITIČKOM REŠENJU	39
VIII.1.	FORMIRANJE KOORDINACIONOG TELA ZA JUG SRBIJE	39
VIII.2.	VLADIN PRESS CENTAR U FUNKCIJI ZAUSTAVLJANJA SUKOBA	40
VIII.3.	„ČOVIĆEV PLAN“ ZA REŠENJE KRIZE NA JUGU SRBIJE	40
VIII.4.	ZORAN ĐINĐIĆ: MORAMO SE UZDATI U SEBE	41
VIII.5.	POJAM „PREŠEVSKA DOLINA“ DONELI NAM AMERIKANCI	42
IX.	NOVA ESKALACIJA NASILJA	43
IX.1.	ZEMLJA JE PODRHTAVALA, KUĆE SE TRESLE	43
IX.2.	NAPAD NA AUTOBUS NIŠ-EKSPRESA – 12 NASTRADALIH	44
IX.3.	UBIJENA TRI POLICAJCA KOD LUČANA	44
IX.4.	KIDNAPOVANI SRPSKI CIVILI IZ SELA DONJE ŽAPSKO	44
IX.5.	U ORAOVICI NASTRADALA TRI VOJNIKA	44
IX.6.	OTETA DVA OFICIRA VOJSKE JUGOSLAVIJE	45
IX.7.	BITKA ZA ORAOVICU – DEBLOKADA SELA	45
IX.8.	DŽEMAILJI NE PRIZNAJE ODLUKE GLAVNOG ŠTABA OVPMB	45

IX.9.	ZAPOČINJE REŠENJE SRPSKO-ALBANSKOG SUKOBA	46
X.	DOGOVOR JE POSTIGNUT - KRAJ ORUŽANIH DEJSTAVA.....	46
X.1.	PRVI SPORAZUM O PREKIDU VATRE	46
X.2.	KRAJ SUKOBA – KOMANDANTI POTPISALI IZJAVU O DEMILITARIZACIJI	46
X.3.	TEKST IZJAVE O DEMILITARIZACIJI.....	47
X.4.	AMNESTIJA ZA PRIPADNIKE OVPMB	48
X.5.	MASOVNA PREDAJA PRIPADNIKA OVPMB.....	49
X.6.	UBIJEN RIDVAN ĐAZIMI – KOMANDANT LEŠI	49
X.7.	ULAZAK VOJSKE I POLICIJE U KOPNENU ZONU BEZBEDNOSTI.....	50
XI.	SUKOB JE ZAVRŠEN – POČINJE NOVI ŽIVOT	51
XI.1.	JUG SRBIJE I MEĐUNARODNA ZAJEDNICA	52
XI.2.	MULTIETNIČKA POLICIJA – PRVI PROJEKT ZAJEDNIŠTVA	53
XI.3.	MEDIJI – REORGANIZACIJA I MEDIJSKA SLIKA.....	53
XI.4.	POPIS STANOVNIKA: KOLIKO JE TAČNO ALBANACA	54
XI.5.	PRVI LOKALNI, VIŠESTRANAČKI DEMOKRATSKI IZBORI.....	55
XI.6.	POMOĆ DRŽAVE I MEĐUNARODNE ZAJEDNICE.....	56
XII.	INTEGRACIJA ALBANACA – STRATEŠKI ZADATAK.....	57
XII.1.	NACIONALNI SAVET U KONSTANTNOM SUKOBU S BEOGRADOM	57
XII.2.	INTEGRACIJA ALBANACA U INSTITUCIJE SISTEMA (lokalna samouprava)	58
XII.3.	INTEGRACIJA ALBANACA U INSTITUCIJE SISTEMA (državni organi)	59
XII.4.	SPOMENIK KOJI JE UŠAO U ISTORIJU	61
XII.5.	UDŽBENICI I KOSOVSKE DIPLOME STIGLI U BRISEL.....	62
XII.6.	„PLAN SEDAM TAČAKA“ - KLJUČNI DOKUMENT ALBANACA.....	63
XII.7.	PREŠEVO, BUJANOVAC I MEDVEĐA JEZIKOM BROJKI	64
XII.8.	GDE SU SRBI U PRIČI.....	65
XII.9.	AKTERI REŠENJA SRPSKO-ALBANSKOG SUKOBA	66
XII.10.	NEŠTO KAO ZAKLJUČAK.....	68
XIII.	DODACI.....	70
XIII.1.	HRONOLOGIJA DOGAĐAJA.....	70
XIV.	O AUTORU	75

UVODNIK

Nema sumnje: 20. maj 2001. godine, najvažniji je datum u srpsko-albanskim odnosima u Srbiji posle Slobodana Miloševića, jer je toga dana stavljena tačka na sukob naoružanih Albanaca i srpske policije. Istoriji ostaje da pred generacijama izmeri karakter i njegove posledice u svetlu evropskih integracija.

Kako god, u četvrtak 20. maja, navršilo se 20 godina od potpisivanja „Izjave o demilitarizaciji“ – dokumenta koji Albanci juga Srbije (oni kažu Preševske doline), nazivaju „Končuljski sporazum“. Tim činom stvoreni su uslovi da naoružani Albanci - pripadnici Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB), polože oružje i da se istovremeno demilitarizuje Kopnena zona bezbednosti (KZB).

Samo 11 dana kasnije), pripadnici Združenih snaga bezbednosti (ZSB), vojska Jugoslavije i policija Srbije, posle više od šest meseci (192 dana), ušli su u kompletnu KZB, čime je okončan oružani sukob.

Da nam se, pre 20 godina, u režiji međunarodne zajednice, nisu dogodila ova dva datuma, veliko je pitanje da li bi se, kada i kako, zaustavilo krvoproliće u KZB, odnosno Bujanovcu i Preševu, kakav bi danas bio odnos Srba i Albanaca i kako bi smo danas živeli na ovim prostorima.

Bavljenje ovom temom dobar je povod da bacimo pogled i istoriju, na vreme kada su se na Kosovu i Metohiji, između Srba i Albanaca, pojavile prve varnice, potom, šta nam se izdešavalo kroz vekove, do toga kako je sukob dospelo na jug Srbije, u one sredine gde žive Albanci.

Nećemo i ne možemo zaobići Kosovo gde je sukob poprimio karakter i razmere pravog ratnog stanja, potom se posle NATO bombardovanja prelio na jug Srbije i postao najveći ispit za međunarodnu zajednicu od Drugog svetskog rata.

Na kraju, ne smemo zaboraviti: ni posle 20 godina od ovog sukoba, ni državni organi Srbije, ni nadležne ustanove i ratni hroničari, ni pripadnici građanskog društva, nisu uspeali da utvrde broj i karakter ovih incidenata, broj žrtava, ranjenih, nestalih i raseljenih, i da sačine kakvu-takvu procenu materijalne štete. U nedostatku relevantnih pokazatelja, hroničari se, pozivajući na dostupne domaće i strane izvore, koriste sledećim podacima:

Od početka NATO bombardovanja 24. marta 1999. do kraja maja 2001. godine, (nešto više od 26 meseci) u nemirima na jugu Srbije, pre svega u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, nastradalo je ili nestalo nešto više od 100 pripadnika OVPMB, srpske policije, Vojske Jugoslavije i civila. Lakše i teže povređenih bilo je preko 300, a materijalna šteta na objektima i infrastrukturi meri se milionima dolara. Istovremeno je privremeno ili trajno raseljeno nekoliko hiljada Srba, Albanaca i Roma.

Kako god posmatrali ova dva datuma jednog istog istorijskog događaja, oni su otvorili novu stranicu savremene istorije srpsko-albanskih odnosa i trajno obeležili međusobni položaj Srba i Albanaca ne samo na jugu Srbije, a istovremeno predodredili i formulisali položaj i status albanske nacionalne zajednice u Srbiji.

Ovo je samo „Jedna srpsko-albanska priča“ o prvom srpsko-albanskom etničkom sukobu u novijoj istoriji. Ispričaćemo je u tri dela. U PRVOM su obrađena događanja na jugoslovenskoj i srpskoj sceni, koja su dovela do sukoba. DRUGI deo se bavi samim sukobom na jugu Srbije, ljudima i događajima, a TREĆI obrađuje vreme i najvažnije događaje posle sukoba, kada se, pre svega, naporima međunarodne zajednice, grade mostove zbližavanja, a srpske vlasti i politički lideri Albanaca traže puteve integracije pripadnika ove nacionalne zajednice u institucije sistema.

A na pitanje koje nam se stalno nameće – kuda i kako dalje, i za čijim delotvornim odgovorom danas tragaju i Srbi i Albanci, i naše komšije i veliki deo međunarodne zajednice, ovo će biti dovoljno makar za početak.

„Jedini način da Srbi i Albanci izađu iz začaranog kruga sukoba i podozrenja jeste da shvate da im je geografija sudbina, odnosno da ona nije samo nužnost koja nalaže da žive

jedni pored drugih već i prilika da žive jedni sa drugima, te da se mudrost i vitalnost jednog naroda ne meri ostvarivanjem samo svojih interesa na štetu drugih, nego omogućavanjem da i susedni narodi ostvare svoje interese“, kaže Dragan Štavljanin, novinar Radija Slobodna Evropa i zaključuje: „Tek tada će pogrdna imena „šiptari“ i „Škije“ dobiti isključivo folklorno značenje.

PRVI DEO

I. ISTORIJSKA ČITANKA O SUKOBU

Srpsko-albanski politički sukobi traju vekovima, a često su prerastali u oružane. U tom smislu, poslednji srpsko-albanski sukob na jugu Srbije, s kraja 20. i početka 21. veka, nikako ne možemo posmatrati izvan konteksta ukupnih srpsko-albanskih odnosa. To je prosto nemoguće. A kada ovaj segment istorijski uokvirimo, tek onda shvatamo koliko je ovo kompleksno pitanje i koliko je dugo njegovo istorijsko trajanje.

Da bi smo razumeli taj vekovni konflikt, pozvaćemo se na srpsku istoričarku Latinku Perović koja za međaše srpsko-albanskih odnosa uzima sledeće događaje:

- krvavo gušenje albanskih pobuna;
- neuspehu kolonizaciju u prvoj Jugoslaviji;
- svrstavanje Albanije na stranu fašističke Italije u Drugom svetskom ratu;
- vojna uprava na Kosovu posle Drugog svetskog rata;
- status nacionalne manjine Albanaca posle Drugog svetskog rata, iako su bili brojniji od tri naroda (Slovinci, Crnogorci, Makedonci);
- status Pokrajine za Kosovo Ustavom iz 1963. godine i pokušaj integracije u jugoslovensku državu i
- ukidanje Pokrajine i teror Slobodana Miloševića.

I.1. SREDNJI VEK – TU JE POČETAK

Zato, pre čitanja ove srpsko-albanske priče, valja se pripremiti za taj čin. U tome će nam pomoći neke „sličice iz istorije“ po izboru autora, uz napomenu da svako od nas ima svoju srpsko-albansku ili albansko-srpsku priču. Te sličice iz istorije, nećemo analizirati, već ih samo pobrojiti, onako hronološki, kako su se događale. One će nam biti od velike pomoći – kao saobraćajni znaci vozaču za volanom. Evo, šta nam nudi istorijska čitanka:

* Društveni jaz između Srba i Albanaca počinje stvaranjem Osmanskog carstva, kada su Albanci, primajući islam, postajali punopravni građani moćne imperije, a Srbi koji ga nisu prihvatili, postali su „obespravljena raja“.

* Za početak srpsko-albanskog sukoba, neki istoričari uzimaju 14. vek, kada je car Dušan, najznačajniji vladar srpske srednjevekovne države, osvojio većinu albanskih oblasti i kada se proglasio za „cara Srba, Grka, Bugara i Albanasa“.

* Prvi zabeležen ratni sukob Srba i Albanaca dogodio se u Epiru, između srpskog velikaša Tome Preljubovića i albanskih vođa Petra Ljoše i Đin Bua Spate. Počeo je 1367., a završen 1384. godine, pobedom srpske vojske.

I.2. OSMANSKI PERIOD – ČIJE JE KOSOVO?

* Nakon Kosovskog boja 1389. godine, Srbi su se masovno iseljavali sa Kosova. Posebno 1690. godine, u vreme patrijarha Arsenija Černojevića, sa kojim je Kosovo napustilo oko

100.000 Srba. Ipak, Srbija nikada nije odustala od svog istorijskog prava na Kosovo kao kolevku srednjevekovne srpske države.

* Napuštene zemljišne posede Kosova i Metohije naseljavali su Albanci formirajući tako četiri vilajeta: kosovski, skadarski, janjinski i manastirski (bitoljski).

* Baveći se temom napuštanja (iseljavanja), Dimitrije Tucović u knjizi „Srbija i Arbanija“ kaže: „To napuštanje je, nema sumnje, velikim delom posledica nesnosnog susedstva, primitivnih, pljačkaških, neobuzdanih arbanaških plemena, ili pak njihova gruba pritiska“.

* Tokom Prvog srpskog ustanka Albanci su pružili snažan otpor srpskoj vojsci kod Novog Pazara, Sjenice i na Pešteru. Žestoke mere iseljavanja iz najsevernijih oblasti gde su živeli, protiv Albanaca je, posle 1830. godine, nastavio i Miloš Obrenović.

I.3. „NAČERTANIJE“, PA BERLINSKI KONGRES

* Ministar unutrašnjih dela Kneževine Srbije Ilija Garašanin, 1844. godine, za kneza Aleksandra Karađorđevića napisao je „Načertanije“ – „program nacionalne politike Srbije“, po kome država treba da radi na oslobađanju Srba i pripajanju oblasti gde oni žive, uključujući tu i sever Albanije (Kosovo i Metohiju).

* Kada je, posle srpsko-turskih ratova, na Berlinskom kongresu 1878. godine, Kneževina Srbija postala međunarodno priznata, oko 40 do 60.000 Albanaca napustili su 640 sela i gradove Prokuplje, Kuršumliju, Leskovac, Vranje... (autori sa Kosova kažu 350.000) i izbegli u Kosovski vilajet.

I.4. PORTA PRIZNALA DRŽAVU ALBANIJU

* U borbi za autonomiju, Albanci 1878. godine u Prizrenu su osnivali Prizrensku ligu, od četiri, stvorili su jedan – albanski vilajet i suprotstavili se odlukama Berlinskog kongresa.

* Srpski vice-konzul Branislav Nušić je u više navrata obaveštavao Vladu da Muhadžiri – Albanci izbeglice iz Srbije, dolaskom na Kosovo, postaju izrazito neprijateljski nastrojeni prema Srbima. Tako se sa Kosova, u poslednje dve decenije 19. veka, iselilo oko 60.000 Srba.

* U takvoj situaciji, politika albanofobije i predrasuda u Srbiji je bila prisutna na svakom koraku i svim nivoima. U tome je prednjačio lekar, književnik i političar Vladan Đorđević predsednik Vlade od 1897. do 1900. godine, kome su se pridružili mnogi srpski naučnici.

* Pošto diplomatska akcija Vlade Srbije kod Porte nije dala očekivane rezultate, Srbija je 1904. godine, na Kosovo poslala četničke odrede, što je Austrougarska brzo osudila (veliko-srpske ambicije), a srpski živalj zatražio da se četnici hitno zaustave jer „navlače na narod još veće nasilje“.

* Od 1910. godine, serijom ustanaka protiv turske vlasti, vođe albanskog pokreta otpora, čiji je centar bilo Kosovo, tražili su formiranje autonomne države Albanije. Nakon što su ustanici osvojili sever Albanije, celo Kosovo, Skoplje i stigli do Soluna, Porta je 1912. godine, priznala autonomiju Albanije, što su balkanske zemlje doživele kao stvaranje „Velike Albanije“.

I.5. BALKANSKI RATOVI I BALKANSKI KOŠMAR

* U Prvom balkanskom ratu krajem 1912. godine, četiri balkanske zemlje: Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka zajednički su napale Otomansko carstvo, na čijoj strani su bili Albanci, i u narednih nekoliko meseci osvojile i međusobno podelile sve osmanske teritorije naseljene Albancima. Srpska vojska je zauzela Sandžak, Makedoniju, Kosovo i sever Albanije do Tirane.

* Pri tom je saveznička vojska, (najpre srpska i crnogorska), počinila brojne zločine nad Albancima (masovna pogubljenja, masakriranje civila, etničko čišćenje, progoni, nasilno pokrštavanje, a čitava sela su pretvorena u pepeo). Na Kosovu je bilo 25.000 žrtava, a u celom pohodu procene su oko 120.000. Srpska historiografija je ovaj pohod nazvala oslobođenjem, a Albanci brutalnom okupacijom.

* „Mi smo Arnautima kao nama Turci. Pitanje je vremena kada će se zaboraviti na naša dela: pitanje je naše državne politike da li će se moći ubrzati taj zaborav. Nama sada Turci nisu mrski kao pre, ali je prošlo 500 godina. Treba težiti da ne bude potrebno toliko vremena Arnautima da nas zaborave kao neprijatelje“, zapisao je novinar, profesor i socijalista Kosta Novaković.

* U tom periodu nije uspela velika akcija srpske diplomatije da pokaže Evropi kako Albanci kao narod „nisu civilizacijski zreli da imaju državu“, kao i da se stvaranjem države Albanije, Srbiji uskraćuje izlazak na more.

* Godine 1912. „prisajedinjenjem Kosova Kraljevini Srbiji, Albanci su bili suočeni sa politikom prisiljene srbizacije koja se ogledala u zabrani korišćenja albanskog jezika, kolonizaciji i etničkom čišćenju“, nasilno pokštavanje, a albanska naselja su preimenovana srpskim nazivima.

* Sledeće 1913. godine, pod velikim međunarodnim pritiskom, Srbija, Crna Gora, Bugarska i Grčka su se povukle sa teritorije međunarodno priznate Kneževine Albanije, ali je veliki broj Albanaca ostao na teritoriji susednih država.

I.6. KRALJEVINA SHS: VOJNA UPRAVA I ETNIČKO ČIŠĆENJE

* U Kraljevini SHS, prema popisu iz 1921. godine, Kosovo je imalo 439.010 stanovnika, a od toga 280.440 (64,1 odsto) bili su Albanci.

* Kako postupna planske kolonizacija 65.000 nealbanaca nije dao očekivane rezultate, kao ni uspostavljanje vojne uprave koja je trajala 23 odine, akademik Vaso Čubrilović je napisao memorandum „Isterivanje Arnauta“ masovnim etničkim čišćenjem, a Ivo Andrić, ambasador u Berlinu, izradio je 1939. godine, plan podele Albanije između Italije i Jugoslavije.

* U takvoj klimi, sa Kosova se, od 1919. do 1940. godine, u Tursku iselilo oko 215.000 Albanaca. Da bi na Kosovu promenile etničku strukturu, srpske vlasti su, do 1941. godine, naselile oko 60.000 kolonista uglavnom na imanje koja su oduzeta od Albanaca. To je proizvelo mržnju koja je ostavile trajne i pogubne posledice na odnose dva naroda.

* U istoriji je ostalo zabeleženo da je jedini kritičar srpske politike prema Kosovu bio socijaldemokrata Dimitrije Tucović, koji se protivio teritorijalnoj ekspanziji Srbije, zalažući se da Kosovo, zajedno sa Srbijom i Crnom Gorom, uđe u Balkansku federaciju.

I.7. DRUGI SVETSKI RAT I KOMUNISTIČKA KUHINJA

* Uprkos svemu što je dva naroda delilo kroz istoriju, tokom Drugog svetskog rata postajala je bliska saradnja Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i Narodnooslobodilačke vojske Albanije.

* Takve harmonične odnose nije uspeo da poremeti ni Nacionalni front (Bali Kombetar), nacionalistička, antikomunistička i paravojna formacija, čiji su se članovi zvali Balisti. Rat sa njima je trajao nekoliko godina, a vodili su ga Uprava državne bezbednosti (UDBA) i drugi državni organi. Ipak, ideologija Balista našla je utočište kod Albanaca, što se posle rata brzo reflektovalo na ukupne odnose Srba i Albanaca.

* Početkom 1944. godine, Narodnooslobodilački odbor Kosova je odlučio da se Kosovo priključi Albaniji. No, već decembra iste godine na Kosovo stižu jugoslovenski partizani da slome „otpor balista“, a Enver Hodža šalje dve brigade da pomognu Titovim borcima. Dolazak partizana izazvao je veliku pobunu Albanaca, jer su taj čin doživeli kao novu okupaciju.

* Narodnooslobodilačka armija Albanije 1944. godine osvojila je vlast, a FNRJ je bila prva zemlja koja je priznala Vladu Albanije i zalagala se za njen prijem u Ujedinjene nacije.

* Posle više ugovora o saradnji Jugoslavije i Albanije, odmah posle završetka Drugog svetskog rata pristupilo se ideji o Balkanskoj federaciji u koju su, pored ove dve države, trebale da uđu Rumunija, Bugarska i Grčka.

* Posle posete Envera Hodže Moskvi, 1947. godine, jugoslovensko-albanski odnosi su iznenada zahladneli, a sledeće godine, nakon Rezolucije Informbiroa, sve veze su prekinute.

II. JUGOSLAVIJA I KOSOVSKA DRAMA

U prvim redovima ove priče bavićemo se prvim demonstracijama na Kosovu 1968., Ustavom iz 1974. godine i smrću Josipa Broza 1980., potom drugim demonstracijama na Kosovu 1981., Memorandumom SANU iz 1985., dolaskom na vlast Slobodana Miloševića posle njegove Osme sednice 1987. godine. Nastavićemo preko Kosova Polja i Gazimestana do 14. Kongresa Saveza komunista Jugoslavije 1990., koji je najavio raspad SFR Jugoslavije i početak žestokih ratnih sukoba posle kojih su Srbi dobili sankcije i NATO bombardovanje, a Balkan šest novih država, hiljade žrtava, izbeglica i raseljenih.

II.1. PRVE DEMONSTRACIJE NA KOSOVU 1968. GODINE

Iz skromnih pisanih izvora beležimo da je Autonomna Kosovsko-metohijska oblast (AKMO) današnje granice dobila 1959. godine, kada je delovima opštine Raška, proširena opština Leposavić. Usvajanjem Ustava 1963. ta se oblast zvanično zove Autonomna pokrajina Kosovo i Metohija (APKM), da bi, ustavnim amandmanima iz 1966. pokrajini bio priznat status „konstitutivnog elementa federacije“. Napokon, APKM je 4. februara 1969. godine preimenovana u Socijalističku Autonomnu pokrajinu (SAP) Kosovo.

Ostalo je zapisano da su do tada Albanci činili većinu stanovništva pokrajine, a da su Srbi i Crnogorci, pored lokalnih, držali najveći broj državnih i partijskih funkcija, uključujući tu čelne pozicije u lokalnoj policiji i bezbednosti. Stanje u kome su Albanci bili nacionalna manjina, komunističke vlasti su godinama održavale silom i zastrašivanjem.

Takva društvena klima je najpre 1. jula 1966. godine, na Četvrtom plenumu CK SKJ na Brionima, dovela do smene Aleksandra Rankovića (1909-1983), potpredsednika SFRJ, zbog „vođenja politike nacionalne neravnopravnosti i zloupotrebe svojih pozicija u službi bezbednosti“.

Potom su, 27. novembra 1968. godine, usledile masovne demonstracije, koje su krenule sa Filozofskog fakulteta Univerziteta u Prištini, a proširile se na Peć, Prizren, Gnjilane, Kosovsku Mitrovicu. Sve se to događa nekoliko meseci nakon velikih junskih demonstracija studenata u Beogradu kao reakcija na složene reforme jugoslovenskog samoupravnog socijalizma iz 1965. godine. Prištinski studenti su reagovali na činjenicu da 23 godine od ustanovljenja socijalističkog sistema, Kosovo i dalje ekonomski izrazito zaostaje za drugim regionima Jugoslavije.

Nakon demonstracija, Albanci su dobili veću autonomiju, koja je podrazumevala i školovanje na maternjem jeziku, ali su tu novu realnost na Kosovu mnogi skupo platili. Tako je najžešći zagovornik i borac za prava Albanaca, pisac Adem Demaći (1936-2018), u zatvoru proveo 28 godina.

Poštujući princip etničke pripadnosti, od tada je broj zaposlenih u državnim organima i preduzećima, a posebno na čelnim funkcijama, morao je da bude u skladu sa brojem stanovnika. Primenom te nove realnosti, mnogi Srbi i Crnogorci su ostali bez posla, što je pokrenulo proces njihovog iseljavanja, pa je do 1970. oko 70.000 njih napustilo Kosovo.

II.2. USTAV IZ 1974. I STATUS KOSOVA

Donošenju novog Ustava u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji (SFRJ) od 21. februara 1974. godine, prethodile su velike i obimne pripreme. One su krenule smenom potpredsednika SFRJ Aleksandra Rankovića, na Brionskom plenumu, a nastavljene Ustavnim amandmanima 1968. godine, kojima je započela federalizacija zemlje i 1972. kada je uvedeno Predsedništvo, kao kolektivni šef države.

Ovaj proces je okončan velikim čistkama u republičkim rukovodstvima Hrvatske i Srbije. Najpre su 1971. godine, u Hrvatskoj ekspresno smenjeni Miko Tripalo i Savka Dapčević Kučar, nacionalističke vođe „Hrvatskog proljeća“ odnosno „Maspoka“ (Masovni pokret), a sledeće 1972. godine, ostavke su podneli „srpski liberali“ – šef srpskih komunista Marko Nikezić (1921-1991), generalni sekretar CK SKS Latinka Perović (1933) i šef beogradskih komunista Dragiša Pavlović (1943 – 1996).

Tako su, posle dugih rasprava i partijskih čistki na više nivoa, stvoreni uslovi da se u Saveznoj skupštini definitivno usvojen novi Usta SFRJ. Ovim činom je, pored društveno ekonomskih odrednica dogradnje samoupravnog socijalizma, najviše promena ugrađeno u državno ustrojstvo – jačanje federalizacije zemlje. Ostaće upamćeno da je novim Ustavom predsednik SFRJ, Josip Broz Tito, proglašen doživotnim šefom zemlje.

Ključne promene u Ustavu odnosile su se na budući status Vojvodine i Kosova u odnosu na Republiku Srbiju i SFR Jugoslaviju. Novi Ustav je, Vojvodini i Kosovu, Socijalističkim autonomnim pokrajinama u okviru Srbije, dao više novih ovlašćenja koja do tada nisu imale. Ključno je bilo pravo veta, odnosno ustavno ovlašćenje kojim vlasti u dveju pokrajinama, mogu da stopiraju odluke najviših organa Republike Srbije Srbija. Nadležnost Srbije nad pokrajinama ogedala se uglavnom po pitanjima narodne odbrane i monetarne politike.

Onoliko koliko je srpska javnost bila iznenađena i zabrinuta ovakvim ustavnim zaokretom, toliko su ove odluke naišle na odobravanje u Novom Sadu, a posebno u Prištini. Šta više, na Kosovu su vetar u leđa dobile one političke grupacije koje su sve češće isticale zahtev da Kosovo postane sedma republika u sastavu Jugoslavije.

II.3. SMRT JOSIPA BROZA TITA – POČETAK KRAJA JUGOSLAVIJE

Josip Broz Tito (1892), doživotni predsednik SFRJ, umro je 4. maja 1980. godine, u Kliničkom centru u Ljubljani, posle 122 dana intenzivnog lečenja zbog začepljenja krvnih arterija leve noge. Kako lečenje i operativni zahvati na krvnim sudovima nisu dali očekivani rezultat, njemu je januara iste godine amputirana leva noga, ali je, posle četiri meseca lečenja, umro u 88 godini života. Sahranjen je 8. baje u Beogradu u bašti svoje rezidencije na Dedinju, koja je tada nazvana „Kuća cveća“.

Pored velikog broja građana iz svih delova Jugoslavije, sahrani je prisustvovalo 209 delegacija iz 128 zemalja sveta, posebno iz zemalja članica Pokreta nesvrstanih, čiji je ideolog, tvorac i osnivač 1961. godine, bio Josip Broz.

Njegova smrt je bila istorijski datum za Socijalističku Federativnu Republiku Jugoslaviju, jer je tada došlo do smene vlasti sa jednog čoveka na kolektivno rukovodstvo – na Predsedništvo SFRJ. Ipak, mnogi domaći i svetski istoričari i političari, ovaj čin su označili kao početak raspada Jugoslavije, do tada moćne i uvažavane zemlje u međunarodnim odnosima.

Broz je boravio na Kosovu 4. aprila 1975. godine, samo pet godina pre smrti. Pošto se upoznao sa teškom ekonomskom i društvenom situacijom, on je tamošnjem rukovodstvu poručio da je pitanje budućnosti Kosova, pitanje budućnosti Jugoslavije, a ne samo Srbije. Posebno je istakao da protiv bratstva i jedinstva u Pokrajini rade mnogi neprijatelji „iznutra i vani“, ali da se to sve može pobediti velikim materijalnim potencijalima kojima raspolaže Kosovo, zbog čega je obećao brži razvoj Pokrajine.

II.4. „DEMONSTRACIJE IZ 1981. I PAROLA „KOSOVO REPUBLIKA“

Nepunu godinu dana posle smrti Josipa Broza, 11. marta 1981. godine, u Prištini su počele velike demonstracije najpre studenata, čiji su zahtevi bili socijalne prirode. Iz jedne studentske menze i sa Prištinskog univerziteta, protesti su se ubrzo proširili na sve veće gradove na Kosovu i Metohiji.

Sa uključivanjem velikog broja mladih i građana, demonstranti su istakli osnovni zahtev - da Socijalistička autonomna pokrajina (SAP) Kosovo, postane sedma republika u sastavu

Jugoslavije. Ubrzo su hiljade demonstranata istakli parole: „Kosovo – Republika“; „Trepča radi, Beograd se sladi“, „Albanci smo, a ne Jugosloveni“, „Ujedinjenje sa Albanijom“...!

Jugoslovenske vlasti, koje su bile zatečene ovakvom situacijom, odgovorile su uvođenjem vanrednog stanja na teritoriji cele Pokrajine i slanjem vojske i policije na demonstrante. Energičnom akcijom, uz upotrebu sile, demonstracije su za nekoliko dana bile ugušene, ali je u eskalaciji nasilja bilo na desetine mrtvih broj nije objavljen) i nekoliko stotina povređenih.

Po okončanju demonstracija, pred pravosudnim organima širom Kosova procesuirano je više hiljada Albanaca, a oko 4.200 njih su osuđeni na duge zatvorske kazne. Međunacionalni odnosi na Kosovu posle demonstracija su se enormno pogoršali. Na jednoj strani položaj Srba od tada je sve teži i teži, jer su i pritisci na njihovo iseljavanje bili sve učestaliji. Na drugoj policija i državni organi sve su energičnije i brutalnije postupali sa Albancima.

Takva situacija na Kosovu bila je prvi ozbiljan ispit države koja je ostala bez doživotnog predsednika, pa zato o ovim događajima srpska i jugoslovenska javnost dugo godina nisu ništa znale. Demonstracije su istovremeno na domaćem planu presudno doprinele produbljuvanju srpsko-albanskog sukoba i bile katalizator političke krize u SFRJ, koja je kasniji za rezultat imala raspad Jugoslavije.

Na međunarodnom planu ovi događaji su značajno umanjili ugled Jugoslavije u svetu i među njenim nesvrstanim prijateljima.

II.5. MEMORANDUM SANU – STRATEŠKI NACIONALNI PROGRAM

Memorandum SANU je delo 16 izabраниh članova Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), nastao 1985. i 1986. godine, kao „strateški program srpske inteligencije“. Za ključna poglavlja ovog dokumenta bili su zaduženi akademici Kosta Mihajlović (ekonomska kriza), Mihajlo Marković (sistem samoupravljanja) i Vasilije Krestić (položaj Srba van Srbije), a u izradi su učestvovali: predsednik SANU Dušan Kanazir i članovi Pavle Ivić, Antonije Isaković, Miloš Macura, Dejan Medaković, Miroslav Pantić, Nikola Pantić, Ljubiša Rakić, Radovan Samardžić, Miomir Vukobratović, Ivan Maksimović, Stojan Čelić i Nikola Čobeljić.

Zbog opšte ekonomske i političke krize u zemlji i decentralizacije koja je, po mišljenju autora vodila Jugoslaviju u raspad, ovaj dokument je pošao od opšteg i načelnog zahteva za temeljnom reorganizacijom države, na osnovama kritike Ustav iz 1974. godine.

Drugi deo Memoranduma bavi Vojvodinom i Kosovom, odnosno statusom Srbije u odnosu na SFRJ, koja je diskriminisana novim ustavnim uređenjem i ovlašćenjima. Taj deo se zasniva na analizi položaja Srba u Hrvatskoj, a posebno u Socijalističkoj autonomnoj pokrajini Kosovu. Autori Memoranduma su za ovakav ustavni zaokret optužili Josipa Broza Tita.

No, pre nego što je Memorandum predstavljen javnosti, njegovi delovi su 24. i 25. septembra 1986. godine, neočekivano objavljeni u režimskim Večernjim novostima, posle čega je počela žestoka kampanja partije, države i javnosti protiv ovog dokumenta, njegovih autora i SANU, jer je on okarakterisan kao izraz velikosrpskog nacionalizma.

Jedan od najoštrijih kritičara Memoranduma bio je Ivan Stambolić (1936-2000), predsednik Predsedništva SR Srbije. Dan nakon objavljivanja u štampi, Stambolić je izjavio da je to „ratni manifest srpskih komesara“

Memorandum je osudio i kompletan Savez komunista Jugoslavije, uključujući Slobodana Miloševića („to je najcrnji nacionalizam“) i Radovana Karadžića („boljševizam je loš, ali je nacionalizam još gori“). Međutim, deo srpske političke elite ubrzo je uspostavio bliske veze sa ovom grupom akademika, složili se sa njihovim stavovima, pa je ubrzo Mihajlo Marković (1923 -2010) postao zamenik predsednika Socijalističke partije Srbije (SPS), a Dobrica Ćosić (1921 – 2014) je 1992. godine imenovan za predsednika Savezne Republike Jugoslavije.

II.6. KOSOVO POLJE 1987. GODINE: „NIKO NE SME DA VAS BIJE“

Predsednik Predsedništva Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (CK SKS) Slobodan Milošević stigao je na Kosovo Polje 24. aprila 1987. godine, u pratnji Azema Vlasija, predsednikom SK Kosova i više pokrajinskih funkcionera.

Tamo ga je poslao Ivan Stambolić, predsednik Predsedništva SR Srbije, a neki mediji su objavili da je „došao na poziv lokalnih Srba koji su se žalili na sve prisutnije oblike represije od strane komšija Albanaca, a posebno od albanskih separatista“. Dok je u Domu kulture trajao razgovarao, ispred zgrade je došlo do sukoba nekoliko stotina Srba i kordona policije sastavljenog uglavnom od Albanaca.

Kada je čuo galamu, Milošević je prekinuo razgovor i izašao pred Srbe u nameri da ih umiri. U toj masi prisutni su se požalili da ih policija maltretira i bije, na šta je Milošević uzvratio rečenicom koja će kasnije biti često ponavljana: „Niko ne sme da vas bije“!

Predsednik CK SK Srbije se potom sa prozora Doma kulture, gde su mu instalirali mikrofon, obratio Srbima govorom koji će mu biti jedan od najznačajnijih u njegovoj karijeri. „Treba tu da ostanu i zbog predaka i zbog potomaka. Pretke bi ste obrukali, a potomke razočarali“ – rekao je.

Ovim činom je počeo otvoreni politički sukob, a potom i razlaz Ivana Stambolića i Slobodana Miloševića (1941 – 2006).

II.7. OSMa SEDNICA CK SKS: VOĐA JE ROĐEN

Osma sednica najvišeg partijskog organa - Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (CK SKS), održana je u Beogradu 23. i 24. septembra 1987. godine. Na sednici, kojom je predsedavao Slobodan Milošević, predsednik Predsedništva CK SKS, usled naraslih međunacionalnih tenzija između Srba i Albanaca na Kosovu, došlo je do sukoba liberalnih i nacionalnih ideja o budućnosti Saveza komunista, društva i zemlje u celini.

Sednica je, neočekivano okončana dubokim neslaganjem i razlazom Slobodanom Miloševićem, sa Dragišom Pavlovića, šefom beogradskih komunista, a potom i sa svojim kumom i političim mentorem - Ivanom Stambolićem, predsednikom Predsedništva Srbije.

Posle dvodnevno rada, u najvišem partijskom organu Srbije, ogromnom većinom su pobedili zagovornici tvrde nacionalističke politike. Potom je u Savezu komunista Srbije usledila oštra „ideološko politička diferencijacija“, kojom je Slobodan Milošević obezbedio apsolutnu podršku za realizaciju svoje politike.

U tome će mu pomoći i Sam Ivan Stambolić, koji je 14. decembra 1987. godine, pod organizovanim pritiskom javnosti i Miloševićevih medija, na sednici Predsedništva SR Srbije podneo ostavku na mesto predsednika i povukao se iz političkog života. Od tog trenutka je bio najveći protivnik politike Slobodana Miloševića, što je bio dovoljan razlog da ga Državna bezbednost stalno drži na oku.

Uoči prvih i jedinih saveznih izbora 24. septembra 2000. godine, otvoreno se razgovaralo da će opozicija Slobodanu Miloševiću suprotstaviti Ivana Stambolića. To se nije dogodilo, jer je 25. avgusta Stambolić kidnapovan i istoga dana ubijen na Fruškoj Gori. Na suđenju je dokazano da je iza svega ovog stajao Slobodan Milošević.

Osma sednica CK SK Srbije, na kojoj se Slobodan Milošević oštro obračunao sa najbližim partijskim saradnicima i preuzeo kormilo i sve poluge vlasti u Srbiji, jeste onaj kamen međaš od koga će ukupni društveni razvoj Srbije krenuti tvrdim stazama nacionalizma, „podela i razaranja društvenog tkiva“. To će biti uvod u ratne sukobe u SFRJ 1991. godine, koji će, uz velike žrtve i razaranja, dovesti do raspada Jugoslavije i stvaranja novih nezavisnih država.

II.8. HAVARIJA USTAVA IZ 1974. I DAN DRŽAVNOSTI 28. MART

Odnosi na liniji Beograd – Priština, svakim danom su se sve više zaoštravali, pa su se srpske vlasti odlučile da se Vojvodini i Kosovu, amandmanima na Ustav iz 1974. godine, oduzmu obeležja državnosti i znatno suze njihova ovlašćenja. Na talasu Osme sednice i velike Miloševićeve pobeđe, aktivirana je politička mašinerija, čiji je osnovni cilj bio da se ustavnim mehanizmima skrešu ambicije separatističkih rukovodstava Vojvodine, a posebno Kosova.

U takvoj klimi, pod budnim okom pobjednika Osme sednice, u Srbiji je, januara 1988. započela „ustavna reforma“, koja je završena 28. marta 1989. godine. Tako je, posle 15 godina, Ustav iz 1974. godine, doživeo veliku havariju, jer Slobodanu Miloševiću i komunističkom rukovodstvu Srbije nikako nije odgovarao demokratski razvoj društva.

Koliko je pristalicama centralizma bilo stalo do ovakvog zaokreta, najbolje govori podatak da je taj dan proglašen za državni praznik – Dan državnosti, jer su Srbiji, na celoj teritoriji, vraćeni državni i ustavni suverenitet.

No, ne lezi vraže: euforija pobjede kratko je trajala. Dan državnosti 28. mart u Srbiji je kao državni praznik obeležavan od 1990. do 2001., dakle samo 11. godina, a već sledeće, Vlada Zorana Đinđića (1952 -2003) je taj datum sklonila u arhivu. Za novi Dan državnosti, kako i priliči, određen je istorijski datum -15. februar.

II.9. SABOR SRBA NA GAZIMESTANU 1989. GODINE

Govor Slobodana Miloševića na Gazimestanu, 28. juna 1989. godine, prilikom proslave 600 godina od Kosovske bitke, jedan je od onih političkih događaja, koji je obezbedio trajno mesto u mozaiku istorije raspada Jugoslavije. Tom činu, kako su zabeležili hroničari, prisustvovalo je oko dva miliona ljudi sa Kosova, iz Srbije i drugih jugoslovenskih republika, te Srbi iz evropskih zemalja, pa SAD, Kanade, Australije.

Ispred spomenika kosovskim junacima na Gazimestanu, bili su najviši državni i partijski funkcioneri Jugoslavije i Srbije: kompletno Predsedništvo SFRJ sa Janezom Drnovščekom predsednikom Predsedništva Jugoslavije, delegacija Centralnog komiteta SK Jugoslavije koju je predvodio predsednik Predsedništva Milan Pančevski, te kompletna državno i partijsko rukovodstvo Republike Srbije. Bili su tu i ambasadori mnogih zemalja, osim SAD i Turske.

U dugom govoru Milošević je pobrojao sve probleme sa kojima se susreću Srbija i Jugoslavija i nagovestio puteve i modele izlaska zemlje iz krize. U tom kontekstu on je rekao da se „sticajem društvenih okolnosti, ovaj veliki šeststogodišnji jubilej Kosovske bitke, dogodio u godini u kojoj je Srbija, posle mnogo godina, posle mnogo decenija, povratila svoj državni, nacionalni i duhovni suverenitet“.

Obeležavanje 600 godišnjice Kosovske bitke i događaji koje su pratile šest vekovni jubilej (organizovan prevoz, stotine autobusa, parole, demonstracija moći...) uz činjenicu da se zemlja odavno nalazi u blatu, samo su podgrejali opštu klimu raspada zemlje.

II.10. ČETRNAESTI KONGRES SKJ I RASPAD JUGOSLAVIJE

Četrnaesti, vanredni Kongres Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), održan je od 20. do 22. januara 1990. godine, u Beogradu. Raspadom SKJ, ovaj kongres je, bez sumnje, postao ključni događaj u raspadu Jugoslavije.

Na Kongresu su se, svojim dijametralnim stavovima, oštro sukobile delegacije Srbije i Slovenije. Srpska delegacija se zalagala za dogradnju sistema centralizma, kako bi se sačuvala država, dok su Slovenci bili za politički pluralizam, odnosno konfederaciju i partije i države. Posle verbalnog sukoba, i pošto su im odbijeni predlozi o organizaciji SKJ, delegacija Slovenije je drugog dana rada napustila Kongres, što je bio čin bez presedana u istoriji jugoslovenskog komunističkog pokreta.

Istoga dana, u popodnevnom satima, slovenačkim komunistima pridružila se delegacija Hrvatske, koju su podržale republička rukovodstva Makedonije i Bosne i Hercegovine.

Milan Pančevski (Makedonija) predsednik Predsedništva CK SKJ, obraćajući se preostalim delegatima, najavio je da će Kongres nastaviti rad. Međutim, to se nikada nije dogodilo pa je, posle 45 godina, prekinuta vladavina SKJ, a ovaj kongres je bio poslednji u 70 godišnjoj istoriji Saveza komunista Jugoslavije.

Raspad do tada moćnog Saveza komunista i raspad Jugoslavije – zemlje lidera Pokreta nesvrstanih, deo je procesa pada komunizma u istočnoj i srednjoj Evropi, koji je započeo padom Berlinskog zida 9. novembra 1989. i raspadom Sovjetskog saveza, evropske i svetske komunističke gromade 26. decembra 1991. godine.

Zato su se, te 1990. godine, na tlu Jugoslavije, jedan za drugim, smenjivali žestoki udarci, koji su, svaki na svoj način, rušili Jugoslaviju: demonstracije Albanaca i zavođenje vanrednog

stanja na Kosovu; incident na fudbalskoj utakmici Dinamo - Crvena Zvezda u Zagrebu; „Balvan revolucija“ u Kninu, proglašenje Srpske autonomne oblasti (SAO) Krajina...

Već sledeće godine, na tlu Jugoslavije počeli su ratni sukobi, koji će, pored velikog broja žrtava i velike materijalne štete, dovesti do stvaranja šest novih država na Balkanskom poluostrvu.

II.11. NOVE PARTIJE NIČU KAO PEČURKE – KOMUNISTI GUBE VLAST

Raspadom SK Jugoslavije, januara 1990. godine, pored transformisanja republičkih organizacija SK, uporedo je počeo proces uvođenja višepartijskog sistema. Sve novoformirane partije, stranke i pokreti, manje više su bili nacionalni.

Po redosledu osnivanja najznačajnije su bile: Slovenačka narodna stranka - SNS (1988), Socijaldemokratski savez Slovenije - SSS (1989), Udruženje za jugoslovensku demokratsku inicijativu - UJDI (1989) i HDZ - Hrvatska demokratska zajednica (1989).

Sledeće, 1990. godine, osnovano je preko 40 stranaka i pokreta, od kojih se, po redosledu osnivanja izdvajaju: Demokratska stranka (DS) 03. februara, Narodna radikalna stranka (.....), Srpski pokret obnove (SPO) 14. marta, Demokratska zajednica vojvođanskih Mađara (DZVM), Stranka demokratske akcije (SDA) 26. maja, Demokratska partija za makedonsko nacionalno jedinstvo (VMRO- DPMNE), Socijalistička partija Srbije (SPS) 17. jula, Stranka demokratske akcije Sandžaka (SDA) i 23. februara 1991. Srpska radikalna stranka (SRS).

Tačno tri nedelje posle Bošnjaka, Albanci juga Srbije su 19. avgusta 1990. najpre osnovali Partiju za demokratsko delovanje (PDD), a četiri dana kasnije, 23. avgusta i Partiju za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA), koja je 2003. godine promenila ime u Demokratska partija Albanaca (DPA).

Već početkom aprila 1990. godine, u Sloveniji su održani prvi višestranački parlamentarni i predsednički izbori, a krajem aprila u Hrvatskoj. U Makedoniji i Bosni i Hercegovini, višestranački izbori su održani u novembru, a u Srbiji i Crnoj Gori u decembru. Osim u Srbiji i Crnoj Gori, u svim drugim republikama pobedu na izborima odnele su opozicione partije ili koalicije.

U Sloveniji su pobedili koalicija DEMOS (predsednik Vlade Alojz Peterle), a za šefa države je izabran Milan Kučan, kandidat sa liste Saveza komunista. U Hrvatskoj je ubedljivu pobedu odnela Hrvatska demokratska zajednica (HDZ), pa je Franjo Tuđman (1922 – 1999) izbran za predsednika države, a Stipe Mesić (1934) za šefa Vlade. U Makedoniji vlast je osvojila opoziciona VMRO-DPMNE, pa je za predsednika vlade izabran Nikola Kljusev, a za šefa države komunistički lider Kiro Gligorov.

Za sve što su Milošević i SPS te 1990. godine uradili na političkoj sceni zemlje, jug Srbije bio im je glavno uporište. Zato je formiranje dveju albanskih nacionalnih partija značilo dolivanje benzina na vatru. No, započete demokratske procese više nikakva sila nije mogla da zaustavi.

Tako su na prvim parlamentarnim izborima 9/23. decembra 1990. godine, za narodne poslanike izabrani: u Bujanovcu diplomirani ekonomista Ranđel Veljković (1935) na listi SPS, a u Preševu profesor Behljlulj Nasufi (1955), sa liste Partije za demokratsko delovanje, koji je bio prvi Albanac poslanik u Skupštini Srbije. Veljković je za narodnog poslanika ponovo izabran na drugim vanrednim parlamentarnim izborima 20. decembra 1992. godine. Na tim izborima sa liste SRS, poslanik je bio i trgovac Jovica Stojimenović (1959) iz Bujanovca.

Međutim, više trauma bilo je 31. maja 1992. godine, na prvim višestranačkim lokalnim izborima. U Preševu su dve albanske partije - PDD i PDUA trijumfalno pobedile malobrojne Srbe, pa su Albanci, prvi put u istoriji ove opštine, preuzeli kompletnu lokalnu vlast, koju su ove dve partije delile sve do 2004. godine. Te, 1992. godine, za predsednika opštine Preševo izabran je profesor Riza Halimi, predsednik Partije za demokratsko delovanje, a za predsednika opštine Bujanovac, diplomirani ekonomista Tomislav Mitić, jedan od čelnika lokalnih socijalista.

Za lokalne Srbe u Preševu, nova politička realnost - preuzimanje vlasti od strane Albanaca, bilo je ravna smaku sveta. Oni sa tom činjenicom dugo nisu mogli da se pomire. U Bujanovcu su socijalisti zadržali vlast zahvaljujući izbornoj geografiji i većinskom izbornom sistemu, po kojoj su Albanci, sa oko 60 odsto stanovnika, imali samo 12 od 41 mesta u lokalnom parlamentu. Voljom vlasti u Beogradu, ovaj sistem je u Bujanovcu zadržan sve do prvih parlamentarnih izbora, jula 2002. godine.

II.12. BILA JEDNOM JEDNA ZEMLJA BRATSTVA I JEDINSTVA

Ratovi na tlu bivše Jugoslavije, vođeni od 1991. do 1995. godine, bili su najveći oružani sukobi na tlu Evrope posle Drugog svetskog rata. Njima je prethodila i pogodovala klima u Evropi i svetu: rušenje Berlinskog zida 1989., početak demokratizacije zemalja istočne Evrope i nova politika SAD i Zapada prema SFRJ.

Čim je završena Osmo sednica CK SKS, na unutrašnjem planu burni događaji u Srbiji i Jugoslaviji su se smenjivali kao na filmskoj traci.

-najpre su, jedan za drugim, organizovani mitinzi podrške Slobodanu Miloševiću u rušenje „neposlušnih“ u drugim republikama;

-u decembru 1987. Milošević je primorao Predsednika Srbije Ivana Stambolića da podnese ostavku;

-u oktobru 1988. smenjeno je pokrajinsko rukovodstvo Vojvodine;

-januara 1989. smenjena je kompletna vlast u Crnoj Gori;

-20. februaru 1989. počeo je štrajk rudara u Starom Trgu kod Mitrovice;

-27. februara, Milan Kučan u Ljubljani izjavljuje da se u Starom Trgu brani „avnojevska Jugoslavija“;

- sutradan, 28. februara 1989. na velikom mitingu u Beogradu, Milošević obećava da će uhapsiti Azema Vlasića;

-odmah potom Milošević traži uvođenje vanrednog stanja na Kosovu;

-decembra 1989, zabranjen je miting Srba u Ljubljani;

-sutradan je prvo smenjen, pa uhapšen Azem Vlasi (1948), predsednik Pokrajinskog komiteta SK Kosova;

-3. marta 1989. Predsedništvo SFRJ uvodi vanredno stanje na Kosovu;

-28. marta 1989. Skupština SR Srbije ukida autonomiju Vojvodini i Kosovu i vraća ih u državno-pravne okvire SR Srbije

-28. juna 1989. „Milošević je govorio na Gazimestanu pred dva miliona Srba“ kako su javili mediji;

-januara 1990. na 14. vanrednom kongresu, raspao se Savez komunista Jugoslavije;

-kreće euforija osnivanja novih partija u svim republikama i pokrajinama;

Tako, na temeljima nove realnosti i niza nerešenih pitanja, a posebno odlaskom SKJ u istoriju i jačanja nacionalističkih snaga, dolazi do sve većih protivurečnosti među republikama i pokrajinama, koje vremenom prerastaju u međuetničke i oružane sukobe. Po prirodi posla u sve to se umešala Jugoslovenska narodna armija (JNA) i grupa ratobornih generala, što je zemlju neizbežno vodilo u rat.

Hronologija ratnih sukoba izgledala je ovako:

Slovenija: „Rat za nezavisnost“ počeo je 27. juna 1991. godine i trajao 10 dana;

Hrvatska: „Domovinski rat“ trajao je od 1991. do 1995. godine;

Bosna i Hercegovina: od 1992. do 1995. godine;

Kosovo: Rat je počeo u proleće 1986. a završen u leto 1999. godine NATO bombardovanjem.

Jug Srbije: Sukob je počeo 1999. a završen 2001. godine, i

Makedonija: Sukob je bio 2001. godine.

I pre nego što je 14. decembra 1995. godine, u Bosni i Hercegovini oružje utihnulo, čime je okončan rat u Jugoslaviji, sa političke scene otišla zemlja samoupravnog socijalizma, zemlja bratstva i jedinstva i lider Pokreta nesvrstanih. Na tom prostoru stvoreno je sedam novih država od kojih jedna – Kosovo, nije član Ujedinjenih nacija.

Tokom ovih ratova na prostorima bivše Jugoslavije poginulo između 130 i 140 hiljada ljudi, a registrovano blizu 4.000.000 izbeglica ili raseljenih. Zbog velikih stradanja, etničkih

čišćenja i velike materijalne štete, međunarodna zajednica je osnovala Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju (MKSJ).

Prema popisu stanovnika iz 1991. godine, Jugoslavija je pre rata imala oko 23,5 milijuna stanovnika: Srba 8.526.872 (36,2 %), Hrvata 4.636.700, (19,7 %), Bošnjaka 2.353.002 (10,0 %), Albanaca 2.178.393 (9,3 %), Slovenaca 1.760.460 (7,5 %), Makedonaca 1.372.272 (5,8 %), Jugoslavena 710.394 (3,0%), Crnogoraca 539.262 (2,3 %) i drugih..

II.13. SANKCIJE UN UČVRSTILE MILOŠEVIĆEV REŽIM

Saveta bezbednosti (SB) Ujedinjenih nacija krajem maja 1992. godine, ocenio je da je SR Jugoslavija neposredno umešana u ratove u Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj. Zato je Rezolucijom 757. od 30. maja 1992. godine, međunarodna zajednica uvela sankcije Srbiji i Crnoj Gori. Po svom karakteru i dimenzijama, bile su to najteže kaznene mere koje su Ujedinjene nacije ikada u svojoj istoriji preduzele protiv jedne suverene zemlje.

Uvedene su 30. maja 1992. godine, neposredno po početku srpske opsade Sarajeva i dan pre prvih višestranačkih lokalnih izbora u Srbiji, a ukinute Dejtonskim sporazumom 14. decembra 1995. godine, kojim je zaustavljen rat u Bosni i Hercegovini.

Sankcije su imale razoran efekat na život građana, privredu i ekonomiju, pa su i zapamćene po drastičnom padu životnog standarda i nestašicama osnovnih životnih namirnica, lekova i energenata. Onda su na scenu stupili bonovi za brašno, hleb, ulje, so, šećer, deterdžent, benzin... ! Ovakva situacija je dovela do drastičnog porasta šverca, kriminala i korupcije.

Suprotno očekivanjima ključnih aktera međunarodne zajednice, sankcije su kod građana učvrstile autoritet režima i vladavinu Slobodana Miloševića. On i njegovi najbliži saradnici profitirali su na najunosnijim poslovima – švercu nafte i cigareta. Kao i uvek u sličnim situacija, najveći teret sankcija prevalio se na leđa i u novčanike građana Srbije.

II.14. INFLACIJA 300 % NA SAT – TO SVET NE PAMTI

Samo deset dana posle izbora, dakle 1. januara 1993. godine, vlasti SR Jugoslavije su, nekoliko puta, svoje građane „častile“ serijom novčanica sa najvećim brojem nula u istoriji naše i svetske monetarne politike. Prethodnih godina, a pogotovo 1993. inflacija je iz dana u dan, iz sata u sat rasla takvom galopirajućom brzinom da je ekspresno prešla u hiperinflaciju. Cene proizvoda te godine su rasle 300% na sata, što je do danas ostalo nezabeleženu u svetu.

Tadašnje stanje u zemlji najbolje ilustruje nekoliko rečenica studentskog Web servisa i časopisa „KapitalMagazin“ iz Niša: „Uprkos preduzetim merama, proizvodnja je stalno opadala, a cene su sve brže rasle. Zbog hiperinflacije i bezvrednog novca koji je iz dana u dan i iz sata u sat opadao, štampali su se bonovi za hleb, mleko, benzin itd. Inflacija u SR Jugoslaviji iznosila je čak 19.810,2 %. Cene su se udvostručavale svakih 16 sati. U tom periodu nemačka marka je postala nezvanično sredstvo plaćanja. Pojedinci su za platu mogli da kupe samo dve marke. Pakla cigara koštala je pre podne 1.000.000.000 dinara, a već uveče bi njihova cena bila dvostruko veća. Statističari su zabeležili da je običan koverat u decembru 1993. koštao 3,5 milijardi dinara. Prodavnice su bile prazne: za teglu krastavaca trebalo je izdvojiti 2.100, a za dva litra mleka ili 200 grama senfa čak 500 milijardi dinara“.

Te inflatorne novčanice nosile su sledeće likove: 5.000 dinara, (Nikola Tesla); 10.000 din. (Vuk Karadžić); 50.000 din. (Peter Petrović Njegoš); 500.000 din. (Dositej Obradović); 5.000.000 din. (Karađorđe Petrović); 50.000.000 din. (Mihajlo Pupin); 500.000.000 din. (Jovan Cvijić); 5.000.000.000 din. (Đura Jakšić); 50.000.000.000 din. (Miloš Obrenović), a na vrhuncu inflacije, Narodna banka je pustila u opticaj novčanicu od 500.000.000.000 dinara, sa likom Jovana Jovanovića Zmaj.

Kraj inflacije bio je 24. januara 1994. godine, kada je Dragoslav Avramović - deda Avram (1919-2001), novi guverner Narodne Banke, uveo Novi dinar, koji je bio jednak nemačkoj marki, a na novčanici je bio lik Josifa Pančića. Tada je izvršena peta denominacija dinara, po proporciji 1.000.000.000 = 1 novi dinar.

III. DESTABILIZACIJA SE SELI NA JUG SRBIJE

Raspadom Jugoslavije, jačala je svest o potrebi za većim stepenom demokratije, sloboda i prava, što službenom Beogradu nikako nije odgovaralo. Istovremeno „klima nestabilnosti“ polako se sa Kosova prenosila na jug Srbije, nalazeći sve više pristalica kod pripadnika albanske nacionalne zajednice. Tako su, za kratko vreme, svi oblici jugoslovenske destabilizacije, već početkom devedesetih godina, dobili svoje kopije u Bujanovcu, Preševu i Medveđi.

III.1. JEDNA PARTIJA NA 7.500 STANOVNIKA

U odeljku 11. već smo se dotakli teme partijskog organizovanja i podsetili na formiranje dveju najstarijih i najjačih partija Albanaca na jugu Srbije – Partije za demokratsko delovanje (PDD) i Demokratske partije Albanaca (DPA), ranije Partije za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA). Nastavićemo o toj temi i podsetiti najpre na formiranje partija koje su u Preševu i Bujanovcu delovale tokom sukoba.

PDD - Partija za demokratsko delovanje je prva nacionalna partija Albanaca u Jugoslaviji. Osnovana je 19. avgusta 1990. godine, u Preševu, tri nedelje posle Stranke demokratske akcije (SDA) Sandžaka u Novom Pazaru. Za predsednika je izabran njen osnivač, poznati albanski disident – Riza Halimi (1947), profesor fizike iz Preševa, koji je na toj dužnosti ostao sve do 16. oktobra 2018. godine i Kongresa stranke. Tada je, posle 28 godina, podneo ostavku, a kormilo stranke je preuzeo njen potpredsednik, Šaip Kamberi (1964) diplomirani pravnik iz Bujanovca. Partija je prihvatila osnovne programske smernice Demokratskog saveza Kosova, Ibrahima Rugove (1944 – 2006).

DPA – Demokratska partija Albanaca, ranija Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA) iz Preševa, osnovana je 23. avgusta, takođe 1990. godine, četiri dana posle PDD. Njen osnivač i predsednik bio je Zećirija Fazljiu (1940), profesor biologije iz Preševa. On je na mestu predsednika bio do Godišnje izborne skupštine 17. maja 2003. godine, kada na čelo stranke dolazi Ragmi Mustafa (1962), profesor informatike iz Preševa. Programom i sadržajem DPA se oslanjala na Demokratsku partiju Kosova, Hašima Tačija (1968).

Dakle, tokom sukoba pripadnici albanske nacionalne zajednice imali su dve političke partije. Sve druge, a bilo ih je do sada devet, formirane su posle 2001. godine. Po okončanju incidenata, prvu partiju – Demokratsku uniju Doline, formirao dr Skender Destani.

DUD – Demokratska unija Doline je treća po redu partija Albanaca, koja je osnovana u Oraovici kod Preševa 23. novembra 2003. godine. Njen lider od osnivanja je dr Skender Destani (1955), lekar specijalista Doma zdravlja u Preševu, Koji je do tada bio visoki funkcioner PDD. Upućeni su, u statutu stranke, kao i njenom načinu delovanja, prepoznali smernice i inicijative Vetona Suroia (1961), novinara i publiciste iz Prištine, lidera Reformističke partije ORA.

PDP – Pokret za demokratski progres je osnovan 7. septembra. 2005. godine u Bujanovcu. Osnivač i prvi lider stranke bio je nastavnik biologije Jonuz Musliu (1959-2018), inače politički komesar Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB). Posle smrti na čelu stranke ga je nasledio sin Šćiprim (1976). Analitičari su u načinu delovanja stranke prepoznali metode Alijanse za budućnost Kosova, stranke čiji je lider Ramuš Haradinaj (1968).

NPA – Nacionalni pokret Albanaca 2006. godine u Preševu, osnovao je dizajner i publicista Orhan Redžepi, jedan od komandanata Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB). Od lokalnih izbora 2016. ova stranka nije prisutna u političkom životu Albanaca.

NDP – Nacionalna demokratska partija osnovana je 2006. godine u Bujanovcu. Ona i njen osnivač muftija Nedžmedin Saćipi (1965) kratko su se zadržali na političkoj sceni i nisu učestvovali u lokalnoj vlasti.

LDI – Liga za demokratske integracije je osnovana 2006. godine u Medveđi. Lider partije bio je prosvetni radnik Redžep Abazi (1948). U jednom mandatu su učestvovali u lokalnoj vlasti.

DUA – Demokratska unija Albanaca (DUA) je osnovana 18. aprila 2007. godine u Preševu. Osnivač i prvi lider bio je Rami Zuljfiu (1953). Kasnije su joj pristupili nekoliko pokreta i grupa građana iz Bujanovca i Preševa, a rukovođenje partijom preuzeo je dr Mejdi Zećiri (1964) iz Bujanovca.

DP – Demokratska partija je formirana 2. jula 2011. godine u Bujanovcu. Njen osnivač i prvi lider je diplomirani pravnik, kasnije doktor, Nagip Arifi (1961) dotadašnji potpredsednik Partije za demokratsko delovanje (PDD) Rize Halimija, koji je tako preuzeo deo članstva prethodne stranke. Na lokalnim izborima 2020. godine, DP je osvojila najviše glasova, a Arifi je izabran za predsednika opštine Bujanovac.

AzP – Alternativa za promene je politička organizacija Albanaca, koju je 31. maja 2015. godine, u Preševu, osnovao albanski Nemač, diplomirani ekonomista i preduzetnik, Šćiprim Arifi (1976) čiji su roditelji iz Preševa. Sledeće, 2016. godine, AzP je pobedila na lokalnim izborima u Preševu, a Arifi je izabran za predsednika opštine.

PZR – Pokret za reforme je poslednja registrovana politička organizacija Albanaca na jugu Srbije. Nastala je krajem 2017. godine, odvajanjem jednog dela članova Demokratske partije Albanaca (DPA) Ragnija Mustafe, koji su sa novim liderom, psihologom iz Oraovice, Samijem Salihuom (1985) formirali novu partiju. Na prvim sledećim izborima 2018. PZR je postao deo lokalne vlasti.

Treba dodati da u ovom trenutku nema zvaničnih podataka o političkom (ne)delovanju Demokratske alijanse koja je formirana u Preševu 28. juna 2007. godine, kao i Demokratske lige Albanaca iz Medveđe.

Iz ovog spiska proizilazi da na albanskoj političkoj sceni u Srbiji trenutno deluje osam od ukupno 11 formiranih političkih partija. Dakle, da kod Albanaca jedna partija dolazi na oko 7.500 stanovnika, a u Srbiji na oko 60.000 hiljada.

III.2. REFERENDUM 1992: ZA PRIKLJUČENJE KOSOVU 97 % ALBANACA

Referendum o teritorijalnoj i političkoj autonomiji Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, najviši je i najznačajniji politički akt pripadnika albanske nacionalne zajednice u Srbiji.

Odluku o održanju Referenduma doneli su učesnici „Skupštine za proglašenje Referenduma za teritorijalnu, političku i kulturnu autonomiju Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi“. Skupštinu su činili 96 delegata partija, društava i udruženja građana iz ove tri opštine. Održana je 16. februara 1992. godine u Preševu, a predsedavao je Ibrahim Kadriu, profesor filozofije iz Preševa.

Referendumu je održan 1. i 2. marta 1992. godine, a izjašnjavanje Albanaca organizovano je na 71 mestu, u privatnim kućama i na otvorenom – u selima gde nije bilo policije. U spisku je bilo upisano 45.000 punoletnih građana, među kojima su bili i oni koji privremeno rade u inostranstvu.

Na glasačkim listićima sa referenduskim pitanjem „Da li ste za teritorijalnu političku autonomiju Albanaca u Preševu, Bujanovcu i Medveđi sa pravom priključenja Kosovu“, preko 41.000 Albanaca, odnosno 97 odsto od skoro 42.000 izašlih, zaokružili su „Da“, - saopštili su kasnije organizatori, čime je bio ispunjen planirani cilj Referenduma.

U ovakvoj, skoro plebiscitarnoj odluci, sintetizovan je zahtev Albanaca koji je ranije formulisan na brojnim skupovima građana, te članova i simpatizera političkih subjekata sa područja ove tri opštine.

„U slučaju promene granica između konstitutivnih jedinica bivše jugoslovenske federacije, Albanci iz ovih triju opština će se opredeliti za priključenje Kosovu, naravno, u okviru demokratskih procesa rešavanja jugoslovenske krize“ – zapisano je u saopštenju od 24. februara 1992. godine koje je potpisao profesor Ibrahim Kadriu, predsednik Skupštine za proglašenje Referenduma.

No, bez obzira na sve ove činjenice, rezultat Referenduma nisu priznali ni država, ni predstavnici međunarodne zajednice.

Bilo kako bilo, od tada do danas, rezultati Referenduma iz 1992. godine su političko i društveno polazište za definisanje statusa Albanaca juga Srbije. Na rezultat Referenduma politički predstavnici Albanaca pozivaju se u svakoj prilici, kako pred institucijama države Srbije, tako i pred predstavnicima međunarodne zajednice.

III.3. KOMUNISTI SU „RIBALI“, „PEGLALI“ I „SEKLI GLAVE“

Krajem osamdesetih godina prošlog veka, sve što im se više bližio kraj i što je bio sve izvesniji njihov odlazak u istoriju, komunisti su, svuda u svetu, bivali sve osioniji. Partijski organi u Jugoslaviji, od mesne zajednice, preko opštine, regiona, pokrajine do države, odlučivali su o svemu i za sve se pitali. Njihova reč je uvek bila poslednja.

U svim republikama i pokrajinama, od vrha do poslednje mesne zajednice, komunisti su imali strogo ustrojen model organizacije vlasti uspostavljen na bazi delovanja sledećih pet društveno političkih organizacija.

- Savez komunista (SK),
- Socijalistički savez radnog naroda SSRN),
- Savez sindikata (SS),
- Savez udruženja boraca Narodno oslobodilačkog rata (SUBNOR) i
- Savez socijalističke omladine (SSO).

U svakoj opštini, pet rukovodilaca ovih tela, zajedno sa predsednikom opštine, po ustaljenoj šemi, sastajali su se svakog ponedeljka, obično u komitetu (kako se svuda zvalo sedište lokalnog SK). Sednicama je predsedavao sekretar Opštinskog komiteta Saveza komunista (OK SK). Povremeni „gostujući“ članovi ovog tela, zavisno od dnevnog reda, bili su prvi ljudi izvršnog odbora (lokalna vlada), državne bezbednosti, vojske, policije, pravosuđa...

Od odluka ovog tela zavisili su: novi projekti, investicije u preduzećima, izgradnja novih privrednih kapaciteta, izgradnja saobraćajnica, zdravstvenih ustanova, škola, elektro mreže ... objekata društvenog standarda. Odlukama su uvek prethodile profesionalne preporuke i stavovi struke.

Najvažnija karika odlučivanja ovih tela bila je generalno u sferi kadrovska politika. Svi čelnici u lancu, od predsednika udruženja golubara, preko direktora preduzeća i ustanova, do predsednika opštine, morali su proći ovo sito. Konkursi o imenovanjima i bili su puka formalnost.

Ovo telo je, pored svih drugih radnji, bilo specijalizovano za „ribanje“, „peglanje“, „seču glava“ i smene svih i svakoga u opštini. I danas se prepričava anegdota o onima koji bi, zbog delovanja došli na tapet, zato što se nisu držali „partijskih stavova“, ili su se ogrešili o „principe samoupravnog socijalizma“. Za takve pojedince, koji bi išli „na raport“ iliti „preki sud“, „u Komitet“, važno je pravilo da prvo „obuku“ troje pantalona, pa da onda idu tamo gde su pozvani. U ekstremnoj varijanti ove anegdote kaže se da su, porodice onih koji su pozvani, bile u „crno zavijene“.

Naspram ove partijske, odnosno društveno-političke, sistemski je funkcionisala samoupravno-socijalistička linija, na čijim osnovama su se temeljili lokalna i državna vlast. Ova poluga vlasti bila je u rukama predsednika opštine i stručnih službi kojima je on rukovodio. Izgradnja stavova i odluka prolazila je propisano proceduru, a jednopartijske skupštine sastavljene od delegata (kasnije odbornika) bile su ekspeditivne glasačke mašine koje su kratko trajale. Rasprave i polemike bile su samo za izabrane i vodile su se iza „zatvorenih vrata“.

Svaka opština je, u liku predsednika partije, predsednika opštine ili narodnog poslanika, imala „svog boga“. On je bio poverenik Beograda na lokalnu, čovek koji je bio pitan za sve, koji je znao sve i odlučivao o svemu, na osnovu onoga što je „dogovoreno“, ili onoga što su mu „rekli u Beogradu“.

Tektonskim poremećajima u svetskom komunističkom pokretu, pre svega padom Berlinskog zida 9. novembra 1989. a posebno i krahom Sovjetskog saveza, odnosno Saveza

Sovjetskih Socijalističkih Republika – SSSR, 1. januara 1992. godine, svet je raskinuo sa komunističkom iluzijom „od svakoga prema sposobnostima, svakome prema potrebama“.

Uvođenjem višepartijskog sistema, početkom devedesetih godina prošlog veka, i na ovim prostorima smo se suočili sa novim izazovima i novom društvenom i političkom realnosti.

III.4. U PREŠEVU USTOLIČEN PRVI ALBANAC – PREDSEDNIK OPŠTINE

Kako je sve to u praksi izgledalo, pokazuje primer funkcionisanja partije i države u opštinama Bujanovcu i Preševu. Bez obzira što je reč o dvema multietničkim zajednicama, „svemoćni“ Savez komunista je u Preševu opstao do lokalnih višepartijskih izbora 1992. a u Bjanovcu do izbora 2002. godine.

U Preševu, najjužnijoj srpskoj opštini, poslednji komunistički predsednik bio pravnik Dragoljub Filipović (1955). Za prvog građanina komune izabran je posle lokalnih izbora 1989. godine, a vlast je predao profesoru Rizi Halimiju (1947), koji je, 31. maja 1992. godine, na prvim lokalnim demokratskim izborima, organizovanim po novom izbornom zakonu, izabran za predsednika opštine neposrednim glasanjem. Tako je Halimi bio prvi Albanac predsednik opštine Preševo i uopšte prvi Albanac predsednik jedne opštine u Srbiji izvan Kosova.

Sastav i struktura lokalnog parlamenta u Preševu, promenjeni su nekoliko meseci kasnije – 20. decembra 1992. godine, posle vanrednih višestranačkih lokalnih izbora koji su organizovani po proporcionalnom sistemu. Na tim izborima dve partije Albanaca – Partija za demokratsko delovanje (PDD) Rize Halimija i Partiji za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA) Zećirije Fazljiiua (1940), odnele su ubedljivu pobedu i podelile lokalnu vlast, što je bio prvi takav slučaj u Srbiji.

Poslednji čelni čovek Opštinskog komiteta Saveza komunista (OK SK) u Preševu bio je profesor Abdurahman Emrulahu iz Oraovice, dugogodišnji direktor preševske gimnazije. Pored Filipovića i Emrulahua, tada su prvu političku garnituru u opštini, koja je odlučivala o svemu, činili: tužilac Jusuf Sulejmani na mestu predsednika Opštinske konferencije Socijalističkog saveza radnog naroda (OK SSRN), Goran Stanojković, sadašnju generalni direktor JP PTT Srbija – Radna jedinica Vranje, na mestu predsednika Opštinskog veća Saveza sindikata (OV SS) i penzionisani policajac Petko Gajić na mestu predsednika Saveza udruženja boraca narodno oslobodilačkog rata (SUBNOR).

Do uvođenja višepartijskog sistema i u Preševu je, bez obzira na nacionalni sastav stanovništva, u partiji, vlasti i društvu uopšte, sve funkcionisalo kao švajcarski časovnik. Šestorka na kormilu lokalne vlasti - predsednici opštine, partije, Socijalističkog saveza, Sindikata, boraca i omladine, upravljali su opštinom po receptu koji je jugoslovenski komunistički vrh osmislio krajem šezdesetih godina prošlog veka.

Uvođenjem višepartijskog sistema cela sockomunistička garnitura u Preševu otišla je u istoriju, a na scenu su stupili politički kadrovi Albanaca okupljeni u dvema tek formiranim partijama –PDD i PDUA.

Nova društvena i politička realnost u Preševu, koja se dogodila skoro preko noći, delovala je na lokalne Srbe kao uragan, koji je za kratko vreme srušio sve što je komunizam decenijama stvarao. Srbi su od tada, proporcionalno broju stanovnika, a bilo ih je oko 10 odsto, u političkom život opštine apsolutno marginalizovani. Na svim višestranačkim lokalnim izborima od 1992. godine, od 38 odbornika koliko ima lokalni parlament, Srbi su imali najviše tri.

III.5. BUJANOVAC PRE SUKOBA – KAO U EPSKOJ NARODNOJ PESMI

Dok su se, krajem 80-ih godina prošlog veka, polako ali sigurno, raspadali i država i partija, Bujanovac je, obrnuto proporcionalno, postajao sve jači i jači, sve poznatiji u srpskim privrednim i političkim krugovima. Pokrenuto je nekoliko novih firmi, Bujanovačka Banja je doživela preporod, rekonstruisan je Konak manastira Sveti Prohor Pčinjski, pokrenuti Radio i

Novine „Srpski venac“... Takav razvojni trend zadržao se sve do kraja 90-ih godina i početka međunacionalnih incidenata na jugu Srbije.

U opštini je 1991. godine, po proceni Saveznog zavoda za statistiku, živelo 49.238 stanovnika (Preševo, 38.143). Naravno, najviše je bilo Albanaca – 29.588, potom 14.660 Srba i 4.418 Roma. Godine 1993. kada je inflacija hvatala pun zalet, u Bujanovcu je, u oba sektora, društvenom i privatnom, bilo zaposlenih 6.121, a nezaposlenih svega 2.804.

U privrednim hronikama ostalo je zapisano koje su firme bile „nosioci razvoja“ opštine. To su, azbučnim redom: Alatnica, Bivoda, Bujanovačka banja, Gumoplastika, Integral, Jedinstvo, Jugokop, Jumko, Megal, Proleće, Simpo, Svetlost i Heba... a 1993. Bujanovac je dobio i Garnizon Vojske Jugoslavije.

Čovek koji je više od deset godina u Bujanovcu vedrio i oblačio, bio je narodni poslanik – Randel Veljković. On se pitao za sve i svašta, a pare iz Beograda „donosio je često u torbama“. Političku karijeru je počeo kao predsednik omladine, potom Socijalističkog saveza, pa predsednik OK SKA, potom predsednik opštine, a u punoj političkoj dobi bio je poslanik Skupštine Srbije u dva mandata. Ono što je Dragomir Tomić (1937) bi u Vranju, to je u Bujanovcu bio Randel Veljković. A njih dvojica si bili ljuti neprijatelji.

Veljkovićev „pobednički tim“ činili su: predsednik opštine u dva mandata Tomislav Mitić, predsednik Opštinskog saveta (vlade) Zoran Jovanović, predsednik OK SK Vlada Veljković, a formiranjem SPS partijsku palicu je preuzeo Miodrag Milković. Tu su takođe bili predsednik Saveza sindikata Alit Avdilji, predsednik Socijalističkog saveza Života Matić, predsednik boraca Kostadin Zdravković i omladinci Zoran Dimitrijević Paja i Damjan Popović Cole.

Randel i družina mogli su sve. Tako su, u višenacionalnom Bujanovcu, političke predstavnike Albanaca marginalizovali i potcenili do te mere da su, pred prve višestranačke lokalne izbore 1992. godine, napravili „izbornu geografiju“ kojom su sebi napakovali 29, od ukupni 41 odborničkog mesta, bez obzira što je u opštini živelo skoro duplo više Albanaca.

Onda se iznenada na putu Randela Veljkovića našao predsednik Opštinskog suda Vlatko Manić sa porodicom, posle čega je započeo njihov dugogodišnji lični, partijski i sudski obračun. Da bi učvrstio svoje političke pozicije, Manić odlazi u vranjski Simpo, odakle će, sa istomišljenicima, na političku scenu izbaciti neke nove „igrače“ tipa Božidara Zdravkovića direktora Hebe i dr Stojanče Arsića (1948) iz Bujanovačke Banje. Što je vreme više odmicalo, antagonizmi između ove dve političke opcije poprimili su takve razmere da se gledalo ko je sa kim sedeo u kafani, ili ko je sa kim šetao na ulici.

Ta nova politička opcija, tragajući za „oružjem“ kojim će da razbije Randela Veljković, pronašla ga je formiranju odbor Jugoslovenske udružene levice (JUL), na čelu za Božidarem Zdravkoviće. Posle toga sve je išlo kao u epskoj narodnoj pesmi - na krilima JUL, a uz podršku Mirjane Marković (1942-2019) i beogradske centrale, dr Stojanča Arsić je 1997. godine, posle vanrednih lokalnih izbora, postao predsednik opštine, uprkos žilavom otporu Veljkovića i Socijalističke partije Srbije, koja je na trećim lokalnim izborima, 3. novembra 1996. dobila više glasova od levice.

Tim činom je okončana decenija neprikosnovene vladavine Randela Raše Veljkovića u Bujanovcu. Palicu vlasti preuzeo je Božidar Zdravković, a Heba je postala ekspozitura JUL.

Neposredno potom, lokalna skupština je 14. novembra 1997. godine, proglasila Mirjanu Marković za počasnog građaninom opštine. Tu odluku su 2001. godine odbornici DOS (Demokratska opozicija Srbije) ukinuli, a Arsiće je iste godine napustio JUL. No, on će, na mestu predsednika opštine ipak preživeti srpsko-albanski sukob i ostati sve do višestranačkih lokalnih izbora 29. jula 2002. godine. Tada će, posle pobede na izborima, pravnik Nagip Arifi (1961), postati prvi Albanac u istoriji Bujanovca na mestu predsednika opštine.

No teret tih 90-ih godina Srbi i Albanci i danas nose na svojim leđima. Činjenica da su do tada Albanci imali samo 12 od 41 mesta u Skupštini opštine, i da su im godinama bile nedostupne mnoge lokalne i državne institucije, proizvela je trajne i nepremostive probleme između dva naroda, koji ni do danas nišu rešeni bez obzira na sve pokušaje međunarodne zajednice da se srpsko albanski odnosi uredi međunarodnim standardima i konvencijama.

III.6. ISELJAVANJE SRBA I „SHERNGULJE“ ALBANACA

Iseljavanje (alb. sherngulje) je najbolnija tema stanovnika juga Srbije, i Srba i Albanaca i Roma. Istina, svi se ne iseljavaju iz istih razloga, pa zato taj proces neke boli više, a druge manje. Zarad istine, ovaj proces nije samo naš – ceo Balkan je u pokretu, jer ljudi idu tamo gde misle da će bolje da žive.

Uprkos ovako crnog predskazanja, niko u Srbiji danas nema iole korektne podatke o onima koji se iseljavaju: ko su, odakle su, koliko ih je, kuda idu ili su otišli, zašto su tamo otišli, kakva im je budućnost i hoće li se nekada vratiti u zavičaj. Dakle, državu danas izgleda ne zanimaju hiljade porodica koje su napustile kućni prag i otisnule se trbuhom za kruhom. Ili pak vlastodršci imaju podatke, ali ih kriju od očiju javnosti.

Šta više, ovu državu ne zanimaju ni precizni podaci o broju mladih stručnjaka koji su nam okrenuli leđa. Normalno je onda da su danas podaci o iseljavanju sa juga Srbije, na nivou one narodne rekla-kazala.

U tom kontekstu oni, manje više poznati natpisi s juga Srbije „kuća na prodaju“, koji su bili u masovnoj upotrebi pre petnaestak-dvadeset godina, danas skoro da i nisu novinska vest. Sve ih je manje i na internetu.

Srbi u Preševu i Bujanovcu, a Kosovu tim pre, skoro da su prisvojili reč „iseljavanje“. Ona se visoko kotira u rečniku svakog Srbina, zbog čega je susrećemo na ulici, u političkim raspravama, dokumentima, u istoriografiji...Srpske porodice s juga sele iz dva osnovna razloga – pritisaka od strane komšija Albanaca i loših uslova života. Oni ovde prodaju sve što imaju i odlaze u Vranje, Niš, Šumadiju, Beograd, a ređe vani u neke evropske zemlje. Iz godine u godinu sve ih je manje.

Iseljavaju se i Albanci, ali su njihovi razlozi čisto ekonomske prirode. I njih je iz godine u godinu sve manje. Prevoznici „Mimoza“ iz Preševa, „Mađar turizam“ iz Velikog Trnovca i „Lasta“ iz Beograda nedeljno imaju tri polaska iz Bujanovca i 5-6 iz Beograda za destinacije u Švajcarskoj i Nemačkoj. Albanci s juga, koji na Zapad putuju autobusima „Lasta“, imaju besplatan prevoz do Beograda.

Zato je danas u Velikom Trnovcu, najvećem albanskom selu u Srbiji, svaka treća kuća prazna i zaključana. Njihovi vlasnici su obično u Švajcarskoj, Nemačkoj ili nekoj od zemalja Skandinavije. Jedni su otišli davno, pa danas tamo imaju potomke, drugi skoro, treći se pripremaju. Svi koji su otišli, teško da će se vratiti.

Da reč „iseljavanje“ ima različito značenje za Srbe i Albance, govore dve vrlo zanimljive činjenice. Prva, koja kaže da su se Albanci od 2000. godine, sa više različitih dokumenata, raznim povodima, obraćali srpskim vlastima i službenom Beogradu. Ni u jednom od njih, a poslednji je takozvani „Plan sedam tačaka“, nigde nije upotrebljena reč „iseljavanje“.

Druga činjenica je skoro neverovatan postupak albanskih partija u Bujanovcu, koje su, posle poslednjih lokalnih izbora, formirale vlast bez Srba, što nije ni u duhu zajedništva, niti na tragu i Evropskih vrednosti, ali jeste drugo ime za „iseljavanje“.

IV. REFLEKSIJE JUGOSLOVENSKE KRIZE

Po principu spojenih sudova – sve što se dešavalo na liniji Beograd – Priština, u manjoj ili većoj meri se reflektovalo na jug Srbije: u predvorju rata na Kosovu nastala je OVK, a na jugu Srbije OVPMB i tako redom. Zato ćemo ovu priču nastaviti formiranjem OVK, zatim ratom na Kosovu, pa pregovorima u Rambujeu i NATO bombardovanja, a završićemo Kumanovskim sporazumom, Rezolucijom 1244. Saveta bezbednosti UN i formiranjem Kopnene zone bezbednosti.

IV.1. KLJUČ ZA RAZUMEVANJE SUKOBA NA JUGU SRBIJE

Da ponovimo: U oružanom sukobu na jugu Srbije, u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, učestvovali su naoružani Albanci okupljeni u Oslobođilačkoj vojsci Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB) s jedne, i pripadnici srpske policije i jugoslovenske vojske, s druge strane. Karakter, profil, razornu moć i posledice tog sukoba, koji je, sa manjim ili većim intenzitetom, trajao od početka NATO bombardovanja 24. mart. 1999. do ulaska Združenih snaga bezbednosti - policije i vojske, u Kopnenu zonu bezbednosti (KZB) 31. maja 2001. odredila su četiri događaja:

PRVI - raspad Jugoslavije devedesetih godina prošlog veka, koji je nagovestio srpsko albanski sukob;

DRUGI – Referendum Albanaca iz marta 2002. godine, koji je fokusirao probleme albanske nacionalne zajednice i prvi put istakao priključenje dela teritorije Srbije Pokrajini Kosovo, kao put rešenja:

TREĆI – rat na Kosovu koji je, uz ogromne žrtve i razaranja, trajao od aprila 1996. do okončanja NATO bombardovanja juna 1999. i

ČETVRTI – bombardovanje SR Jugoslavije od strane 19 članica NATO saveza bez odobrenja Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija, koje će dovesti do drastičnih geopolitičkih i ekonomskih promena ne samo na Balkanskom poluostrvu.

Svi drugi događaji su, svaki na svoj način, ovom ratnom mozaiku na Balkanu, samo dodavali kockice mozaika koje su mu nedostajale. To su:

-Formiranje Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) 1993. odnosno 1994. godine;

-Pregovori na Mirovnoj konferenciji u Rambujeu (Francuska), 6. februara 1999. godine;

-Kumanovski sporazum, kojim je 9. juna 1999. godine, završeno NATO bombardovanje SR Jugoslavije, ustanovljena Kopnena zona bezbednosti (KZB), a „balkanski kasapin“ Slobodan Milošević nateran na kapitulaciju;

-Formiranje Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB) pod međunarodnim patronatom 6. januara 2000. godine;

-Ofanziva pripadnika OVPMB 20/21. novembra 2000. godine, posle koje su KZB, odnosno prostor od 450 km², stavili pod svoju neposrednu kontrolu i komandu, i

-Potpisivanje Izjave o demilitarizaciji („Končuljski sporazum“) od 20. maja 2001. godine, kojom je, posredstvom međunarodne zajednice, okončan srpsko albanski sukob.

A. kako smo rekli u predgovoru na samom početku, nema sumnje da je 20. maj 2001. godine, najvažniji datum u srpsko-albanskim odnosima u Srbiji posle Slobodana Miloševića, jer je toga dana stavljena tačka na sukob naoružanih Albanaca i srpske policije.

O tome ćemo kasnije.

IV.2. FORMIRANJE OVK – KADA, KAKO, ZAŠTO

Oslobođilačka vojska Kosova (OVK) osnovana je 1994. ali su se njeni pripadnici u javnosti prvi put pojavili 1996. godine. Za njenog ideologa i osnivača slovi Adem Jašari (1955) iz sela Prekaze (Drenica) sa svojom Dreničkom grupom.

OVK je pokrivala celo Kosovo sa svojim operativnim zonama: Lab, Drenica, Šalja, Nerodimlje, Drim, Dukađini, Paštrik i Karadak, a u krugu osnivača, pored Jašarija bili su: Salji Čekaj (1956 -1999), Zahir Pajaziti (1962 – 1997), Hašim Tači (1968), Agim Čeku (1960), Fatmir Ljimaj (1971), Ramuš Haradinaj (1968), Bekim Beriša (1966 -1998), Agim Ramadani (1963 – 1999) i drugi. Prema procenama Vojske Jugoslavije, marta 1988. godine, OVK je imala oko 3.000 naoružanih i uniformisanih vojnika i oko 7.000 naoružanih pristalica na terenu.

U toj fazi borbe OVK ostaje bez komandanta: u dvodnevnom, žestokom obračunu sa srpskom policijom, Adem Jašari je ubijen je 6. marta 1998. godine, u porodičnoj kući, zajedno sa 56 članova svoje porodice. Narednih godina historiografi i kosovska javnost, od Jašarija i njegove borbe, napravili su nacionalnog heroja kakvog Kosovo nema u novijoj istoriji.

Shodno očekivanjima, Jašarijeva smrt je učvrstila Albance u njihovoj borbi, pa je OVK početkom leta te iste 1998. godine, imala blizu 25.000 pripadnika. Ona je pod svojom kontrolom držala 40 odsto teritorije Kosova, akcije i napade je izvodila svakodnevno, a njen

novi komandant je bio Hašim Tači, koji će na toj poziciji ostati sve do raspuštanja OVK 1999. godine.

Inače, osnovni cilj OVK bio je slobodno i nezavisno Kosovo, a taj put je vodio preko napada na srpske civile, policiju, policijske stanice, državne institucije, ugledne lokalne funkcionere, a posebno na Albanci koji su u radu bili privrženi državi Srbiji.

Prema mišljenju vojnih teoretičara, glavnu ulogu u stvaranju jake OVK, nisu igrali ni pojedinci ni institucije sa Kosova ili Albanije, već neke organizacije iz Velike Britanije i SAD. One su preko albanske dijaspore, koja je bila glavni finansijer, pružale svu potrebnu logistiku u obuci pripadnika, vojnoj organizaciji, delovanju na terenu, a posebno u snabdevanju opremom, naoružanjem i novcem.

Službeni Beograd je Oslobođilačku vojsku Kosova svrstavao u "terorističke organizacije". Takav stav je pred samu eskalaciju sukoba i NATO bombardovanje, prihvatio i američki Stejt Department zbog napada i masakra nad civilima, formiranja logora i uništavanja kulturnih i religijskih spomenika.

Pre, a posebno posle raspuštanja OVK, veliki broj njenih pripadnika iz celog Kosova, posebno sa područja Gnjilana, učestvovali su u formiranju Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, a dojučerašnji komandanti su bili ideolozi i instruktori na položajima uz administrativnu liniju. Oni su sa Kosova ovde doneli rat, oružje, vojnički moral i kompletnu horizontalnu i vertikalnu organizaciju jedinica.

IV.3. RAT NA KOSOVU – NAGOVEŠTAJ KRAJA JUGOSLOVENSKE DRAME

I pre, a posebno posle smrti Josipa Broza, nezadovoljstvo kosovskih Albanaca odlukama vlasti iz Beograda sve je više raslo. Posle demonstracija u Prištini 11. marta i 3. aprila 1981. godine i zahteva da Pokrajina postane sedma republika, od 1991. godine, kada je Miloševićeva vlast Kosovu ukinula status autonomije, stanje se dramatično pogoršalo.

Ukupna situacija na Kosovu, podgrejana prethodnim konfliktima i ratovima najpre u Sloveniji, Hrvatskoj, a potom u Bosni i Hercegovini, poprimala je razmere koje vlast u Beogradu nije uspevala da kontroliše.

Tome su doprineli Miloševićevi postupci, kojima se on uspinjao na piramidu vlasti, a posebno događaj na Kosovu Polju, aprila 1987. godine, kada je, obraćajući se Srbima ispred Doma kulture, izgovorio čuvenu rečenicu: „Niko ne sme da vas bije“.

Albanci su odgovorili brojnim napadima tek formirane Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) na srpske civile, vojsku i policiju. Situacija je iz dana u dan, iz u meseca u mesec, izmicala kontroli i poprimala razmere žestokih sukoba, koji su 1998. i 1999. godine, prerasli u otvoreni rat.

Ubistvo porodice Jašari (mart 1998) i masakra u Račku (Štimlje) nad 45 albanskih civila 15. januara 1999. godine, bili su jasni signali za međunarodnu zajednicu da se umeša u ovaj konflikt. Najpre su SAD i Evropska unija optužile Srbiju za prekomernu upotrebu sile nad civilima, a potom je londonska Kontakt grupa Miloševiću dala rok od 10 dana da sa Kosova povuče specijalne jedinice i obustavi akcije protiv civilnog stanovništva.

Od njega je zatraženo i međunarodno posredovanje u rešenju sukoba, ali je on, u saradnji sa Vojislavom Šešeljom (1954), organizovao referendum na kome su građani Srbije, sa 95,5 odbili „mešanje drugih zemalja u naše odnose“.

Usledio je potom Miloševićev sporazum sa američkim pregovaračem Ričardom Holbrukom (1941 - 2010) 13. oktobra 1998. godine. Dve strane su se dogovorile da se sa Kosova povuče deo srpskih snaga vojske i policije, a da se tamo uputi 1.300 posmatrača Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) na čijem će čelu biti američki diplomata Vilijam Voker (1935).

Istovremeno je Severnoatlanski savez (NATO) dobio zadatak da iz vazduha kontroliše vojne aktivnosti Beograda, kome su sve vreme od zemalja članica saveza, stizale pretnje vojnom intervencijom. Ukupna situacija je poprimala dramatične razmere, a stanovnici SR Jugoslavije živeli su u stalnom strahu i iščekivanju kakav će biti ishod sukoba na Kosovu.

Sam rat podrazumeva sukob pripadnika OVK sa jugoslovenskim snagama bezbednosti koji je trajao od 1996. do 1999. godine, i NATO bombardovanje ciljeva na Kosovu od 24. marta. do 10. juna 1999. godine. U tom periodu su nam se dogodili: oružana pobuna Albanaca sporazum Milošević – Holbruk; slučaj Račak; pregovori u Rambujeu; bitka na Košarama; masakri i srpskih i albanskih civila; trgovina ljudskim organima; izbeglice; Kumanovski sporazum i Rezolucija 1244. Ovo su ključni događaji rata na Kosovu kojima ćemo se baviti u nastavku.

Podaci o posledicama rata na Kosovu, broju žrtava, povređenima i materijalnoj šteti, nikada nisu saopšteni. Prema nekim nepotvrđenim podacima, na Kosovu je poginulo 659 vojnika, 3.412 policajca i više od 4.000 pripadnika OVK. Takođe, prema podacima iz „Kosovske knjige pamćenja“ koju je objavio Fond za humanitarno pravo iz Beograda, u toku i neposredno posle rata, na Kosovu je ubijeno ili nestalo 10.317 civila, od čega 8.676 Albanaca, 1.196 Srba i 445 Roma, Goranaca, Bošnjaka i pripadnika drugih nacionalnosti.

IV.4. MILOŠEVIĆ ODBIO I RAMBUJE I HOLBRUKA

Kako su se sukobi na Kosovu nastavili nesmanjenom žestinom, Kontakt grupa je odlučila da ih zaustavi jednom mirovnom konferencijom koja je održana 6. februara 1999. godine, u dvorcu Rambuje pored Pariza. Pored predstavnika SR Jugoslavije i kosovskih Albanaca, na ovim pregovorima učestvovali su posrednici SAD, Rusije i Evropske unije.

Dvema sukobljenim stranama ponuđen je dokument koji je predviđao prisustvo određenog broja snaga UN na Kosovu. Na početku pregovor Albanci su taj dokument odbili, a Milošević je bio pred potpisom. Međutim, pošto su posle 17 dana utvrđene sve pojedinosti i okončano neminovno međunarodno lobiranje, Albanci su dokument potpisali, a Srpska strana je odbila da to učini. To je ujedno bio kraj nastojanja međunarodne zajednice da se kosovska kriza reši mirnim putem.

Tog trenutka mnoge stvari su već postale jasne, zbog čega su 1.300 posmatrača OEBS napustili Kosovo. Ričard Holbruk je 22. marta 1999. godine, poslednji put doleteo u Beograd i Miloševiću ponudio poslednju šansu da prihvati sporazum iz Rambujea. Milošević je tu ponudu odbio, Holbruk je sutradan napustio Beograd, a 24. marta 1999. godine, počelo je NATO bombardovanje SR Jugoslavije.

IV.5. NATO BOMBARDOVANJE, AGRESIJA, MILOSRDNI ANĐEO...

Vazдушna intervencija 19 članica NATO saveza počela je 24 marta 1999. godine, u 19,45 časova, a trajala je 78 dana - do 10. juna iste godine. NATO bombardovanje ili NATO agresija Savezne Republike Jugoslavije, ili operacija „Milosrdni anđeo“ (termin Miloševićeve propagande) je završna operacija rata na Kosovu i Metohiji.

Intervencija je izvršena bez odobrenja Saveta bezbednosti UN, a neposredni povodi za bombardovanje bili su masakr u selu Račak i odbijanje jugoslovenske delegacije da potpiše sporazum u Rambujeu.

NATO avioni su počeli vazdušne napade na vojne ciljeve, da bi se kasnije proširili na privredne i civilne objekte. Bombardovano je ukupno oko 900 ciljeva - vojnih postrojenja, saobraćajnica, fabrika, škola, zdravstvenih ustanova, medijskih kuća, spomenika kulture, crkava i manastira. Preko 200 ciljeva gađani su sa oko 1.000 kasetnih bombi sa osiromašenim uranijumom, što je svojevrsan zločin čije se posledice još utvrđuju.

Broj žrtava NATO bombardovanja još je nepoznat. Zavisno od izvora, procene se kreću između 1.300 i 3.500 stanovnika SRJ, a ranjenih je bilo oko 12.000. Posle Kumanovskog sporazuma, sa vojskom i policijom, u centralnu Srbiju je izbeglo više od 200.000 Srba i drugih nealbanaca. Istovremeno je, uglavnom u susedne zemlje, izbeglo nekoliko stotina hiljada Albanaca. Srbija je neposredno potom bila zemlja sa najvećim brojem izbeglica i interno raseljenih lica u Evropi.

Prema podacima Helsinškog odbora za ljudska prava (Manjine u Srbiji, strana 128), za samo nekoliko dana od početka bombardovanja, poučeni situacijom na Kosovu, iz Bujanovca,

Preševa i Medveđe, svoje domove je napustilo oko 25.000 Albanaca, Albanci i njihove dece. Prema istom izvoru, oni su ilegalno otišli na Kosovo, u Makedoniju ili u Bosnu i Hercegovinu. Neki od njih su potom nastavili put prema zemljama Zapadne Evrope ili Skandinavije.

IV.6. KOŠARE: JEDNA BITKA, DVA POBEDNIKA

Bitka na Košarama, na granici SR Jugoslavije i Republike Albanije, jedan je od najvećih, ako ne i najveći okršaj jugoslovenske vojske na Kosovu posle Drugog svetskog rata. Bitka je vođena oko graničnog prelaza Rasa Košares od 9. aprila do 10. juna 1999. godine, dakle 62 dana..

Cilj Oslobođilačke vojske Kosova (OVK), koju su podržale jedinice albanske vojske i NATO avijacija, bio je prodor i zauzimanje šireg područja Metohije. Uz artiljerijsku i vazdušnu podršku, napadači su uspeli da zauzmu karaulu Košare, ali su zaustavljeni u ostvarivanju svog plana.

Obe strane u ovoj bici imale su velike gubitke. Prema dostupnim informacijama i izjavi general-majora Draga Živanovića (1955) ratnog komandanta 125 Motorizovane brigade, na košarama je poginulo 108 pripadnika Vojske Jugoslavije (18 oficira i podoficira, 50 vojnika, 13 rezervista i 24 dobrovoljca među kojima je bio i Rus Bulah Vitalij Glebović.

Izvori Vojske Jugoslavije tvrde da je na strani OVK bilo preko 200 poginulih. Najviše poginulih (oko 80 odsto) je sa Kosova, a ostatak čine pripadnici albanske armije i OVK iz Severne Makedonije. Među poginulima su dva NATO vojnika – Francuz Arno Pjer i Italijan Frančesko Đuzepe, i Murad Muhamed Alija iz Alžira.

Danas Srpske vlasti 9. aprila svake godine slave heroje sa Košara, a kosovski Albanci, takođe svake godine kraj spomenika poginulima i karaule Košare, slave svoju „najveću bitku“.

IV.7. KUMANOVSKI SPORAZUM I USPOSTAVLJANJE KZB

Na vojnom aerodromu u Kumanovu 9. juna 1999. godine, 15 minuta pre ponoći, potpisan Vojno tehnički sporazum, kojim je označen kraj NATO bombardovanja SR Jugoslavije. Sporazum su, sa britanskim generalom Majklom Džeksonom, potpisali general vojske Jugoslavije Svetozar Marjanović (1944) i general srpske policije Obrad Stevanović (1953).

Sporazumom je Miloševiću dat rok od 11 dana za povlačenje Vojske Jugoslavije i srpske policije sa Kosova. Istovremeno je počeo ulazak međunarodnih mirovnih snaga (KFOR) – ruskih vojnika koji su bili stacionirani u Bosni i Hercegovini i trupa NATO iz Albanije i Makedonije.

Određbama ovog sporazuma, KFOR je dobio zadatak da razoruža pripadnike Oslobođilačke vojske Kosova (OVK).

Potom je, na teritoriji Srbije i Crne Gore, uz celu administrativnu liniju sa Kosovom, uspostavljena Kopnena zona bezbednosti (KZB). To je zaštitni pojas oko Kosova širok pet, dug 402 km kilometara, a površine od 2.010 km kvadratnih. KZB je podeljena na sektore A, B, C i D. Sektor B trasiran je na teritoriji opština Bujanovac i Preševo u dužini od 90 km. Sporazumom je, takođe, jugoslovenskim avionima bilo zabranjeno letenje do 25 km od administrativne linije sa Kosovom.

Na teritoriji opštine Bujanovac, Kopnenoj zoni bezbednosti pripadalo je 19 sela i mahala. Idući od severa ka jugu to su: Zarbince, Pribovce, Suharno, Čar, Novo Selo, Ravno Bučje, Muhovac, Đorđevac, Breznica, Mali Trnovac, Veliki Trnovac, Turija, Končulj, Lučane, Dobrosin, Vrban, Gramada, Letovica i polovina sela Nesalce.

Na teritoriji opštine Preševo su 17 sela: Berčevac, polovina sela Rajince, Bukovac, Gornje Gare, Donje Gare, Donja Šušaja, Mađere, Gospođince, Depce, Džin, Ilince, Cerevajka, Buijić, Sefer, Kurbalija, Norča i Tmava. Van granice KZB na teritoriji opštine Preševo ostalo je nekoliko sela u kojima je OVPMB imala veliki uticaj. To su: Gornja Šušaja, Crnotince, Bukarevac, Oraovica, Žujince i Miratovac

Kopnena zona bezbednosti je zahvatala i jedan manji deo teritorije od desetak sela i mahala na severu i severozapadu Vranja. Na severu deo Dupeljeva, Trstena i delovi

Roždanca, Dobrejanca i Drenovca, a na severozapadu potez od vrha Svetoi Ilija na severu do Đurinog Krša na jugu.

IV.8. SAVET BEZBEDNOSTI IZGLASAO REZOLUCIJU 1244

Sledećeg dana, 10. juna 1999. godine, članovi Saveta bezbednosti UN, izglasali su Rezoluciju 1244. kojom je odobreno međunarodno vojno i civilno prisustvo u Saveznoj Republici Jugoslaviji i uspostavljena privremena administrativna misija UN na Kosovu sa zadatkom da vrši civilne administrativne funkcije, da nadgleda razvoj institucija, održavanje izbora, održavanje reda i mira, zaštitu ljudskih prava i da obezbedi siguran povratak izbeglica.

Rezolucijom je SR Jugoslaviji garantovan suverenitet i teritorijalni integritet, a Kosovo je postalo međunarodni protektorat pod upravom Misije Ujedinjenih nacija (UNMIK) i Međunarodnih mirovnih snaga (KFOR).

Neposredno potom teritoriju Kosova napustio je kompletan sastav Vojske Jugoslavije i srpske policije sa ogromnom ratnom opremom i oružjem. Za samo nekoliko dana, u nepreglednim kolonama iz nekoliko pravaca, sa Kosova je u Srbiju izbeglo više od 200.000 kosovskih Srba i nealbanaca.

No, odlukama službenog Beograda, posle potpisa Kumanovskog sporazuma, najveći broj pripadnika vojske i policije, sa velikom ratnom opremom, stacionirani su u gradovima i opštinama neposredno uz Kopnenu zonu bezbednosti, posebno u Bujanovcu i Preševu, što je bilo nova stalna pretnja miru, bezbednosti i normalnom životu.

IV.9. KOPNENA ZONA BEZBEDNOSTI POLIGON ZA NOVA DEJSTVA

Od početka NATO bombardovanja 24. marta 1999. godine, a posebno posle potpisivanja Kumanovskog sporazuma, 9. juna iste godine, broj incidenata na jugu Srbije mnogostruko je uvećan, a sa njima i broj žrtava. Razlog je jednostavan: jedni naspram drugih, na malom prostoru, bili su pripadnici srpske policije i vojske s jedne, i naoružani Albanci, kojima je pristizala sve veća pomoć od tek rasformirane Oslobođilačke vojske Kosova, s druge strane.

Tako su, iz dana u dan, stanovnici sela u Kopnenoj zoni bezbednosti na teritoriji opština Bujanovac i Preševo, bili izloženi različitim oblicima dejstava. To su:

- zastrašivanje građana, pretnje i ucene;
- presretanje, „sačekuše“, zlostavljanje i ubistva;
- pretresi građana i njihovih objekata;
- pljačke putnika na regionalnim i seoskim putevima;
- otmice i pritvaranja, sunarodnika i protivnika;
- blokade seoskih puteva i saobraćajnica;
- podmetanja požara;
- hapšenja, mučenja i ubistava;
- napada na imovinu i vozila građana;
- napadi na kulturne i verske objekte;
- napada na policijske patrole i baze;
- napadi na vozila međunarodnih zvaničnika;
- podmetanje eksplozivnih naprava;
- napadi minobacačkom vatrom i granatiranje;
- iseljavanje zarad lične i bezbednosti porodice i
- montirani sudski procesi;

Sve ove oblike posebno je pospešila činjenica što su, prilično jake snage vojske i policije, koje su povučene sa Kosova, stacionirane neposredno uz Kopnenu zonu bezbednosti, koju su, polako ali sigurno, osvajali naoružani Albanci. Zbog toga su, u veoma napetoj situaciji, obe strane u sukobu čekale i najmanji povod za razmenu vatre.

Iz tih razloga je ukupna situacija na teritoriji opština Bujanovac i Preševo, od kraja novembra 2000. godine, prerasla u pravi ratni poligon na kome su se smenjivale akcije obeju strana.

Treba podsetiti: S izuzetkom teritorije opština Medveđa i Kuršumlija, gde je bilo manjih incidenata, na ostatku teritorije Kopnene zone bezbednosti, na području opština Leskovac, Brus, Raška, Novi Pazar i Tutin, kao i na teritoriji Crne Gore, za sve vreme NATO bombardovanja, uglavnom je bilo mirno i bezbedno.

To je tako trajalo narednih 26 meseci – od početka bombardovanja, pa sve do uspostavljanja mira 1. juna 2001. godine.

DRUGI DEO

V. LIČNA KARTA OVPMB

Posle svega što smo do sada rekli, stvoreni su uslovi da se upoznamo se formiranjem i vojnom organizacijom Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB), vremenom u kome je nastala i ljudima koji su je formirali, a posebno njenim delovanjem. Za početak, skrenućemo pažnju na važnu činjenicu da je toj paravojnoj formaciji, uz pomoć instruktora sa Kosova, za kratko vreme pristupilo više stotina uglavnom mladih ljudi ne samo iz Kopnene zone bezbednosti. Kako je, za svega nekoliko dana, OVPMB pod kontrolu stavila svako albansko selo, to je u potpunosti promenilo način delovanja srpske vojske i policije na terenu.

V.1. DOBROSIN, RODNO MESTO OVPMB

Kopnena zona bezbednosti brzo je postala poligon za okupljanje i akcije naoružanih Albanaca. U jednoj takvoj akciji, 26. januara 2000. godine, u selu Dobrosin, 16 km zapadno od Bujanovca, uz samu administrativnu liniju sa Kosovom, došlo je do sukoba grupe naoružanih Albanaca sa policijskom patrolom.

Nekoliko sati kasnije, na izlasku iz obližnje šume, verovatno u odmazdi, policajci su ubili dvojicu meštana - braću Isu (1964) i Šaipu Saćipija (1968). Albanski izvori tvrde da su se braća vraćala iz šume sa drvima utovarenim na traktoru. To je, 2002. godine, istraživačima Fonda za humanitarno pravo iz Beograda, ispričao njihov otac Saćip Saćipi. O tome je istog dana najpre obavestio Stojanču Arsića, predsednika opštine Bujanovac sa kojim je bio u dobrim odnosima i Policijsku stanicu u Bujanovcu.

Četiri dana kasnije, 30. januara 2000. godine, na njihovoj sahrani, neočekivano se pojavila grupa od oko 150 naoružanih mladića. Veliki broj njih bili su u crnim uniformama sa crvenim oznakama na kojima je pisalo OVPMB – Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca.

Vest o prisustvu naoružanih i uniformisanih Albanaca na sahrani u Dobrosinu, javnosti je, posle nekoliko dana, u razgovoru sa novinarima u Bujanovcu, prvi predočio Riza Halimi, tadašnji predsednik opštine Preševo.

Ova borbena formacija, kako je kasnije potvrđeno iz policijskih izvora, formirana je nekoliko dana pre ove sahrane, u kući meštana Vebi Ajdarija. O tome govori dokument o istrazi Opštinskog suda u Vranju od 19. juna 2000. godine. „Protiv 35 lica albanske nacionalnosti otvorena je istraga zbog osnovane sumnje da su u toku 1999. godine, u selu Dobrosin, opština Bujanovac, u kući Ajdari Vebija, stvorili Terorističku organizaciju OVPMB“.

***

Međutim, 26. januara 2013. godine, Radio B 92 je iz Bujanovca javio da je „na današnji dan 2000. godine, u selu Dobrosin, nedaleko od Bujanovca, formirana ilegalna formacija Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujnaovca“. Svedok tog čina, Jonuz Musliu, koji je posle nekoliko dana postavljen za političkog komesara OVPMB rekao je za B 92 sledeće:

„U prepodnevnom satima 25. januara, na izlazu iz šume pored sela, na putu koji vodi prema selu Lučane, srpska policija je ubila meštane iz Dobrosina, braću Isu i Šaipu Saćipia. To je kod nas izazvalo gnev, tako da smo reagovali formiranjem vojske, jer smo njeno formiranje već bili dogovorili i pripremili“.

Musliu je objasnio da je sutradan usledio odgovor na ovu akciju srpske policije u kojoj su na „kukavički način“ ubijena dvojica čestitih i poštenih meštana. To je ujedno bio poziv gnevni Albanaca juga Srbije da se sutradan, na jednoj ledini u Dobrosinu, okupi oko 200 naoružanih, uglavnom mladih ljudi, obučenih u crne uniforme, sa crveno-crno-žutim oznakama OVPMB.

„U stroju su bili mladići iz Dobrosina i okoline, koji su pred zastavom OVPMB položili zakletvu, i nekoliko desetina nas starijih koji smo rođeni u Preševskoj dolini, a već smo pripadali Oslobođilačkoj vojsci Kosova“ rekao je Musliu.

***

Bilo kako bilo, nekoliko dana kasnije albanski izvori sa Kosova potvrdili da je u Dobrosinu formirana Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca. Za komandanta Glanog štaba, čije je sedište u Dobrosinu, izabran je Šefket Musliu zvani Adžija, iz sela Končulj kod Bujanovca. Za zamenike su postavljeni Sami Azemi za Bujanovac i Mustafa Šaćiri za Preševo. Za savetnika u Glavnom štabu postavljen je Sulejman Ajeti iz Medveđe.

V.2. ŠEST BRIGADA NA TERITORIJI PET OPERATIVNIH ZONA

U knjizi „Kopnena zona bezbednosti pre i posle oružanog sukoba“ general-potpukovnik Milosav Simović, komandanta Kopnene vojske Srbije, u vreme sukoba načelnik Štaba 78. motorizovane brigade Garnizona Bujanovac, konstatuje da su neposredni zadaci šest brigada OVPMB bili definisani u okviru pet operativnih zona (OZ): Preševo, Dobrosin, Breznica, Čar i Medveđa. Iz te knjige prenosimo raspored operativnih zona, nazive brigada, brojno stanje, pokrivenost teritorija, zadatke jedinica i naravno imena njihovih komandanata,

Operativna zona Preševo: Štab zone bio je smešten u selu Mađere, a komandant je bio Mustafa Šaćiri zvani Špetim (Spasilac). Komandu je preuzeo od Ređepa Alijua, idejnog vođe ove zone, a na toj teritoriji delovale su dve brigade:

-113. brigada „Ibrahim Fejzulah“, čiji je prvi komandant nakratko je bio Ljulzim Ibiši, a potom Mustafa Šaćiri. Štab brigade bio je smešten u selu Mađere, a kasnije je, shodno situaciji na terenu, premeštan u Kurbaliju ili Bukovact. Zona odgovornosti obuhvatala je sela: Mađere, Ilince, Depce, Bukovac, Gornje Gare, Donje Gare, Gospođince i Donju Šušaju, a brigada je pod oružjem imala oko 150 vojnika.

-115. brigada „Nijaz Azemi“, čiji je glavnokomandujući bio Ljulzim Ibiši zvani komandant Ljulji. Štab brigade je bio smešten u selu Sefer, a shodno situaciji na terenu, premeštan u Kurbaliju ili Ljafet. Zona odgovornosti brigade pokrivala je sela: Kurbalija, Sefer, Depce, Ljafet, Miratovac i Mehaj, te sela Rajince i Bukarevce, odnosno auto-put Niš - Skoplje. Zadatak joj je bio da sa 150 vojnika ovlada selom Oraovica odakle je kontrolisala put Preševo - Miratovac - Lojane (S. Makedonija) - Vaksince (S. Makedonija).

Operativna zona Dobrosin: Štab zone je najpre bio u Dobrosinu, da bi kasnije bio prebačen u Končulj, rodno mesto Šefketa Musliua. U ovoj zoni je delovala:

-111. brigada „Fatmir Ibiši“, na čijem je čelu najpre bio Šefket Musliu, a potom Vulent Ibiši. Brigada je imala oko 350 boraca koji su uglavnom bili odani komandantu OVPMB. Njena zona odgovornosti obuhvatala je sela Dobrosin, Lučane i Končulj, sa glavnim zadatkom da kontroliše put Bujanovac - Gnjilane koji je bio glavni putni pravac prema Kosovu. Osnovni cilj ove brigade je bio „da u sela Dobrosin, Lučane i Končulj, nikada ne kroči vojnik ili policajac SR Jugoslavije i Republike Srbije“.

Operativna zona Breznica: Štab ove zone bio je smešten u Velikom Trnovcu, gde je delovala:

-112. brigadu „Šerif Jonuzi“, koja je u početku imala oko 250 boraca. Komandant operativne zone i brigade bio je Ridvan Ćazimi zvani kapetan Leši. S obzirom da se granica zone naslanjala na teritoriju grada Bujanovac, taj broj je kasnije porastao na oko 400.. Težišni zadaci ove brigade su bili kontrola putnih pravaca: Veliki Trnovac – Breznica, Veliki Trnovac – Mali Trnovac, Bujanovac – Veliki Trnovac – Lopardince, Veliki Trnovac – Gornji Vrtogoš – Breznica.

Operativna zona Čar: Štab zone bio je najpre smešten u selu Čar, da bi kasnije bio prebačen u selo Muhovac.

-114. brigadom „Bajram Enver“, koja je delovala u ovoj zoni, kao i samom zonom, komandovao je Muhamed Džemailji zvani Rubelji (Osvetnik), najekstremniji od svih komandanata OVPMB. On je pod komandom imao oko 250 boraca, a zona je obuhvatala sela: Čar, Muhovac, Đorđevac, Topolska Mahala, Suharno, Zarbince, Đorđevac, Ravno Bučje, Pribovce i Rogačica. Jedan od glavnih ciljeva brigade bio je kontrola strateški važnog vrha Sveti Ilija, kako bi se onemogućili eventualni pokreti vojske i policije iz Vranja ka teritoriji koju je pokrivala jedinica.

Sve vreme sukoba na jugu Srbije, ova brigada, koju su zvali „čarska grupa“ bila je jedna od najopasnijih i najradikalnijih formacija OVPMB. I brigada i njen komandant često nisu slušali stavove i nisu izvršavali naređenja koja su dolazila iz Glavnog štaba i sa potpisom komandanta OVPMB Šefketa Musliua. Ostalo je zabeleženo da je u nekoliko navrata, prilikom dolaska i pokušaja Musliua da razgovara sa Džemailjem, na njega i njegovo obezbeđene otvarana vatra.

Operativna zona Medveđa: Štab zone bio je u selu Vrcelj

-116. brigada, koja je delovala u ovoj zoni, u početku je imala oko 50 ljudi, a kasnije blizu 100 boraca, koji su bili iz kosovskih sela: Svirce, Đuriševce, Tućevce i Velja glava. Komandant brigade bio je Sadik Jašari. Njegovi ljudi su imali zadatak da napadaju policiju i da vrše pritisak na srpski živalj da se iseljava iz Kopnene zone bezbednosti.

Prema podacima iz albanskih izvora Šefket Musliu i Glavni štab OVPMB, sve do proleće 2001. godine, nisu imali kontrolu nad ovom zonom i ovom brigadom. Pripadnici ove brigade u proleće su se priključili Operativnoj zoni Čar.

Činom formiranja Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, Kopnena zona bezbednosti je postala poprište brojnih sukoba i oružanih incidenata naoružanih Albanaca i pripadnika srpske vojske i policije, a broj žrtava je, iz dana u dan, bio sve veći.

V.3. VOJNA ORGANIZACIJA OVPMB NA TERENU

Ponovo ćemo se pozvati na generala Milosava Simovića i njegovo „autentično svedočenje“ u knjizi „Kopnena zona bezbednosti pre i posle oružanog sukoba“. Za nju je u recenziji general-pukovnik u penziji Branko Krga rekao da „bi bilo celishodno da sadržaj ove knjige bude predmet izučavanja pre svega u našim vojnim, ali i drugim obrazovnim institucijama.

Nakon globalnog pogleda na vojnu organizaciju OVPMB, njene osnovne principe i strategiju borbe, spustamo se na srednje i niže nivoe organizacije i komandovanja – na:

- regionalne štabove
- štabove područja i
- komande mesta

onako kao su ih videli srpski vojni izvori, a pre svega general Simović u svojoj knjizi.

Na području pet operativnih zona OVPMB je imala **dva regionalna štaba:**

-Bujanovac, čije je sedište bilo u Končulju. Sve nadležnosti ovog štaba bile su u stvari nadležnosti Glavnog štaba na čijem je čelu bio Jonuz Musliu

-Preševo, čije je sedište bilo u selu Mađere, a kojim je komandovao Mustafa Šaćiri, inače zamenik komandanta Glavnog štaba.

Oba ova štaba imala su po dva štaba područja. Na području Bujanovca to su bili Veliki Trnovac i Čar, a na području Preševa Gornja Sušaja i Sefer.

Veliki Trnovac, čiji je komandant bio Ridvan Ćazimi, a zamenik Eljhami Salihi.

U **Čaru**, na čelu štaba bio je Muhamed Džemailji, a zamenik Sulejman Basri.

U **Gornjoj Šušaji** komandanti su bili Iljasa Šerifi, a potom Bardulj Osmani (Delda). Zamenik je sve vreme bio starešina čiji je nadimak Sultan.

U **selu Sefer**, komandovao je Redžep Aliju (Redža), a zamenik mu je bio izvesni Nijazija N. iz Kosovske Vitine.

Najniži oblici organizacije OVPMB bile su komande mesta. Na području Bujanovca bilo ih je šest, a na području Preševa tri. Nazivi komandnih mesta na području Bujanovca i njihovi komandanti bili su:

Bujanovac: komandant Ljirim Jakupi (Nacista), zamenik Leka Arsim (Ciga).

Dobrosin: komandant Vulent Ibiši (Gudžuf), zamenik Veljdet Ibiši.

Lučane: komandant Bajram Arifi (Balja), zamenik Vebija Ajdari.

Končulj: komandant je bio Zejdin Asani, komandant Vojne policije.

Breznica: komandant Faik Junuzi, zamenici Avni Duraki i Ramiz Arifi, i

Muhovac: komandant Azis Aslanović, a zamenik Avdula Bakuši.

Štab u Preševu i komandant Mustafa Šaćiri, imali su tri komandna mesta odakle su kontrolisali situaciju na terenu. To su bili:

Depce: komandant je bio Fazlija Ajdari.

Bukovac: komandant Fatmir Arifi, a zamenik Sani Ukšini (Teri), i

Gospođince: komandant Alija Rabbit.

Ovakav način organizacije OVPMB, manje više uspešno je kontrolisao situaciju na terenu i odgovarao na sve zahteve Glavnog štaba i komandanta Šefketa Musliua.

Izuzetak su od početka do kraja sukoba bili Muhamed Džemailji i njegova Čarska grupa, koji su u više slučajeva bili „vojska za sebe“ i „komanda za sebe“. Obračun između Musliua i Demailija nastavljen je posle završetka sukoba u Gnjilanu, zbog čega mnogi poznavaoци prilika na srpsko-albanskoj sceni, Džemailjevu smrt pripisuju Šefketu Musliuu.

V.4. GLAVNI ŠTAB I KOMANDANTI OVPMB

Komanda Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca imala je osam komandanata:

- komandanta Glavnog štaba OVPMB,
- dvojicu zamenika komandanta i
- osam komandanata brigada, od kojih su dvojica istovremeno bili načelnik Štaba OVPMB i načelnik Kontraobaveštajne službe.

Šefket Musliu (1963), zvani Adžija, bio je komandant Glavnog štaba i formacijski glavnokomandujući u OVPMB. Rođen je u selu Končulj, a po zanimanju je bio automehaničar. Od 1998. je na Kosovu bio član OVK u jedinici kojom je komandovao Ramuš Haradinaj, i tu ovladao vojnim veštinama. Od kraja 2000. godine sa istomišljenicima u Kopnenoj zoni okuplja mlade Albance, obučava ih, a formiranjem OVPMB januara 2001. godine u Dobrosinu, postao je njen komandant. Za sve vreme sukoba kao komandant se nije mnogo eksponirao. Po završetku predao se KFOR 26. maja 2001. godine, ali je sa teritorije Gnjilana nastavio ratne aktivnosti u Srbiji i Makedoniji. Aprila 2003. KFOR ga je uhapsio i osudio na 10 godina zatvora zbog zločina prema civilima. Iz baza Bondstil kod Uroševca pušten je maja 2011. i od tada živi u Gnjilanu. Njegovo „terorističko delovanje“ pre, tokom i posle sukoba bilo je razlog da ga Amerikanci stave na „crnu listu“ i zabrane mu ulazak SAD. Marta 2019. godine Kosovski predsednik Hašim Tači odlikovao ga je Ordenom za doprinos oslobođenju zemlje.

Mustafa Šaćiri (1967) - Špetim (Spasilac), bio je zamenik komandanta Glavnog štaba (drugi čovek OVPMB), komandant 113. brigade „Emin Fejzulahu“ i komandant Sektora jug. Rođen je 25. maja 1967. u selu Oraovica kod Preševa, a važi za jednog je od osnivača i najekstremnijih pripadnika OVPMB. Pre početka sukoba, njegova specijalnost je bila likvidacija predstavnika organa bezbednosti, albanskih neistomišljenika i ilegalna nabavka oružja. U proleće 2001. godine uključen je u ekipu pregovarača sa prekid sukoba. Od 12. do 15. maja 2001. godine komandovao je borbama za odbranu Oraovice i tu, od srpske vojske i policije doživeo težak poraz, koji se smatra najvećim porazom OVK u njenoj kratkoj istoriji.

Sa Šefketom Musliuom i Ridvanom Ćazimijem, bio je potpisnik Izjave o demilitarizaciji, da bi krajem maja 2001. godine, pobjegao na Kosovo i zaposlio se u tamošnjoj fabrici sokova.

Sami Azemi, poznat pod imenom „komandant Hadžija“, kao jedan od osnivača OVPMB i načelnik Kontraobaveštajne službe, bio je zamenik komandanta i drugi čovek u njenoj komandi. Na jug Srbije je došao iz Gnjilana kao provereni kadar OVK s ciljem da s Kosova prenese borbena iskustva na pripadnike OVPMB iz Bujanovca i Preševa. Priglav, prek i veliki galamdžija, brzo je postao desna ruka Šefketa Musliua, a u Štabu je bio zadužen za odnose s javnošću. U Dobrosinu se 24. maja 2001. predao KFORU, a potom vratio u Gnjilane. UNMIK policija ga je uhapsila 11. novembra 2003. u Gnjilanu jer je posedovao oružje i predstavljao opasnost po bezbednost u regionu, a pripisane su mu razne otmice, mučenja i ubistva.

Sulejman Ajeti iz Medveđe. O njemu nema podataka u literaturi i na internetu.

V.5. KOMANDANTI BRIGADA I PRATEĆIH FORMACIJA

Vulent Ibiši, komandant 111. brigade „Fatmir Ibiši“, kojom je u početku komandovao Šefket Musliu, a područje delovanja bila je Operativna zona Dobrosin. O njemu nema podataka u literaturi i na internetu.

Ridvan Ćazimi – Leši (1964) komandant 112. brigade „Šerif Jonuzi“. Videti poglavlje pod naslovom „Ubijen Ridvam Ćazimi – komandant Leši.

Ljulzim Ibiši zvani Ljulji, komandant 113. brigade „Ibrahim Fejzulahu“ OVPMB, koja je delovala u severnom delu Kopnene zone koji pripada opštini Preševo. O njemu u literaturi i na internetu nema nikakvih biografskih podataka osim što je predsednik Udruženja veterana OVPMB i što je na jednom mitingu u Preševu, kao organizator rekao da su „zahtevi Albanaca već godinama poznati –pripajanje Kosovu mi moramo ostvariti svim raspoloživim sredstvima“.

Muhamed Džemailji (1959) zvani Rubelji (Buntovnik), komandant 114. brigade „Bajram Enver“. Džemailji, inače BIO načelnik Štaba OVPMB i vođa radikalne „čarske grupe“, bio je najmilitantniji komandant naoružanih Albanaca. Posle kraćeg boravka u Švajcarskoj, vratio se 1998. godine i pristupio OVK, u kojoj se istakao u nekoliko akcija. Januara 2000. pristupio je OVPMB, a ratničke veštine koje je tamo savladao, preporučile su ga za jednog od komandanata. Brigada kojom je komandovao, delovala je na severu Kopnene zone, na prostoru Čara, Muhovca, Ravnog Bučja, Zarbinca, Đorđevca i Suharna. On i brigada često su odbijala da izvršavaju naređenja komandanta i Glavnog štaba OVPMB. Štab mu je bio u rodnom selu Čar, odakle je 2001. godine, kada je na jugu Srbije zavladao mir, pobjegao na Kosovo. Bio je u stalnom sukobu sa Šefketom Musliuom, čiji ljudi su ga ubili u sačekuši 12. marta 2005. godine, nedaleko od njegove kuće u Gnjilanu, gde je živeo posle sukoba.

Mustafa Šaćiri (1967) - Špetim (Spasilac), bio je komandant 115. brigade „Nijaz Azemi“ i zamenik komandanta Glavog štaba. Više podataka o njemu nalazi se u vrhu ovog poglavlja.

Sadik Jašari iz Medveđe, komandant 116. brigade. O njemu nema podataka u literaturi i na internetu, osim što se pominje da je bio član Političkog veća OVPMB, na čijem je čelu bio Jonuz Musliu.

Glavni štab OVPMB imao je u svom sastavu prateće formacije, službe i centre, kojima su manje-više kopirali organizaciju i delovanje OVK.

Politički savet: predsednik Jonuz Musliu, zamenik Šaćir Šaćiri, a članovi: Sadik Jašari, Sulejman Ajeti, Tahir Dalipi, Rame Santi, Halil Selimi, Ridvan Ćazimi i Galip Bećiri.

Štab OVPMB: načelnik Muhamed Džemailji Rubelji.

Kontraobaveštajna služba: načelnik Sami Azemi – Hadžija.

Vojna policija: načelnik Musah Bektaši – Musa.

Specijalne jedinice: komandant Feriz Ćerimi.

Moral i politička pitanja: oficir Tefik Abazi.

Specijalna obuka: instruktor Vulent Imeri, i

Centar za obuku: komandant Skender Habibi.

VI. KOPNENA ZONA BEZBEDNOSTI – EPICENTAR SUKOBA

Formiranjem OVPMB i njenim akcijama, Kopnena zona bezbednosti, suprotno imenu, preko noći je postala epicentar srpsko-albanskog sukoba i najnebezbednija teritorija u Evropi. Sve ono što su radili na Kosovu, pripadnici OVPMB „doneli“ su i primenjivali u KBZ, tako da od početka februara 2000. godine skoro da nije prošao ni jedan dan bez zastrašivanja, otvaranja vatre, postavljanja mina, napada, kidnapovanja i naravno žrtava s obe strane.

U ovaj vremenski okvir spada i ofanziva pripadnika OVPMB koja je počela 21. novembra 2000. godine, posle koje je Kopnena zona bezbednost na teritoriji opština Bujanovac i Preševo, pala u ruke OVPMB.

Ovaj i drugi događaji u Kopnenoj zoni, privukli su veliku pažnju domaće i svetske javnosti, o čemu nabolje svedoči svakodnevno prisustvo brojnih novinarskih ekipa, domaćih i inostranih. Neke velike medijske kuće, (Politika, Radio Beograd...) bez obzira što su na jugu Srbije imale svoje dopisnike, akreditovala su u Bujanovcu svoje specijalne izveštače.

VI.1. KIDNAPOVANJE VLASNIKA BENZINSKE PUMPE NEBI NUHIUA

U sredu 2. februara 2000. godine, u Preševu je, iz svoje kuće izvedem, a potom kidnapovan Nebi Neza Nuhju, vlasnik benzinske pumpe „Neza petrol“. Njegova ćerka Flora (1977) je sutradan novinarima rekla da su otmicu „izvršila četiri korpulentna mladića stara između 20 i 30 godina, koji su na pumpu stigli oko 14 časova belim ’mercedesom’ vranjske registracije i ’audijem’ oker boje“, kada Nuhju nije bio kod kuće. Tu su ga čekali dok se on nije pojavio.

Polu sata po odvođenju, otmičari su telefonom za njegovo oslobađanje tražili 110.000 maraka. U protivnom rekli su da će ge ubiti. Dva sata kasnije dozvolili da se telefonom javi porodici.

Iste večeri porodica je uspela da obezbedi 70.000 maraka i da ih preda otmičarima negde „ispred Vladičinog Hana“ ali Nuhju nije oslobođen. Od tada mu se gubi svaki trag

Fondu za humanitarno pravo, ćerka Flora je kasnije pojasnila detalje otmice: „...oni su od oca tražili gume za kola. Kada im je on pokazao, upitali su ga da li ima samo te koje su izložene, a kada je on rekao da ih ima još u podrumu, oni su zatržili da ih pogledaju. Jedan od četvorice je ostao ispred vrata, a ostala trojica su sa mojim ocem sišla u podrum. Posle nekoliko minuta oni su se vratili i sa mojim ocem krenuli ka kolima. Moj otac je ćutao, a kada je seo u kola, jednu nogu je ostavio napolju, ne dozvolivši da se zatvore vrata. Jedan od otmičara je viknuo: ’Idemo do SUP-a u Bujanovcu, vratićemo ga’. Na ove reči je moj otac ćutke odmahnuo glavom. Oba vozila su otišla u pravcu Bujanovca. To je bio poslednji put da smo ga videli.“

Dva dana kasnije, u večernjim satima, porodicu Nuhju su posetili inspektori SUP-a Vranje Voja i Vujica N. i uveravali je da će slučaj biti rešen za nekoliko dana. Tvrđili su da su oni jedini koji mogu da pomognu i tražili da se povodom otmice ne kontaktira ni sa kim drugim. Svaki put kada bi im se neko iz porodice Nuhju javio, pomenuti inspektori su odgovarali da je potrebno da se strpe još neko vreme.

Nedelju dana kasnije, otmičari su se javili poslednji put i tražili dodatnih 100.000 nemačkih maraka (oko 50 hiljada evra). Kada je porodica tražila da čuje Nebija, otmičar je rekao da to nije moguće, jer se on nalazi u Crnoj Gori.

Porodica je potom, uz pomoć advokata, imala više ličnih i telefonskih kontakata sa Koordinacionim telom ja opštine Bujanovac, Pteševo i Medveđu, kao i sa pripadnicima Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP) u Vranju. Od „inspektora iz Vranja, Voje i Vujice dobili su brojna uveravanja i obećanja da će slučaj biti brzo rešen“. Međutim, 19. februara naredne godine, MUP Srbije je uputio pismo u kome se kaže da su „pripadnici policije protiv NN izvršioca krivičnog dela otmice., podneli krivičnu prijavu koja je dostavljena Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju“.

Jedan od inspektora SUP-a Vranje, koji je dolazio kod porodice Nuhiu, Vojislav Stanković, uhapšen je u aprilu 2001. godine i određen mu je pritvor od 30 dana zbog osnovane sumnje da je zlouporebio položaj *"tako što je u više navrata protivpravno prisvojio novac u dosad utvrđenom iznosu većem od 1.700.000 dinara, a na štetu Nuhiua... Zdravković je rekao da u toku naredne nedelje treba očekivati nove smene i hapšenja u policiji u Vranju"*. Prema saznanjima Odbora za ljudska prava iz Bujanovca, Stanković je pušten iz pritvora, a postupak nije pokrenut.

Tako, slučaj otmice Nebi Nuhiua nije rešen ni do danas.

VI.2. ČETIRI DANA – TRI INCIDENTA

U petak 25. februara 2000. godine, dogodila se prva eksplozija u Bujanovcu. Oko 20,15 časova, u strogom centru grada, podmetnuta eksplozivna naprava je uništila Kotlarnicu preduzeća „Komunalac“, koja je zagrevala poslovni prostor svih firmi i nekoliko stotina stanova. Ovo je, od početka incidenata, bila prva akcija naoružanih Albanaca u samom gradu. Uznemireni građani ostali su na gradskom trgu do u kasno u noć.

Sutradan, 26. februara, pripadnici OVPMB su, u selu Končulj, iz zasede napali vozilo MUP u kome je bila policijska patrola. U žestokom obračunu poginuli su policajac Slaviša Dimitrijević (27) iz Vranja i Fatmir Ibiši (37) iz sela Ugljare kod Gnjilana, jedan od komandanata Oslobođilačke vojske Kosova (OVK). U ovom napadu teške povrede su zadobili policajci Dragan Filipović (30), Srećko Radivojević (26), Goran Dimčić (29) i Goran Božidarević (24). Filipović je prebačen na Vojno medicinsku akademiju (VMA) u Beogradu, gde je preminuo posle 40 dana lečenja.

Naoružani Albanci često nisu birali koga će, kada i gde napasti. Tako su, 29. februara 2000. godine, nešto posle 12 časova, na putu Lučane – Dobrosin, opština Bujanovac, iz zasede napali vozilo Ujedinjenih nacija, na kome je bila vidno istaknuta UN zastava. Zahvaljujući činjenici što su međunarodni posrednici bili u bezbednom – oklopnom vozilu, u ovom napadu nije bilo žrtava. Francuz Marsel Grogan i Rus Vladimir Azarov zadobili su lakše povrede. Posle napada komanda OVPMB izvinula se za ovaj „nesporazum“.

VI.3. HALIMI U ZATVORU, PESNIK HISENI OSLOBODEN

Posle 11 ročišta, Opštinski sud u Preševu je, 29. marta 2000. godine, proglasio krivim Rizu Halimija, predsednika opštine Preševo, bez sumnje albanskog lidera broj 1. na jugu Srbije. Kaznom zatvora u trajanju od tri meseca, uslovno na godinu dana, Halimi je osuđen zato što je 7. avgusta 1998. godine, „ometao ovlašćeno službeno lice OUP Preševo... u održavanju javnog reda i mira, narušenog održavanjem neprijateljskog javnog skupa građana albanske nacionalnosti...“. Postupak po žalbi je okončan potvrđivanjem prvostepene presude.

Iste godine uporedo je, pred organima pravosuđa, tekao proces protiv albanskog pesnika Sevdailja Hisenija iz Velikog Trnovca, zbog krivičnog dela iz člana 100. stav 1. Krivičnog zakona Republike Srbije. Ni posle 25 pokušaja, 3. marta 2000. godine, Opštinski sud u Bujanovcu nije uspeo da optuži pesnika. Hiseni je najpre bio kažnjen 1994. godine, zato što je rasturao časopis na albanskom jeziku „Jehona“. Kada je to rešenje ukinuto, Centar resora Državne bezbednosti iz Vranja, protiv Hisenija je podneo krivičnu prijavu zbog objavljene pesme „Sa šajkačom u Evropi“ iz satirične zbirke „Kad ti se sreća nasmeši“, u kojoj je „javno izložio poruzi srpski narod“. Slučaj je okončan posle šest godina, zbog nastupanja zastarelosti.

Sevdailj Hiseni, je rođen 24. marta 1959. godine u selu Pribovce, opština Bujanovac. Diplomirao je na Univerzitetu u Prištini, na smeru albanska književnost 1982 godine. Postdiplomske studije je završio takođe u Prištini. Na birou za zapošljavanje na posao je bezuspešno čekao 20 godina. Posle prvih višestranačkih lokalnih izbora 2002. godine, izabran je za predsednika Skupštine opštine Bujanovac.

VI.4. ISTE NOĆI EKSPLOZIJE U CENTRU BUJANOVCA I PREŠEVA

U sredu, 21. juna 2000. godine, oko 01,05 časova , pored zida zgrade Skupštine opštine Bujanovac, u kraćem razmaku, eksplodirale su dve eksplozivne naprave velike razorne moći. Od posledica eksplozije, teže povrede je zadobio policajac Slobodan Mihajlović, dok je na zgradi i parkiranim automobilima, pričinjena velika materijalna šteta. Eksplozija je probudila i uznemirila stanovnike Bujanovca, zbog čega su mnogi jutro dočekali na nogama. Posle one od 25. februara, ovo je druga podmetnuta mina na gradskom području Bujanovca.

Samo jedan sat posle ove eksplozije, snažna detonacija je probudila stanovnike strogog centra Preševa. Eksplozivna naprava, velike razorne moći, pričinila je ogromnu materijalnu štetu na zgradi Opštinskog suda. Istražni organi su iste noći, ispod klupe pored zgrade SO Preševo, pronašli minu koja je trebala da eksplodira tog jutra u sedam časova. Zahvaljujući brznoj intervenciji policije, sprečena je nova eksplozija u Preševu.

VI.5. OTETI POSLEDNJI SRBI IZ MALOG TRNOVCA

U zoru 21. juna 2000. godine, pripadnici OVPMB su, u Malom Trnovcu kod Bujanovca, oteli jedine srpske stanovnike u selu - starca Vladu Miletića (1920) i njegovu neudatu kći Persu (1945). Tokom istrage, policija je u njihovoj kući na više mesta pronašla tragove krvi i čaure od metaka. Njihova tela nikada nisu pronađena.

Istoga dana oko 550 stanovnika sela Mali Trnovac, bojeći se policijske odmazde, napustili su svoje domove i prebegli na Kosovo. Tri dana kasnije nekoliko njih se vratilo, ali su ih u selu dočekali desetak policajaca, koji su ih zlostavljali i udarali, da bi ih potom odveli u bujanovački UOP gde su dali izjave o nestanku Miletića.

Zahvaljujući svedočenju jedne od kćeri Vlade Miletića, koja je rekla da „ne veruje da su njenog oca i sestru ubile komšije Albanci iz Malog Trnovca, jer su ih stalno pomagali“, sutradan su oslobođeni Avnija i Sejdije Jakupi, Nedžmedin Sopi i Šemsi Salihu. Peti osumnjičeni meštatin, Halim Beriša je prebačen u niški zatvor.

VI.6. OTIŠLI PO GORIVO I NIKADA SE NISU VRATILI

Sve vreme od početka NATO bombardovanja, Kopnena zona bezbednosti za Srbe je bila „zabranjena zona“. Policajci, kojima je posao bio da tamo održavaju red i mir, sa strepnjom su odlazili na dežurstva, a srpski civili su izbegavali svaku pomisao da borave u tih „pet kilometara“ uz administrativnu liniju. O tome najbolje svedoči slučaj dvojice meštana iz Domorovca i Lopardinca.

Goran Stanković (19) iz sela Domorovce (Kosovo) i Zoran Tomić (30) njegov brat od ujaka iz sela Lopardince (Bujanovac), nestali su 12. avgusta 2000. godine. Goran i Zoran su traktorom otišli u kosovsko selo Odanovce da natoče gorivo, a otuda se nikada nisu vratili.

Svi pokušaji jugoslovenskih vlasti i međunarodnih organizacija da ih pronađu, ostali su bez rezultata.

VI.7. UBIJENI PRIPADNICI OVK

U policijskom izveštaju od 19. septembra 2000. godine ostao je zabeležen napad jedne brojnije jedinice iz sastava OVPMB na jako policijsko uporište u selu Dobrosin (Bujanovac).

Jedna formacija od stotinak pripadnika OVPMB, u jutarnjim satima (oko 07,40) pokušala je da, automatskim oružjem i ručnim bacačima, iznenadi pripadnike lokalne policije. Usledio je žestoki obračun u kome su ubijeni: Ekrem Hodža (23) i Betim Beriša (19) iz Prizrena i Škeljzen Krasnići (20) iz okoline Oraovca, svi pripadnici Oslobodilačke vojske Kosova (OVK).

Hodža, Beriša i Krasnići, nisu bili samo borci OVPMB. Oni su pre svega bili njihovi ratni instruktori, kojima su Albanci iz Bujanovca, na predlog Udruženja ratnih veterana, podigli spomenik pored puta Dobrosin – Lučane.

Ovaj slučaj samo je potvrdio ranije informacije da se u redovima pobunjenih Albanaca iz Bujanovca i Preševa, borio veliki broj Albanaca sa Kosova.

VI.8. VELIKI TRNOVAC CENTAR NEZADOVOLJSTVA

Selo Veliki Trnovac, za koje su Albanci tada tvrdili da ima oko 10.000 stanovnika, oduvek je bilo centar i utočište nezadovoljnih Albanaca. Tu je, uspostavljanjem Kopnene zone bezbednosti, situacija bila posebno naelektrisana iz razloga što su sve policijske patrole, na putu do kontrolnih punktova uz administrativnu liniju u Malom Trnovcu, Breznici, Muhovcu i Zarbincu, prolazile kroz Veliki Trnovac.

U toj činjenici treba tražiti razlog što su naoružani Albanci 13. oktobra 2000. godine, nedaleko od kontrolnog punkta Rudnik nedaleko od Velikog Trnovca, postavili protivtenkovsku minu na putu koji vodi za Mali Trnovac. Od posledica eksplozije dva policajca su nastradala, a 11 ih je teže i lakše povređeno. Nastradali su Dragan Joksimović (1978) i Jovica Stojanović (1970), a povrede su zadobili: Saša Radovanović, Goran Radisavljevič, Mirko Vukomanović, Sebastijan Mirković, Goran Vukašinović, Radiša Balović, Vladica Marinkov, Zoran Nikolić, Ivica Ivanović, Joca Janjić i Saša Radovanović.

Od tada do danas policija je uvek, kada je to bilo izvodljivo, u svojim aktivnostima zaobilazila selo Veliki Trnovac.

VII. DAN „D“ – OFANZIVA PRIPADNIKA OVPMB

Početak ofanzive pripadnika OVPMB, uistinu je bio dan „D“ u srpsko-albanskom konfliktu. Zato je priča o tome, o masakru trojice srpskih policajaca u selu Dobrosin, 16 km. na zapadu od Bujanovca, priča o događaju koji je ovaj sukob uveo u pravo ratno stanje. Posle ovog čina naoružanih Albanaca, u srpsko-albanskim odnosima u Bujanovcu i Preševu, više ništa nije kao što je bilo pre.

VII.1. MASAKR U DOBROSINU – ALBANCİ PREUZELI KZB

Ključni čin oružanog sukoba na jugu Srbije, koji je iz temelja promenio sliku međunacionalnih odnosa i bitno uticao na sva kasnija događanja između Srba i Albanaca, desio se 21. novembar 2000. godine.

Tog dana je, u Kopnenoj zoni bezbednosti (KBZ) započela velika ofanziva oko 500 pripadnika Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca. Najveći broj njih su se sa Kosova ubacili na teritoriju opštine Bujanovac, bez obzira što je KFOR bio zadužen za bezbednost administrativne linije. U sinhronizovanom i dobro pripremljenom planu, njihov prvi i glavni cilj je bio zauzimanje policijskih punktova, a potom preuzimanje kompletne kontrole nad KZB na teritoriji opština Bujanovac i Preševo u kojoj je bilo stacionirano oko 800 pripadnika policije.

U toj ofanzivi, popodne 21. novembra, na obroncima Dobrosina, na kontrolnom punktu Gropi, naoružani Albanci su zarobili srpske policajce Duška Gligorića (1960), Duška Đokovića (1978) i Cvetana Jovanova (1965), odveli ih u svoj logor na Kosovu, tamo ih zverski mučili i ubili. Pet dana kasnije, njihova unakažena tela, KFOR i Međunarodni crveni krst, predali su srpskim vlastima.

Istoga dana, u krajnje složenoj situaciji, do 17 časova, završeno je povlačenje svih patrola policije sa punktova u Kopnenoj zoni bezbednosti (KZB). Tim činom su pripadnici OVPMB preuzeli kompletnu kontrolu nad KZB na teritoriji opština Bujanovac i Preševo – nad pojasom koji je bio dug 92, a širok pet kilometara. Liniju odbrane Bujanovca ostala je da štiti samo jedna manja grupa pripadnika MUP, kojom je komandovao Goran Radosavljević Guri.

U noći 21/22. novembra, sa teritorije Kosova, u KZB ušlo je oko 1.000 veoma dobro naoružanih pripadnika OVPMB, čiji su sastav činili dobrovoljci sa Kosova, Albanci iz

zemalja Zapadne Evrope i ,kako stoji u srpskim policijskim izvorima, mudžahedini sa Bliskog istoka.

Po ulasku u KZB, ekstremisti su u svim većim selima (Dobrosin, Lučane, Končulj, Veliki i Mali Trnovac, Breznica, Muhovac, Zarbivce, Đorđevac, Čar, Ravno Buče...) izvršili mobilizaciju vojno sposobnih Albanaca starijih od 18 godina i prisilno preuzeli veliki broj privatnih vozila za potrebe njihovih operacija.

Srbima u Bujanovcu tada je bilo najteže, jer je između njih i naoružanih Albanaca, na brdima iznad Bujanovca, ostalo po nekoliko stotina metara. Zato su oni javno tražili od lokalnih vlasti i policije da im se podeli oružje „kako bi se sami branili od šiptarskih terorista“.

Istoga dana je, na zahtev Gorana Svilanovića, jugoslovenskog ministra inostranih poslova, u Njujorku sazvana hitna sednica Saveta bezbednosti UN. U Saopštenju sa sednice „oštro je osuđen ovaj napadi na jugoslovensku policiju u demilitarizovanoj zoni“.

Istovremeno je predsednik SRJ Vojislav Koštunica u pismu generalnom sekretaru NATO Džordžu Robertsonu izrazio nadu da KFOR više neće dozvoljavati slične upade.

VII.2. SRBI S KOSOVA BLOKIRALI MAGISTRALNI PUT

Masakriranje trojice policajaca i zauzimanje Kopnene zone bezbednosti, uznemirili su jugoslovensku javnost i naišli na osude brojnih međunarodnih subjekata. Naravno, najveća uznemirenost je zavladała među srpskim življem u Bujanovcu i Preševu, ali i svim susednim opštinama koje se naslanjaju na administrativnu liniju prema Kosovu.

Posebnu uznemirenost javnosti, posle masakra u Dobrosinu, izazvala je informacija koju su preneli neki albanski mediji sa Kosova, prema kojoj će se, povodom albanskog državnog praznika Dana zastave 28. novembra, zastava OVPMB zavijoriti u Bujanovcu.

Trećeg dana posle masakra, u dosta naelektrisanj atmosferi, situacija u Bujanovcu je eskalirala: preko 300 Srba sa Kosova, koji su se tu zatekli zbog posla u Vranju ili opštinama Pčinjskog okruga i oko 200 meštana, izrazili su svoje nezadovoljstvo što se u „sopstvenoj zemlji osećaju kao taoci“.

U popodnevnom satima tog 25 novembra 2000. godine, oni su blokirali magistralni put Niš – Skoplje. Na ovaj korak su se odlučili, jer dva dan, zbog situacije u KZB, nisu mogli da se vrata svojim kućama u Kosovsko Pomoravlje. Kako su tada novinarima rekli, put su držali u blokadi jer nisu mogli da dozvole da im se sve to događa, 50 dana od 5. oktobra i demokratskih promena,

Među nezadovoljnim Srbima sa Kosova bili su pre svega zaposleni u lokalnim samoupravama, raznim državnim službama, organima i institucijama, koji su, posle Kumanovskog sporazuma, izmešteni u unutrašnjost Srbije. Njima su podršku pružili lokalni Srbi iz Bujanovca, Preševa, Vranja, Vladičinog Hana...

I sutradan je situacija na magistralnom putu kod Bujanovca bila uzavrela i pretila da izmakne kontroli. Na sreću, sve se ipak završilo bez incidenata, ali su događaji na jugu Srbije ozbiljno zabrinuli nove demokratske vlasti u Beogradu.

Zahvaljujući međunarodnim organizacijama, 25. novembra u jutarnjim satima, 300 Srba su iz Bujanovca krenuli ka svojim domovima na Kosovu. Dugu kolonu, u kojoj su bila dva autobusa i preko 50 automobila, srpska policija je sprovela do punkta Cerevajka kod Preševa, gde su je preuzele Međunarodne mirovne snage (KFOR). tako da su se Srbi ipak bezbedno vratili svojim kućama.

Od tada ipak, svaki prelazak administrativne linije sa Kosovom, ne samo za Srbe iz Kosovskog Pomoravlja, bio je krajnje rizičan. Putne pravce do kontrolnih punktova Cerevajka kod Preševa, ili Končulj kod Bujanovca, kontrolisali su naoružani Albanci, služeći se podmetanjem raznih eksplozivnih naprava, snajperskim napadima, zasedama, presretanjem i pljačkama.

No, naelektrisana situacija među srpskim življem u Bujanovcu, izazvana prisustvom pripadnika OVPMB u Kopnenoj zone bezbednosti, nije se smirivala. Zato su uznemireni Srbi 25. novembra, na centralnom gradskom trgu, organizovali „Mitinga upozorenja“. Pred oko 500 Bujanovčana i nekoliko desetina Srba sa Kosova, svi govornici su imali istovetne zahteve. Oni su od srpskih vlasti tražili „da se jezik diplomatije zameni jezikom sile, jer druga

strana samo taj jezik razume“. Tražili su takođe „da se narodu podeli oružje kako bi se odbranio od albanskih terorista“.

VII.3. STIŽU LEGIJA „CRVENE BERETKE“, I KOŠTUNICA

Da se situacija na jugu Srbije ne bi otrgla kontroli države, u zoru 27. novembra, iz Beograda je, pod zaštitom noći, a po nalogu Resora državne bezbednosti, u Bujanovac stigla Jedinica za specijalne operacije (JSO). Kolona crnih „hamera“ sa oko 200 pripadnika „crvenih beretki“ kojima je komandovao pukovnik Milorad Ulemek Legija, tiho je ušla u Bujanovac, a specijalci su se, gotovo u hodu, rasporedili na ratne zadatke. Na sajtu „crvenih beretki“ ostalo je zapisano da je komandant Legija „briljantnom taktikom prevario teroriste i spasao grad“.

Dolazak ove specijalne jedinice iznenadio je i uznemirio pripadnike OVPMB.

Istoga dana, 27. novembra 2000. godine, u kasnim popodnevrim satima u Bujanovac je stigao Vojislav Koštunica, predsednik Savezne Republike Jugoslavije. On je do detalja pratio situaciju na jugu Srbije, a tog dana je u Beču napustio sednicu Saveta ministara Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i helikopterom doleteo u Bujanovac.

Ispred zgrade opštine dočekalo ga je više stotina bujanovačkih Srba sa pokličima „Vojo, Vojo“, „Srbija, Srbija“ i „hoćemo oružje“. U svom dosta emotivnom govoru, predsednik SR Jugoslavije je poručio Briselu, NATO-u, KFOR-u i onima koji su želeli da ga čuju, da on nema nameru da ovaj problem rešava „upadanjem u vešto pripremljene klopke“.

Okupljenima je poručio da ostanu prisebni i obećao da će država svakog trenutka brinuti o njima i njihovoj bezbednosti, što je kod njih izazvalo burne ovacije, zbog čega su ga često prekidali.

U nastavku Koštunica je pred okupljenim Bujanovčanima izgovorio onu, kasnije mnogo puta citiranu rečenicu: „Ja želim da vas uverim da meni svaki dan počinje i završava se mislima o Bujanovcu“.

Sutradan su pripadnici JSO uspostavili bazu u Dobrim vodama iznad Vranja, zajedno sa policajcima Gorana Radosavljevića i vojnim specijalcima Nebojše Pavkovića. To je prekinulo ofanzivu naoružanih Albanaca i na terenu dovelo do nove situacije.

VII.4. NOVA BLOKADA MAGISTRALNOG PUTA

Bez obzira na sve okolnosti situacija u Bujanovcu, ali i celoj Kopненоj zoni bezbednosti, ostala je krajnje napeta. Naoružani Albanci su se u brdima iznad Bujanovca i celoj KZB proteklih dana tokom ofanzive, dobro rasporedili i učvrstili svoje položaje.

Uporedo sa tim rastao je strah kod Srba, koji su se nisu osećali krajnje nebezbedno, s obzirom da je nova demokratska vlast u Beogradu tek formirana. Istovremeno, u Bujanovcu su, kao i u celoj Srbiji delovali razni krizni štabovi, a veliki broj pristalica Slobodana Miloševića, koji je izgubio predsedničke izbore, verovali su u njegov skori povratak i sve radili da do toga dođe što pre. Zato su socijalisti u celoj Srbiji, pa i na jugu Republike, rovarili i u institucijama i van njih, pripremajući se tako za vanredne parlamentarne izbore zakazane za 23. decembar.

U takvoj klimi Srbi s Kosova i iz Bujanovca, potpomognuti istomišljenicima pre svega iz Vranja, ali i susednih opština Pčinjskog okruga, 13. decembra 2000. godine, najpre su ponovo blokirali magistralni put Niš – Skoplje, a potom organizovali nove mitinge. Prvi u centru grada, na kome se prema novinskim izveštajima, bilo okupilo oko 5.000 pristalica brzog i efikasnog rešenja krize u Bujanovcu. Drugi miting i blokada puta istoga dana popodne, organizovani su u selu Davidovac, kome je, opet prema izveštajima, bilo oko 1.000 učesnika.

Iza oba okupljanja ostalo je nejasno ko ih je, kako i sa kojim ciljem organizovao. U izveštajima iz decembra 2000. godine, ostalo zapisao da su tih dana u Vranju i Bujanovcu održani brojni sastanci i dogovori predstavnika vlasti, državnih organa, partija, organizacija, formalnih i neformalnih grupa. U tim izveštajima najčešće pominjani učesnici događanja bili su: Novica Zdravković, načelnik MUP Vranje, Dejan Ivanović – Jova Zmajevac iz Vranja, Goran Tasić Gogče, Dragan Golubović Golub iz Vranja, Zoran Knežević, predsednik vranjskih socijalista o drugi.

Kako je sa blokadom nastavljeno i sutradan, iz Beograda je u Bujanovac iznenada stigao Nebojša Čović, potpredsednik prelazne Vlade. On je revoltiranim građanima doneo poruku Vojislava Koštunice, predsednika SR Jugoslavije, „da će Srbi na ovim prostorima biti zaštićeni od albanskih ekstremista“.

VIII. NA PUTU KA POLITIČKOM REŠENJU

Ovom srpsko-albanskom pričom stižemo do decembra 2000. decembra 2000. Pre toga, u Beogradu je 5. oktobra 2000. godine, narod rekao svoje – Milošević je izgubio izbore. Dva dana kasnije DOS-ov kandidat za predsednika SRJ, Vojislav Koštunica, izabran je na tu dužnost, a već 24. oktobra izabrana je Prelazna vlada koju su činili DOS, SPS i SPO. U međuvremenu su za 23. decembar raspisani vanredni parlamentarni izbori, a na jugu Srbije situacija je, iz dana u dan, bila sve više dramatična. U takvim okolnostima Prelazna vlada je odlučila da formira Koordinaciono telo za opštine Bujanovac, Preševo i Medveđu. A kako je to izgledalo, govorimo u 42. priči ovog serijala.

VIII.1. FORMIRANJE KOORDINACIONOG TELA ZA JUG SRBIJE

Izbijanjem krize na jugu Srbije od 1999. do 2001. godine, Preševo, Bujanovac i Medveđa, tri opštine u Srbiji u kojima žive Albanci, našle su se u položaju koji se bitno razlikuje od drugih lokalnih samouprava u Srbiji. Takav njihov specifičan položaj Beograd je odlučio da premosti formiranjem Koordinacionog tela za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđu – državnog organa koji treba da bude spona između centralne vlasti i ove tri lokalne samouprave.

Koordinaciono telo je formirano u Bujanovcu 16. decembra 2000. godine, na zajedničkoj sednici Vlade Savezne Republike Jugoslavije i Vlade Republike Srbije, Bujanovac je toga dana bio pod totalnom političkom blokadom, jer je to bio jedinstven slučaj da negde u unutrašnjosti zasedaju dve vlade sa preko 40 ministara.

Za predsednika ovog državnog organa imenovan je Nebojša Čović, potpredsednik Vlade Srbije i jedan od lidera Demokratske opozicije Srbije (DOS), a za potpredsednika Rasim Ljajić, ministar za nacionalne i etničke zajednice u Vladi Zorana Đinđića. U njegov sastav su ušli najviši predstavnici ove tri lokalne samouprave, te predstavnici vojske, policije i pojedinci iz nekoliko resornih ministarstava.

Među 15 članova ovog tela između ostalih ušli su: pomoćnik saveznog ministra policije Milisav Marković, sekretar Saveznog ministarstva za odbranu Milovan Čogurić, koministri policije, pravde i informisanja Vlade Srbije Božo Prelević, Slobodan Tomović, Stevan Nikčević, Dragan Subašić, Zoran Nikolić, Sead Spahović, Biserka Matić, Ivica Dačić i Bogoljub Pejčić, ministar Republike Srbije za lokalnu samoupravu Veljko Odalović, najviši predstavnici lokalnih samouprava u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, Riza Halimi, Stojanča Arsić i Slobodan Drašković, te predstavnik Vojske Jugoslavije general potpukovnik Ninislav Krstić i načelnik policije za Pčinjski okrug Novica Zdravković. General Krstić je ubrzo, sa ministrom Rasimom Ljajićem, bio postavljen za potpredsednik ovog tela.

Osnovni zadatak ovog organa dveju Vlada, rečeno je tada, jeste usklađivanje državnih i političkih mera i aktivnosti na rešavanju krize izazvane upadom naoružanih Albanaca u Kopnenu zonu bezbednosti. Od posebnog značaja je činjenica da su, formiranjem Koordinacionog tela, uspostavljeni tako važni, čak i neophodne kontakti sa predstavnicima KFOR i drugih međunarodnih organizacija.

Ovim činom su međusobno povezane i usklađene aktivnosti Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije, Vojske Jugoslavije i republičkih i državnih organa. Takođe je uspostavljena čvrsta saradnja pripadnika Vojske Jugoslavije sa resorima Javne i Državne bezbednosti. U celini gledano, uspostavljen novi pristup u rešavanju etničkih problema na jugu Srbije – političkim, a ne vojnim sredstvima.

U njegovom radu poseban akcenat je stavljen na pitanja podizanja stepena političke integracije, opšte bezbednosti, ekonomskog i infrastrukturnog razvoja lokalnih samouprava i izgradnji civilnog društva.

Posle odlaska Nebojše Čovića, za predsednici Koordinacionog tela za jug Srbije, 2005. godine, postavljen je dotadašnji potpredsednik Rasim Lajić. On je na mestu predsednika ostao do 2008. kada je Vlada Srbije na to mesto imenovala Milana Markovića, ministra za državnu upravu i lokalnu samoupravu. Od novembra 2012. godine do danas na njegovom čelu je prof. dr Zora Stanković (1954), poznati srpski patolog, inače general major u penziji.

Od odlaska Nebojše Čovića, uz Rasima Ljajića i kasnije, operativci u radu ovog državnog organa, u raznim svojstvima, bili su: Milisav Mića Marković, Milan Čogurić, Sima Gazikalović i Branko Delibašić.

Koordinaciono telo je od osnivanja imalo Službu u Beogradu, a kancelarije u Bujanovcu i Preševu. Direktori Službe Koordinacionog tela bili su: Tatjana Matić, Nenad Đurđević i Danijela Nenadić.

VIII.2. VLADIN PRESS CENTAR U FUNKCIJI ZAUSTAVLJANJA SUKOBA

U Bujanovcu je 19. decembra 2000. godine, samo tri dana posle Koordinacionog tela, otvoren Press centar Vlade Srbije. Na inicijativu Biserke Matić Spasojević, koministarke za informisanje, a na predlog Koordinacionog tela, odluku o formiranju donela je Vlada Srbije.

„Press centar je osnovan da pokaže da je kriza na jugu Srbije državna stvar, da to nije pitanje ni jedne političke partije i da ima zadatak da demonstira državnu politiku novih demokratskih vlasti u Beogradu“, rekla je Biserke Matić Spasojević, dugogodišnja novinarka „Politike“, skupštinski izveštač, koja je u borbi za demokratske promene 1996. godine dobila otkaz u matičnoj kući.

Kako su tada mediji prenele, kroz Press centar, koji je bio smešten u preuređenoj velikoj sali Skupštine opštine, za godinu dana prošlo je više hiljada novinara, foto reportera, snimatelja, političara, ambasadora, javnih ličnosti... tako da je on odigrao presudnu ulogu u smirivanju situacije i zaustavljanju sukoba na jugu Srbije.

Tu su, izveštači sa prve linije fronta, dva puta dnevno, pri i popodne, na press konferencijama, dobijali informacije iz prve ruke od službenih lica ili aktera ratnih događanja, a do javnosti ih plasirali uz pomoć pet telefonskih linija, jednog faxesa i šest računara.

Prema pisanim podacima ovog autora u Press centru je bilo akreditovanih 92 domaća novinara iz preko 60 medijskih kuća, odnosno 17 iz agencija, 22 iz štampanih medija, 36 iz radio stanica i 17 iz televizija. Iz Bujanovca su, između ostalih, izveštavali: Aleksandar Vasović (AP), Andreja Igić (Beta), Stevan Lazarević (Rojters), Radovan Radovanović (Tanjug), Zoran Aracki (Večernje novosti), Ljiljana Saletović (Glas javnosti), Radovan Pantović (Radio Beograd), Aja Kuge (Slobodna Evropa), Katarina Rasulić (ZDF), Julija Krnić i Danica Kostić (RTS) i dugi.

Novinarima na usluzi bili su portparoli, odnosno šefovi Press centra po sledećem redosledu od osnivanja: Jovo Đukanović (Beograd), Milena Marković (Beograd), Miodrag Miljković (Niš), Milan Kerković (Niš), Ljubomir Podunavac (Beograd), Ivana Flipović (Kraljevo), Jelena Đokić (Kragujevac) i Ana Mikić (Vranje).

VIII.3. „ČOVIĆEV PLAN“ ZA REŠENJE KRIZE NA JUGU SRBIJE

Početakom 2001. godine, kada je sukob poprimao sve veće razmere, Vlade Srbije i Jugoslavije bile su na teškom ispitu i pred svojim građanima i pred međunarodnom zajednicom. U takvim okolnostima, Prelazna Vlada Srbije je 6. februara 2001. godine, prihvatila „Plan i program za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa“. Sledećeg dana „Čovićem plan“, kako je kasnije nazvan ovaj dokument, prihvatila je i Savezna vlada.

Ostalo je zabeleženo da je Nebojša Čović, predsednik Koordinacionog tela, pomalo iznenada, ovaj plan javnosti predstavio na jednom velikom skupu u Beogradu, u organizaciji

Helsinškog odbora za ljudska prava, kako bi sprečio "domaće" podele, nagađanja i spekulacije, a istovremeno je pridobio podršku prisutnih predstavnika brojnih međunarodnih organizacija.

Vlada DOS odlučila se tada za ovaj, jedino mogući program za razrešavanje krize mirnim sredstvima. U tom cilju ona je, istovremeno, uspostavila blisku saradnju s NATO savezom, odnosno KFOR, koju su podržale EU i SAD. Pri tom, aktivna uloga posredovanja poverena je jedino mogućim subjektima - OEBS i UN.

Značajnu ulogu u tom trenutku odigrao je i Vilijem Montgomeri, ambasador SAD u Beogradu, koji je podržao je ovaj plan i rekao da međunarodna zajednica treba da pomogne SR Jugoslaviji u rešavanju krize i osiguranju mira u regionu.

Inače, u ovom Planu za rešenje krize izraženo čvrsto opredeljenje da se kriza na jugu Srbije reši mirnim putem i političko-diplomatskim sredstvima, kroz dijalog predstavnika Republike Srbije i Savezne Republike Jugoslavije s jedne i predstavnika OVPMB s druge strane, a uz podršku međunarodne zajednice.

Mere koje su vlasti preduzele da reše krizu, jasno su definisane, podeljene u tri grupe, a sva precizno oročene. Njihova suština svodi se na sledeće:

- integraciju Albanaca u politički sistem zemlje, uz poštovanje njihovih građanskih i ljudskih prava u skladu sa evropskim standardima;
- uspostavljanje mira u regionu i spremnost snaga bezbednosti da se zaštite građani i njihova imovina, i
- ekonomski i društveni razvoj opština Bujanovac, Preševo i Medveđa u skladu sa njihovim projektima.

U Programi je konstatovano da je ovo pitanje od najvišeg državnog interesa za SRJ i Republiku Srbiju, te da njegovo rešavanje zahteva jedinstven pristup svih državnih i političkih činilaca, izražen u jedinstvenoj državnoj strategiji koja podrazumeva:

1. Rešavanje krize mirnim putem uz učešće predstavnika albanske nacionalne zajednice i predstavnika međunarodne zajednice;
2. Stalnu spremnost i gotovost snaga bezbednosti da zaštite građane, naselja i komunikacije, spreče širenje terorizma van KZB i izvedu antiterorističku akciju ukoliko ona bude neophodna;
3. Obezbeđenje multietničkog društva u regionu uz poštovanje svih građanskih i ljudskih prava Albanaca i očuvanje osnovnih interesa Srba u regionu, ali i na Kosovu i Metohiji.

Predviđeno je takođe koje međunarodne organizacije i na kojim zadacima treba uključiti u rešavanje krize (KFOR, UNMIK, EUMM, UNHCR, OEBS, NATO, posmatračke komisije, humanitarne organizacije), utvrđen režim njihovog kretanja i mogućnost otvaranja kancelarija u Preševu, Bujanovcu i Beogradu.

U programu je upućen poziv Albancima na dijalog, a međunarodnim predstavnicima predlog da ga podrže i posreduju. Predstavnici Albanaca i međunarodne zajednice prihvatili su predloge, dok su pripadnici OVPMB odbacili „Čovićev plan“.

Mesec dana pošto je Prelazna vlada prihvatila „Plan i program za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa“, u ostvarivanju ciljeva i zadataka Koordinacionog tela i Čovićevog plana, a na predlog Koordinacionog tela, usvojen je koncept „zduženog delovanja“ MUP Srbije i Vojske Jugoslavije na jugu Srbije.

Taj koncept je nazvan Zdužene snage bezbednosti (ZSB), a Naredbu o njihovom formiranju 7. marta 2001. godine, potpisao je predsednik SR Jugoslavije Vojislav Koštunica. Posebnom odlukom Komanda ZSB je određena kao najviši stručni i štabni organ Koordinacionog tela. Za komandanta Zduženih snaga bezbednosti postavljen je general-potpukovnik Ninoslav Krstić, a za njegovog zamenika pukovnik policije Goran Radosavljević - Guri.

VIII.4. ZORAN ĐINĐIĆ: MORAMO SE UZDATI U SEBE

Zoran Đinđić, tadašnji lider Demokratske stranke i menadžer Demokratske opozicije Srbije (DOS), dva puta je boravio na jugu Srbije. Prvi put je došao 4. decembra 2000. godine sa nekoliko saradnika. Helikopterom je sleteo u Ristovac, pored baze Žandarmerije i tu razgovarao sa rukovodstvom ove jedinice, a dan proveo na terenu u razgovoru sa građanima -

Albancima, njihovim političkim predstavnicima, operativnim rukovodiocima Vojske Jugoslavije i Ministarstva unutrašnjih poslova.

Iste večeri gostujući na TV Palma plus, Đinđić je ocenio da „ni po koju cenu Srbija ne smemo dozvoliti da ostane bez dela svoje teritorije. To nije nikakva borbenost, već odbrana elementarnih interesa zemlje“, prenela ne Agencija „Beta“ sutradan, 5. decembra.

"Ne smemo potcenjivati opasnost koja nam pretila na tom delu teritorije niti precenjivati međunarodnu zajednicu i njenu sposobnost i mogućnost da nešto uradi", rekao je Đinđić i dodao da "se moramo uzdati u sebe i ohrabriti svoje ljude time što ćemo im jasno reći da imamo jasan politički cilj".

Ostalo je zabeleženo da je Đinđić, pre ove posete jugu Srbije, tražio od službi da „ne želi da u Bujanovcu vidi ni Radeta Markovića, ni Pavkovića, ali su se i jedan i drugi pojavili – čak i Legija“.

Druga poseta se dogodila 2. januara 2001. godine, desetak dana posle vanrednih parlamentarnih izbora na kojima je DOS odneo ubedljivu pobjedu. Podsetimo se, glasovima građana Srbije, DOS je u budućem parlamentu imao 176 mandata, SPS 37, SRS 23 i SSJ 14.

General potpukovnik Milosav Simović, komandant Kopnene vojske Republike Srbije, u svojoj knjizi „Kopnena zona bezbednosti“ (Beograd, Medija centar „Obrana“ 2017) objasnio je zašto su ova i druge posete jugu Srbije bile značajne.

„Formiranje Koordinacionog tela Vlada SRJ i RS za opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa imalo je veoma pozitivan efekat kod građana ovih opština. Srbi i Albanci su osetili da država veoma ozbiljno i na nov način pristupa rešavanju problema na jugu centralne Srbije. Posete najviših državnih rukovodilaca ulivale su poverenje građana u državu i obostranu želju da se nastali nesporazumi prevaziđu i reše mirnim putem. Budući predsednik Vlade Republike Srbije Zoran Đinđić, 2. januara 2001. godine, u selu Lučane (opština Bujanovac) u razgovoru sa meštanima Albancima izjavio je:

„Moja poruka Albancima je da odustanu od svih velikih državnih ideja za koje moraju da žrtvuju i svoju, i perspektivu svoje dece, da shvate da je prošlo vreme stvaranja novih država, da je glavni tok u Evropi integracija i da je to ono što sigurno pobeđuje“.

Ova i poruke koje je toga dana Đinđić saopštio u više susreta sa građanima i zvaničnicima juga Srbije, naišle su na veliki odziv pre svega međunarodnih zvaničnika koji su pratili konflikt na jugu Srbije, ali i kod političkih predstavnika Albanaca.

U takvoj klimi Zoran Đinđić je 25. januara 2001. godine, izabran za prvog demokratskog predsednika Vlade Republike Srbije.

VIII.5. POJAM „PREŠEVSKA DOLINA“ DONELI NAM AMERIKANCI

Nema ni jednog udžbenika geografije, istorije, biologije ... u kome se područje od granice Severne Makedonije na jugu, do Grdeličke klisure na severu, naziva Preševska dolina. Takođe, ova geografska odrednica, pojam, u formi u kojoj je danas upotrebljavaju Albanci u Srbiji, ne nalazi se ni u jednoj enciklopediji na srpskom jeziku.

Pojavom interneta u Vikipediji na engleskom dobili smo „Presevo valley“, a na albanskom - „Lugina e Presheves“. Na albanskom označava geografsko područje kome pripadaju opštine Bujanovac i Preševo, gde živi albanska većina. U političkom žargonu pojedinci često tu ubrajaju i opštinu Medveđa.

Međutim, kada na Guglu ukucate „Preševska dolina“, dobićete nekoliko stotina odgovora, a svi dolaze od istog korpusa – od političkih predstavnika Albanaca iz Bujanovca i Preševa. Oni su ovaj naziv prvi put upotreбили tokom incidenata na ovom području, februara 2001. godine. Od tada je, na albanskoj političkoj sceni, upotreba pojma „Preševska dolina“, postala mnogo više od geografskog sinonima za sve Albance u Srbiji.

„Do 1912. godine, na tom prostoru je postojala Preševska kata (srez), koja je imala svoje geografske celine: Preševsku Moravicu (kotlina Moravice), Karadak (Preševski karadak – planinski venac zapadno od Preševa), Rujan (planina na istoku) i deo Končuljske klisure. To je dakle tako u geografskoj nauci“, kaže profesor u penziji dr Momčilo Zlatanović iz Vranja.

On dodaje da je prof. dr Jovan Trifunovski, veliki makedonski geograf, posle rata objavio knjigu „Preševska Moravica“ u kojoj je pobrojao i opisao sva sela koja tu spadaju. Na nju se nadovezuje Vranjska kotlina u koju se ubraja i bujanovačka sela. Od geografa koji su ovaj kraj izučavali kroz istoriju, ni jedan ne koristi pojam „Preševska dolina“.

Toliko o naučnom stanovištu.

Pojam „Preševska dolina“ je politička „tekovina“ pobune Albanaca na jugu Srbije. U političku terminologiju je uveden početkom februara 2001. godine, a „donele“ su ga američke diplomate koje su često, u interesu smanjenja međunacionalnih tenzija, često boravile u Preševu i Bujanovcu. To je, po okončanju ratnog sukoba, kratko i jasno objasnio Belgzim Kamberi, tada novinar i predsednik Odbora za ljudska prava iz Preševa, a danas direktor Instituta za socijalne politike „Musine Kokalari“ i direktor albanskog izdanja „Le mond Diplomatique“.

„Preševska dolina je pojam koji su ovde donele američke diplomate sa ciljem da bude izbalansirani kompromis između istočnog Kosova i juga Srbije – objasnio je Kamberi. Politički lideri Albanaca juga Srbije prihvatili su formulaciju „Preševska dolina“, pa je ovaj pojam i danas u masovnoj i svakodnevnoj upotrebi“.

Otišlo se danas toliko daleko da nema ni jednog obraćanja političkih lidera Albanaca, a da se ne upotrebi ovaj termin po nekoliko puta. Osim toga izborne liste Albanaca za parlamentarne izbore nekoliko puta su u svom imenu imale „Preševsku dolinu“.

S druge strane Srbima sa juga smeta što se ovaj termin toliko odomaćio u političkoj, ali i svakodnevnoj komunikaciji. Taj animozitet oni objašnjavaju činjenicom da Vranjskom kotlinom, iliti dolinom, prolaze glavni putni i železnički pravci koji povezuju Evropu, odnosno Srbiju s Makedonijom i Grčkom i Bliskim istokom.

Utoliko je kod njih „Preševska dolina“ sinonim kojim Albanci izražavaju svoje teritorijalne pretenzije i najkraći put da se, koliko sutra, od juga Srbije napravi „paket“ koji će jednoga dana biti pripojen Kosovu. Zato bi se oni danas mnogo čega odrekli, ali pojma „Preševska dolina“ nikako.

IX. NOVA ESKALACIJA NASILJA

Sa pojačanom diplomatskom aktivnošću, kao i inicijativama službenog Beograda i tek formiranog Koordinacionog tela, očekivalo se da je i naoružani Albanci u svojim bazama uz administrativnu liniju spustiti tenzije i bar malo amortizovati svoje akcije. No, ono o čemu se šušalo i obistinilo se – tog proleća na jugu Srbije stanje je bilo izrazito zabrinjavajuće.

Podaci kažu da su, od početka februara do sredine maja, na putnim pravcima uz Kopnenu zonu, u selima i na položajima Združenih snaga bezbednosti, naoružani Albanci izvršili preko 30 akcija u kojima je bilo više mrtvih i povređenih s obe strane. U nastavcima koji slede bavićemo se akcijama pripadnika OVPMB koje su tog proleća ostavile najveće posledice po živote ljudi i materijalna dobra.

IX.1. ZEMLJA JE PODRHTAVALA, KUĆE SE TRESLE

U selima Lučane i Veliki Trnovac, nadomak Bujanovca, prvih dana februara, napadačima su stigla nova jaka pojačanja sa Kosova, jer je na tim položajima bila najveća koncentracija Združenih snaga bezbednosti. U sinhronizovanoj akciji 4. februara 2001. godine, pripadnici OVPMB izveli su najžešći napad od 21. novembra prethodne godine.

Pošto su operativnim putem došli do podataka o planovima Albanaca, ZSB su na napad žestoko odgovorile po položajima OVPMB. Od siline detonacija zemlja je poigravala, kuće se tresla, stakla prozori lomila. Detonacije su se čule i u Vranju koje je udaljeno dvadesetak kilometara.

Obe strane su saopštile da je operacija protekla bez žrtava.

IX.2. NAPAD NA AUTOBUS NIŠ-EKSPRESA – 12 NASTRADALIH

Kod Podujeva, u mestu Livadice, na magistralnom putu Niš – Priština, 16. februara 2001. godine, na pravoslavni praznik Zadušnice, od posledica podmetnute mine, nastradalo je 12 raseljenih Srba, a 43 su povređena. Oni su u konvoju autobusa, „Niš ekspresa“, u pratnji KFOR, putovali u Gračanicu, da obiđu groblja svojih predaka.

U ovom napadu su poginuli: Sunčica Pejčić, Živana Tokić, Slobodan Stojanović, Mirjana Dragović, Nebojša, Snežana i Danilo Cokić, Veljko Stakić, Nenad Stojanović, Milinko Kragović, Lazar Milikić i Dragan Vukotić.

Istragom je utvrđeno da je 70 do 100 kilograma eksploziva bilo smešteno u drenažnu cev ispod magistralnog puta, a britanski vojnici su pronašli žicu dugu oko 600 metara kojom je, iz jedne kuće na obližnjem brdu, aktivirana eksplozivna naprava.

Osumnjičeni za ovaj napad je Fljorim Ejupi, Albanac sa Kosova, koji je nakon napada uhapšen, ali je ubrzo pobjegao iz američke vojne baze „Bondstil“. Ponovo je uhapšen juna 2004. godine u Tirani i predat UNMIK policiji, pa je 2008. osuđen na 40 godina zatvora, ali je Vrhovni sud Kosova, marta 2009. godine Ejupija oslobodio zbog nedostatka dokaza.

IX.3. UBIJENA TRI POLICAJCA KOD LUČANA

Kod sela Lučane, opština Bujanovac, u jutarnjim satima, 18. februara 2001. godine, nastradala trojica pripadnika Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP). Njihovo vozilo je naišlo na dve podmetnute protivtenkovske mine, a od posledica eksplozije nastradali su policajci: Milomir Jeremić (1957), Milenko Živković (1972) i Boban Mitić (1976).

Od siline eksplozije, delovi policijskog automobila su se raspršili u prečniku od oko 200 metara, a krater na putu bio je dubok 1,5, a širok dva metra.

Policajska istraga je ustanovila da je eksplozivne naprave tokom noći postavila trojka naoružanih Albanaca kojom je rukovodio Bajram Arifi iz sela Turija kod Bujanovca.

IX.4. KIDNAPOVANI SRPSKI CIVILI IZ SELA DONJE ŽAPSKO

U selu Veliki Trnovac pripadnici OVPMB su, 4. marta 2001. godine, zarobili četiri civila iz sela Donje Žapsko kod Vranja. Kako je tada saopštio Vladin Pres centar u Bujanovcu, zarobljeni su Suzana Petrović, njena braća Stojanča i Nebojša i njihov komšija Dragan Ilić.

Iz štaba OVPMB stigla je informacija da je kod njih, u automobilu sa novosadskim registarskim oznakama, pronađena veća količina eksploziva i lakog naoružanja. Oni su Petroviće pritvorili u selu Breznica gde su imali zatvor, mučili ih i prisilili da pred kamerama jedne TV sa Kosova kažu kako su ih srpske vlasti poslale da miniraju džamiju u Velikom Trnovcu. Vojni izvori kažu da je taj zatvor upravo bio logor za mučenje zatvorenika.

Rodbina i meštani kidnapovanih Srba demantovali su sve ove navode i tvrdili da su ih naoružani Albanci kidnapovali negde na putu kod sela Oslare, opština Bujanovac. Bilo kako bilo, posredstvom KFOR, kidnapovani Srbi su posle dva meseca oslobođeni i na Merdarima predati predstavnicima Koordinacionog tela.

IX.5. U ORAOVICI NASTRADALA TRI VOJNIKA

Samo tri dana kasnije pripadnici Oslobodilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, izveli su novu akciju u kojoj su živote izgubila tri pripadnika Vojske Jugoslavije (VJ). Oni su na seoskom putu, na brdu iznad Oraovice, opština Preševo, u noći između 6. i 7. marta, postavili protivtenkovsku minu, znajući da će tim putem sutradan proći vozilo VJ.

Oko 13,45 časova 7. marta, vozilo VJ je naišlo na postavljenu minu velike razorne moći. Na mestu eksplozije živote su izgubili Mile Đenadio (1948), Dejan Pavlović (1980) i Vukajlo Lazarević (1973). Pukovnik Vladimir Ristić je na sreću u ovom udesu prošao sa povredama.

IX.6. OTETA DVA OFICIRA VOJSKE JUGOSLAVIJE

Pripadnici OVPMB u sektoru Centar, kojima je pripadalo selo Veliki Trnovac, po svemu sudeći imali su ekipu specijalno obučeno za otmice i kidnapovanja. Oni su, posle otmice civila iz sela Žapsko, 17 dana kasnije, na periferiji Velikog Trnovca, izveli novu sličnu akciju.

Na prilazima selu Veliki Trnovac oni su 21. marta iste godine, zarobili dvojicu oficira Sedmog bataljona Vojske Jugoslavije, vodnike Sašu Bulatovića (1978) i Milojicu Bjelicu (1977).

O nestanku dvojice pripadnika VJ Koordinaciono telo je obavestilo KFOR, Evropsku posmatračku misiju i Evropsku Uniju. Ovaj događaj je uznemirio kako zvaničnike i tako i javnost uopšte. Otmica se dogodila samo dva dana pre prvih razgovora pregovaračkih timova srpske i albanske strane o mirnom rešenju Krize na jugu Srbije.

O sudbini otetih oficira dugo se nije ništa znalo. Kada su, posredstvom KFOR oslobođeni i posle skoro 30 dana u Medarima predati predstavnicima Koordinacionog tela, novinarima su rekli dasu da su sve vreme bili u zatvoru u Breznuci, selu 12 km na severu od Bujanovca . Breznicom i zatvorom je komandovao Ljirim Jakupi – Nacista.

Predstavnicima Fonda za humanitarno pravo (FHP) iz Beograda Bulatović i Bjelica su rekli da su ih Albanci mučili noževima, cevima, kundacima i bezbol palicama. Tražili su im takođe da potpišu izjave da ih je na teritoriju pod komandom OVPMB poslao njihov kapetan sa specijalnim zadatkom.

IX.7. BITKA ZA ORAOVICU – DEBLOKADA SELA

Bitka za Oraovicu kod Preševa je jedna od najvećih, ako ne i najveća akcija Združenih snaga bezbednosti tokom ovog ratnog sukoba. U samom selu, koje je bilo baza pripadnika južnog krila OVPMB i na prilazima trajala je tri dana, od 13. do 15 maja 2001. godine, a pratili su je brojni predstavnici međunarodnih organizacija, među kojima i Piter Fejt, predstavnik generalnog sekretara NATO.

Sama deblokada sela počela je 14. maja u podne, posle više apela upućenih naoružanim Albancima da se predaju i civilima da se odupru pritiscima pripadnika OVPMB. Sama bitka je počela posle 14 časova, kada su pripadnici OVPMB otvorili vatru na snaga bezbednosti.

Oko 16 časova, veća grupa civila, uglavnom žena i dece, napustila je Oraovicu, posle čega su pripadnici Združenih snaga bezbednosti otvorili žestoku vatru na protivnicima. Do 20 časova dve trećine sela su počišćene, a sutradan oko 11 časova zauzeto je i poslednje uporište Albanaca – bunker kod seoskog mlina.

Jedan broj naoružanih se predao srpskim snagama, veliki broj je zarobljen, a tokom operacije ubijeni su: Barduhil Osmani – komandant Delta (1972), Mitat Musliu (1981) , Kastriot Arifi (1976), Sami Ukšini (1978) i Šaban Ukšini – komandant Teri (1969). Zaplenjena je ogromna količina svih vrsta oružja, ratne i medicinske opreme.

IX.8. DŽEMAILJI NE PRIZNAJE ODLUKE GLAVNOG ŠTABA OVPMB

Dva dana kasnije, na severu opštine Bujanovac, Čarska grupa OVPMB, pod komandom Muhameda Džemailjija, započela je veliku ofanzivu napadima na sve putne pravce i sve baze vojske i policije, posebno na strateški važan Vrh Sveti Ilija.

U napadu na vozilo Vojske Jugoslavije kod sela Ravno Bučje, poginuo je vojnik Veliša Kijanović (1970), a teško ranjeni Đuro Bojović (1948) preminuo je istoga dana na Vojnomedicinskoj akademiji (VMA) u Beogradu. Lakše povrede su zadobili vojnici: Zoran Stojanović, Predrag Čučković, Slavoljub Jovović i Njegoš Jašović.

Ovo je inače bio Džemailjev odgovor na proces demilitarizacije koji je počeo u Lučanima i Turiji, u duhu dogovora koji su 12. maja postigli i potpisali albanski i srpski pregovarači. Džemaili se oštro protivio ovom dogovoru, pa je izjavio da ne prihvata odluke Glavnog štaba OVPMB iz Končulja, čiju su „komandanti prodali interese albanskog naroda u Preševskoj dolini“.

IX.9. ZAPOČINJE REŠENJE SRPSKO-ALBANSKOG SUKOB

Što je vreme više odmicalo, svi izveštaji sa terena su nagoveštavali kakav će biti ishod ovog sukoba. To je postalo jasno posebno posle bitke za Oraovicu, koju su sa distance pratili predstavnici Bele kuće, Evropske unije, NATO, KFOR i Posmatračke misije.

Sa promenjenom situacijom na terenu, počela je i široka diplomatska aktivnost predstavnika međunarodne zajednice i njihovi sve češći kontakti sa srpskim vlastima u Beogradu, predstavnicima Koordinacionog tela, te vojnim predstavnicima obeju strana – Komandom združenih snaga bezbednosti i Štabom Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca.

Njihovi kontakti i brojne pregovaračke aktivnosti na terenu, koje su se svodile na безусловnu demilitarizaciju, demobilizaciju, predaju oružja i rasformiranje OVPMB, dali su konkretne rezultate. Tako se, već 17. maja, Združenim snagama bezbednosti, predalo 108 pripadnika OVPMB, koji su prihvatili poziv o predaju oružja u zamenu za garantovanu amnestiju, a predstavnicima KFOR njih 125. Sutradan KFOR su se predala još 44 naoružana Albanca.

X. DOGOVOR JE POSTIGNUT - KRAJ ORUŽANIH DEJSTAVA

Ovo poglavlje je najvažnije jer njime započinjemo pratiti pregovarački proces koji će dovesti do kraja ovog sukoba. A kraj je došao potpisivanjem Izjave o demilitarizaciji, kojom se Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca, pred međunarodnim posrednicima, obavezala da će prekinuti oružana dejstva i položiti oružje. Srpska strana je odgovorila aktom amnestije za sve pripadnike OVPMB koji nisu okrvavili ruke.

X.1. PRVI SPORAZUM O PREKIDU VATRE

Prvom sporazumu o prekidu oružanih dejstava na jugu Srbije, prethodila je važna odluka koju je Komanda NATO alijanse donela 7. marta 2001. godine. Tom odluko, koja je svakako bila utemeljena situacijom na terenu, jugoslovenskim trupama je dozvoljen povratak u Kopnenu zonu bezbednosti (KBZ) po sistemu „korak po korak“.

Ova odluka će, to će brzo pokazati naredni događaji, bitno promenila situaciju na terenu, jer je postojeće stanje bilo neodrživo.

Pet dana kasnije, međunarodni predstavnici su doveli do novog, važnog čina ovog sukoba. U odvojenim kontaktima sa srpskom i albanskom stranom, 12. marta 2001. godine, predstavnici NATO, EU i OEBS došlo se do teksta „Sporazuma o prekidu vatre“. Ovaj važan dokument prvo je potpisao Šefket Musliu, komandant OVPMB, a nešto kasnije potpis je stavio i Nebojša Čović, predsednik Koordinacionog tela.

Već 14. marta Združene snage bezbednosti su razmeštene na položaje u Kopnenoj zoni tik uz granicu sa Makedonijom, kako bi se sprečio prelazak pripadnika OVPMB preko granice i eventualno prenošenje sukoba na teritoriju južnog suseda.

Šta više, međunarodni predstavnici su u to vreme uspeli da po prvi put sastave „oči u oči“ srpsku i albansku delegaciju. Dogodilo se to 23. marta u britanskoj vojnoj bazi u selu Livadice kod Podujeva.

No, kako je upućenima u ovu materiju poznato, ovaj, prvi Sporazum o prekidu vatre, poštovan je samo pet dana.

X.2. KRAJ SUKOB – KOMANDANTI POTPISALI IZJAVU O DEMILITARIZACIJI

U maju iste godine, posle dugih pregovora, najviši predstavnici međunarodne zajednice (NATO, KFOR, UNMIK), uspeli su da ubede komandante OVPMB da stave svoje potpise na

novi dokument o trajnom prekidu vatre, koji je nazvan „Izjava o demilitarizaciji“. Taj istorijski čin dogodio se 20. maja 2001. godine, u Končulju, rodnom selu Šefketa Musliua, glavnokomandujućeg OVPMB.

Izjava o demilitarizaciji, koja podrazumeva razoružanje i raspuštanje OVPMB, potpisali su komandant Šefket Musliu i njegovi saradnici, komandanti sektora centar i jug, Ridvan Ćazimi i Mustafa Šaćiri. Izjavu je, u svojstvu svedoka, potpisao i holandski diplomata Šon Saliven, tadašnji šef NATO kancelarije u Beogradu. Na taj način su najviši predstavnici međunarodne zajednice, bez prisustva srpske strane, odnosno predstavnika Savezne ili Republičke vlade, uspeali da nateraju albanske komandante da polože oružje i raspuste svoje jedinice.

Potpisivanje Izjave o demilitarizaciji jedan je on najznačajnijih događaja u novijoj istoriji srpsko-albanskih odnosa. Da se ovaj čin nije dogodio, pitanje je kako bi se dalje odvijao srpsko-albanski konflikt, kuda bi nas to odvelo i šta bi smo danas imali na ovim prostorima.

Na kraju, jedna opaska u vezi sa ovim događajem. Od tada do danas lideri svih albanskih partija i čelnici albanske nacionalne zajednice, redovno izbegavaju upotrebu termina „Izjava o demilitarizaciji“. Umesto toga, koriste se terminom „Končuljski sporazum“.

Da pojasnimo: trojica komandanata OVPMB u Končulju se ni sa kim nisu ništa sporazumeli. Oni su, pod pritiskom međunarodne zajednice, potpisali Izjavu kojom su položili oružje. Pošto se dakle, niko ni sa kim nije ni oko čega sporazumeo, logično je da ne postoji nikakav sporazum, pa ni „Končuljski sporazum“. Postoji samo „Izjava o demilitarizaciji“ Oslobođilačke vojske Preševa, Madveđe i Bujanovca.

X.3. TEKST IZJAVE O DEMILITARIZACIJI

Svesni da je trenutna beznadežna situacija i opšte stanje u opštinama Preševo, Medveđa i Bujanovac nestabilno i da predstavlja prepreku miru i stabilnosti u regionu,

Tvrdeći da su pripadnici albanske nacionalnosti u južnoj Srbiji godinama bili izloženi diskriminaciji i progonima od strane prethodnih vlasti Srbije i SRJ,

Ponovo potvrđujući da su razlozi koji su nas prinudili da se latimo oružja, bili maltretiranje od strane prethodnih jugoslovenskih vlasti, naše uklanjanje iz državnih institucija i marginalizacija iz svakodnevnog građanskog života u južnoj Srbiji, lišavanje osnovnih ljudskih prava, uključujući kulturna, nacionalna, društvena, politička i ekonomska prava,

Pozivajući srpsku i jugoslovensku vladu da isprave politiku Miloševićevog režima i da integrišu pripadnike albanske nacionalnosti i svih nacionalnih manjina u državne, građanske i ekonomske strukture,

Bacajući svetlost na važnost održavanja veze između etničkih albanskih porodica i prijatelja koji žive na Kosovu i opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa i potrebu slobodnog prelaska linije razgraničenja i slobodu kretanja za sve individue,

Tražimo da srpske Združene snage bezbednosti tretiraju etničke Albance sa poštovanjem i dostojanstvom, poštujući ih i uzdrže se od uzimanja kuća i lične imovine.

Uvažavajući napore međunarodne zajednice, posebno gospode Pitera Fejta, Šona Salivena i Vejn Portera, u nalaženju mirnog rešenja krize,

Smatrajući da je Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca uspela da privuče međunarodnu pažnju na stradanju pripadnika albanske nacionalnosti u južnoj Srbiji i da je došlo vreme da položimo svoje oružje i potražimo promene političkim sredstvima,

Oslobođilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca, ovim se:

Obavezuje na potpunu demilitarizaciju, razoružanje i raspuštanje, najkasnije do 31. maja 2001. godine uz pomoć međunarodne zajednice.

Prema sledećem vremenskom rasponu, Zona B jug maj 22. Zona B centar maj 30, Zona B sever nije pod kontrolom OVPMB.

Okreće se borbi za prava pripadnika albanske nacionalnosti kroz politički proces i uz pomoć međunarodne zajednice i predstavnika novih vlada Srbije i SFRJ,

Garantuje siguran i miran ulazak u Sektor B srpskim združenim snagama bezbednosti,

Poziva međunarodnu zajednicu i srpsku i jugoslovensku vladu da poštuju svoje obaveze prema pripadnicima albanske zajednice u južnoj Srbiji, kako je bliže određeno u srpskom

Programu za rešavanje krize u južnoj Srbiji i rečeno u izjavama datim organizacijama OEBS, EU, UNHCR i ostalom delu međunarodne zajednice, i d omoguće našu integraciju u građanski život,

Traži da Vlade Srbije i SFRJ pošalju predloženi program amnestije koji uključuje sve članove UVPMB koji dobrovoljno predaju oružje i prekinu svoje delovanje,

Traži da se formira istinska multi-etnička policija koja će garantovati bezbednost pripadnicima albanske nacionalnosti,

Traži da se KFOR stavi na raspolaganje za prijem oružja i uniformi OVPMB radi uništenja na ključnim kontrolnim punktovima,

Traži od pripadnika NATO i UEMM da pomognu, prate i verifikuju naš proces demilitarizacije.

Za Oslobodilačku vojsku
Preševa, Medveđe i Bujanovca
Šefket Musliu,
komandant

Končulj, 20. maja 2001.
Svedok
on Š. Saliven
šef Kancelarije NATO u SRJ

NAPOMENA: Pored potpisa Šefketa Musliua, na Izjavu o demilitarizaciji potpise su stavili njegov zamenik Mustafa Šaćiri (Preševo) i Ridvan Ćazimi (Bujanovac).

Na originalnom primerku Izjave o demilitarizaciji stoji da je ona potpisana 20. maja u Končulju. Drugi izvori, naročito albanski, tvrde da se to dogodilo dan kasnije, dakle 21. maja.

X.4. AMNESTIJA ZA PRIPADNIKE OVPMB

Na osnovu „Plana i programa za rešavanje krize u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa“, koji je, po njegovom autoru nazvan „Čovićev plan“, iz Koordinacionog tela je 21. maja 2001. godine, upućeno pismo Piteru Fejtu, ličnom izaslaniku generalnog sekretara NATO, u kome se kaže da se, na osnovu Plana i programa, garantuje opšta amnestija za sve pripadnike OVPMB „koji polože i predaju oružje, municiju, uniforme i svu opremu koju ilegalno poseduju“.

Potpise na ovo pismo stavili su potpredsednik Vlade Srbije i predsednik Koordinacionog tela za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđu Nebojša Čović, komandant Združenih snaga bezbednosti, general Ninislav Krstioć i komandant Specijalnih snaga policije Goran Radosavljević Guri.

Dva dana kasnije, 23. maja 2001. godine, na zajedničkoj sednici Savezne i Vlade Srbije, usvojene su dve istorijski važne informacije:

- Ulazak združenih snaga bezbednosti u KZB i
- Javna izjava „Amnestija je izlaz“.

Lični izaslanik generalnog sekretara NATO Piter Fejt je istoga dana čestitao Vladama SRJ i Srbije na postignutim rezultatima u procesu mirnog rešavanja konflikta na jugu Srbije.

Potom je tekst Amnestije, kao plakat, bio istaknut na svim javnim mestima u Kopненоj zoni bezbednosti i selima u kojima žive Albanci, ili je kao letak deljen na istim lokacijama. U tom tekstu je bilo navedeno da jugoslovenske i srpske snage bezbednosti raspolažu tačnim podacima o svim građanima albanske nacionalne zajednice iz Preševa, Bujanovca i Medveđe, koji poseduju oružje, municiju, mine i drugu vojnu opremu. Na taj način ih obavestavaju da taj svoj ratni materijal predaju bez posledica do 31. maja te godine.

Ogroman ili najveći broj pripadnika paravojne formacije Oslobodilačka vojska Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB) i jedan manji broj građana to su učinili do predviđenog roka. Međutim, jedan manji broj pripadnika OVPMB ogroman ratni potencijal oružja i municije zakopali su na više od 30 lokacija, koje su kasnije otkrivene angažovanjem pripadnika Vojske SRJ.

Usled zahteva albanske nacionalne zajednice da objavljena amnestija. Savezna skupština je 4. juna 2002. godine, usvojila Zakon o amnestiji, koji se odnosi na sve državljane Jugoslavije, osumnjičene dasu učestvovali u terorističkim aktivnostima (ali ne i ratnim

zločinima), od 1. januara 1999. do 31. maja 2001. godine. Postupak primene ovog zakona sproveden je prema odredbama tadašnjeg Zakona o krivičnom postupku.

Na terenu međutim, situacija je bila često drukčija. Tako su, prema izjavi Novice Zdravkovića, načelnika policije za Pčinjski okrug, do 13. januara 2001. godine, Okružnom javnom tužilaštvu u Vranju podnete 43 krivične prijave protiv 32 osobe zbog krivičnog dela terorizma, kako su vlasti kvalifikovale delovanje OVPMB. U ovom i drugim slučajevim srpski pravosudni organi su postupali suprotno stavovima Zakona o amnestiji.

Istovremeno su pripadnici srpske zajednice, posebno oni u Bujanovcu Preševu i Medveđi, kao i njihovi lokalni funkcioneri i politički lideri, bili žestoko protiv ovakvog postupka srpskih i jugoslovenskih vlasti prema pripadnicima OVPMB.

X.5. MASOVNA PREDAJA PRIPADNIKA OVPMB

Kraj sukoba srpske policije i pripadnika Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca mogao se naslutiti već početkom marta 2001. godine.

Podsetimo da je još 7. marta Komanda NATO dozvolila jugoslovenskim trupama ulazak u Kopnenu zonu bezbednosti, što je itekako poremetilo planove Glavnog štaba OVPMB. Pet dana kasnije, 12. marta, međunarodni predstavnici su, u kontaktima sa srpskom i albanskom stranom, usaglasili tekst „Sporazuma o prekidu vatre“, koji je definitivno odredio sudbinu ovog sukoba.

Tako se, već 17. maja, Združenim snagama bezbednosti, predalo 108 pripadnika OVPMB, koji su prihvatili poziv o predaju oružja u zamenu za garantovanu amnestiju.

Istoga dana predstavnici KFOR, koji su obezbeđivali Kopnenu zonu bezbednosti sa kosovske strane, imali su dosta posla jer im se predalo 125 pripadnika OVPMB. Sutradan, 18. maja, još 44 pripadnika naoružanih Albanaca položili su oružje i predali se KFOR.

I narednih dana, pred ponuđenom amnestijom sve više pripadnika OVPMB su položili oružje. Neočekivano, 21. maja 2001. godine, KFORU su se predala 43 pripadnika radikalne Čarske grupe, kojom je, tokom sukoba, komandovao Muhamed Džemailji, najmilitantniji član Glavnog štaba OVPMB. Istoga dana, u večernjim satima, Džemailji je nadmudren - pao je u ruke pripadnika Združenih snaga bezbednosti.

Dalje, u Dobrosinu se KFOR predala grupa od 20 pripadnika Oslobođilačke vojske. Sa ovom grupom predao se komandant 112. brigade Sami Hadžiju, jedan od osnivača OVPMB i jedna od ključnih ličnosti komandnog sastava bujanovačkog sektora.

Sutradan je Roj Braun, portparol KFOR izjavio da se do tog trenutka njima predala ukupno 454 pripadnika OVPMB i da su svi oslobođeni jer nije utvrđeno da je neko od njih učinio teško krivično delo.

Naravno da su tada oči komandanata Združenih snaga bezbednosti i čelnika međunarodnih snaga, bile uprte u Glavi štab OVPMB i odluke trojice čelnih komandanata. Na odgovor se nije dugo čekalo.

Najpre je u sredu 24. maja, 2001. godine, ubijen Ridvan Ćazimi – komandant Leši, o čemu ćemo opširnije u narednoj glavi feljtona. Potom je, na nepoznat način Mustafa Šaćiri – Špetimi prebegao u na Kosovo.

Napokon, 26. maja 2001. godine, komandant Glavnog štaba OVPMB Šefket Musliu i politički predstavnik, odnosno politički komesar ove vojske Jonuz Musliu, predali su se KFOR-u. Pošto je predstavnicima međunarodnih snaga izjavio da se „odriče dalje borne“ i „da je vreme da se rat zaustavi“, KFOR ih je obojicu oslobodio.

U broju od 24. aprila, beogradski dnevni list Večernje novosti je objavio da se ime Šefketa Musliua, komandanta i još 38 Albanaca - boraca Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca, nalazi na spisku lica kojima je zabranjen ulazak u zemlje Evropske unije (EU).

X.6. UBIJEN RIDVAN ĐAZIMI – KOMANDANT LEŠI

U četvrtak 24. maja, prilikom zauzimanja Sektora B, u razmeni vatre između Vojske Jugoslavije (VJ) i Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB), u rejonu

brda Guri gat (Crni kamen) iznad Velikog Trnovca, poginuo je Ridvan Ćazimi, komandant bujanovačkog sektora i šef pregovaračkog tima OVPMB o prekidu sukoba na jugu Srbije.

Sutradan, na veoma posećenju konferenciji za novinare u Vladinom Press centru u Bujanovcu, šef Koordinacionog tela Nebojša Ćović, izneo je više detalja u vezi sa pogibijom Ćazimija.

-Sada mogu precizno da kažem da je to bio nesrećan slučaj, jedan od onih kakvi se mogu očekivati u sličnim prilikama. Na ivici sektora, koji je trebalo da pokrijemo, nalazi se jedno brdo - kota 701, neposredno iznad Velikog Trnovca. Naša vojska je imala zadatak da zaposedne to brdo, ali je tamo naišla na pravu podzemnu kasarnu i petnaestak ekstremista – objasnio je Ćović.

On je dalje rekao da je razmena vatre počela oko 11,30 časova i da se Ćazimi tada nalazio u svom štabu u Velikom Trnovcu. Kada je čuo pucnjavu, krenuo je da vidi šta se događa.

-Seo je u džip s još tri pratioca i došao na kotu 701. Kad se džip gore pojavio, naša vojska je otvorila vatru i oni su zalegli u zaklon, a Leši je potom pokušao da se vrati do džipa i u trećem ili četvrtom pokušaju stigao je do džipa, ali je smrtno pogođen snajperskim hicem. To je cela istina o ovom slučaju – rekao je Ćović i nastavio.

- Ističem, mada će to biti neobično za našu javnost, da je on dosta učinio da dođemo do mirnog rešenja, razoružao je albanske ekstremiste i oduzeo im municiju. Bez obzira na sve u prethodnom periodu, mislim da je imao razuma da se upusti ka postizanju mirnog rešenja – završio je šef Koordinacionog tela za jug Srbije.

Iste večeri posmatrači EU odneli su njegovo telo.

Ridvan Ćazimi –komandant Leši, rođen je u 1964. godine u Bujanovcu. Kao mašinski tehničar bavio se krojačkim zanatom, a u Bujanovcu je imao svoj butik. Imao je četvoro dece.

Tokom ratova u Jugoslaviji učestvovao je na ratištima u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, a potom je pristupio Oslobođilačkoj vojsci Kosova (OVK). Borio se u jedinici kojom je komandovao Adem Jašari, koji će mu postati ratni uzor. Sliku svog komandanta Jašarija, Ćazimi je držao u svom štabu u Velikom Trnovcu.

Tokom ratnih operacija na jugu Srbije komandovao je sektorom kome su pripadali: Dobrosin, Končulj, Lučane, Veliki i Mali Trnovac i Breznica. Komandovao je 112. brigadom koja je imala oko 700 naoružanih, a sedište štaba bilo mu je u rodnom selu Velikom Trnovcu.

Pripadnici njegove jedinice izvršili su tokom ovog sukoba najviše napada i oružanih akcija, jer su pokrivali regionalni put Bujanovac – Gnjilane, glavnu saobraćajnu vezu Albanaca juga Srbije sa Kosovom.

Kao šef pregovaračkog tima OVPMB izjavio je da će, u skladu sa dogovorom predati oružje, ali da će ga predati poslednji.

Po okončanju sukoba, Albanci su mu, na prvu godišnjicu pogibije, u znak poštovanja, na ulazu u njegovo rodno selo podigli spomenik, a Mesna zajednica je, na inicijativu njegovih ratnih drugova, 2011. ustanovila tradicionalnu višednevnu manifestaciju „Dani komandanta Lešija“. Potom je, u Velikom Trnovcu, 26. novembra 2012. godine, tokom svečanosti kojima su obeleženi Dan zastave i 100. godina od stvaranja nezavisne Albanije, otvoren Muzej u kome se čuvaju lični predmeti, naoružanje, ratna oprema i džip u kome je nastradao Ridvan Ćazimi.

Napokon, u proleće 2021. godine, na mestu iznad Velikog Trnovca, gde je poginuo, počela je, pa od vlasti zaustavljena izgradnja Memorijalnog kompleksa njemu u čast.

Danas u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa skoro da nema albanske kuće koja fotografijama, statuama ili na neki drugi način ne čuva uspomenu na Ridvana Ćazimija, koji je za njih bio i ostaje nacionalni heroj broj jedan.

X.7. ULAZAK VOJSKE I POLICIJE U KOPNENU ZONU BEZBEDNOSTI

Operacija ulaska Združenih snaga bezbednosti (ZSB) vojske i policije u Koptenu zonu bezbednosti uz administrativnu liniju sa Kosovom, počela je 14 marta, a završena 31. maja 2001. godine. Ova opsežna vojna operacija odvijala se korak po korak, uz preciznu i

neposrednu saradnju i koordinaciju sa međunarodnim organizacijama, pre svih sa KFOR, EU i OEBS.

Do 31. maja ZSB zauzele su sektore A ,C i D i podsektore sever i jug sektora B. Poslednja operacija tokom zaposedanja KZB, počela je u ranim jutarnjim satima 31. maja ulaskom u zonu B centar. Akcija je, be i jednog incidenta, završena do 12.00 časova, kada su srpske snage bezbednosti, pod komandom general-potpukovnik Vojske Jugoslavije Ninoslav Krstić, izašle na administrativnu liniju sa Kosovom.

Ova operacija je završni čin sukoba na jugu Srbije, čime je vraćen državni suverenitet Savezne Republike Jugoslavije nad demilitarizovanom zonom širokom pet kilometara duž cele granice sa Kosovom i Metohijom. Deo KZB od granice sa Makedonijom na jugu, do poslednje kote granice opštine Bujanovac sa Kosovom na severu, u dužini od 90 km i površini od 450 kvadratnih kilometara, držali su pod svojom komandom pripadnici OVPMB od 21. novembra 2000. do 31. maja 2001. godine. To je tada bio najnebezbedniji deo Evrope.

Pripreme ulaska u KBZ, pratila je živa vojna, politička i diplomatska i aktivnost. Najčešći partneri Nebojši Čoviću, predsedniku Koordinacionog tela i generalu Ninoslavu Krstiću bili su: Karlo Kabidozu, italijanski general, komandant KFOR, Piter Fejt, specijalni izaslanik generalnog sekretara NATO Džordža Robertsona, Šon Saliven, šef NATO kancelarije u Beogradu, Stefano Sanino, šef Misije OEBS u Beogradu, Vilijam Montgomeri ambasador SAD i Čarls Kraford, ambasador Velike Britanije u Beogradu.

Sve operacije ulaska u KZB bile su javne i unapred najavljene, pa ih je pratio veliki broj domaćih i stranih novinara, kao i domaćih i inostranih zvaničnika. Ovu poslednju su pratili savezni ministar odbrane Slobodan Krapović, najviše starešine Vojske Jugoslavije na čelu sa načelnikom Generalštaba general pukovnikom Nebojšom Pavkovićem, kao i Nebojša Čović, predsednik Koordinacionog tela sa saradnicima.

Tim činom završen je sukob ekstremnih Albanaca sa pripadnicima srpske vojske i policije, čime su okončani sukobi na jugu Srbije.

-Sada na jugu Srbije počinje nova borba, borba za ekonomski razvoj ovoga kraja i faza razvoja u kojoj albanski narod treba da se integriše u institucije sistema, da se izbori za svoja nacionalna, politička, verska i svaka druga prava - rekao je šef državnog Koordinacionog tela Nebojša Čović.

TREĆI DEO

XI. SUKOB JE ZAVRŠEN – POČINJE NOVI ŽIVOT

U četvrtak, 31. maja 2001. godine, okončan je srpsko-albanski sukob - sukob srpske policije i naoružanih Albanaca okupljenih u OVPMB. Ulaskom Združenih snaga bezbednosti u Kopnenu zonu, država Srbija je uspostavila suverenitet na delom svoje teritorije, koju su od 21. novembra 2000. godine, pod svojom kontrolom držali naoružani Albanci.

Rekli smo već: niko do danas nije utvrdio koliko je Srbe i Albance koštao ovaj sukob. Ipak, neke realne procene domaćih i međunarodnih organizacija kažu da je u periodu od NATO bombardovanja, 24. marta 1999. do kraja maja 2001. godine, (nešto više od 26 meseci) u nemirima na jugu Srbije, pre svega u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, nastradalo ili nestalo nešto više od 100 pripadnika OVPMB, srpske policije, Vojske Jugoslavije i civila. Lakše i teže povređenih je preko 300, a materijalna šteta na objektima i infrastrukturi meri se milionima dolara. Istovremeno je privremeno ili trajno raseljeno nekoliko hiljada Srba, Albanaca i Roma.

A koliko je Kopnena zona bezbednosti bila nebezbedna, najbolje svedoče podaci iz jednog saopštenja Koordinacionog tela u kome se kaže da je „od 16. decembra 2000. do 16. decembra 2001. godine, registrovani 724 napada i provokacije od strane OVPMB“.

Od tog 31. maja, angažovanjem domaćih i inostranih subjekata, a na osnovama „Čovićevog plana“ za mirno rešenje krize na jugu Srbije, u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, počela je nova borba – za bolji kvalitet života građana svih zajednica i za uključivanje Albanaca u institucije sistema. U nekoliko priča ovog trećeg dela feljtona, bavićemo se temama te „nove borbe“

XI.1. JUG SRBIJE I MEĐUNARODNA ZAJEDNICA

Situacija na jugu Srbije, od prvih dana keze, bila je razlog za prisustvo i delovanje brojnih međunarodnih organizacija od mirovnih, preko ekonomskih do humanitarnih. U tom kontekstu opravdano je postaviti pitanje kakva bi bio rasplet krize u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, i kakav bi danas bio život građana, Srba, Albanaca, Roma... da nije bilo velike podrške i pomoći međunarodne zajednice.

Građanima je poznato od početka krize i NATO bombardovanja, a posebno od druge polovine novembra 2000. godine, da su drumovima juga Srbije krstarili automobili sa raznim oznakama, u kojima su bili emisari bezmalo sa svih kontinenata. Kao partneri Republike Srbije ili Koordinacionog tela, oni su mnogobrojnim projektima radili na pomirenju, na širenju mira, sigurnosti i tolerancije, doprinosili uspostavljanju mostova između nacionalnih zajednica, ulagali u razvoj infrastrukture i lokalnih ekonomskih potencijala, finansirali objekte infrastrukture i tako značajno, čak presudno doprinosili većem kvalitetu života građana u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa.

Građani, lideri političkih partija, a posebno funkcioneri lokalnih samouprava, znaju koliki i kakvi iskoraci su napravljeni u ekonomiji, zapošljavanju, obrazovanju, zdravstvu, socijalnoj politici, kulturi, sportu, nacionalnoj i rodnoj ravnopravnosti... zahvaljujući pomoći koja je stigla od vlada i poreskih obveznika mnogih zemalja.

Teško je pobrojiti sve njih, ali da se podsetimo onih najvećih i najvažnijih međunarodnih partnera:

UN, Ujedinjene nacije;

EU, Evropska Unija;

NATO, Severnoatlanski vojni savez;

KFOR, Kosovske snage (Kosovo Force), Međunarodne mirovne snage;

UNMIK, Privremena administrativna misija Ujedinjenih nacija na Kosovu;

OEBS, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju;

PM EU, Posmatračka misija Evropske Unije;

UNHCR, Organizacija za izbeglice Ujedinjenih nacija;

UNDP, Program Ujedinjenih nacija za razvoj;

CHF internaatioanl, Međunarodna organizacija za razvoj i humanitarnu pomoć;

USAID, Agencija SAD za međunarodni razvoj;

MIR 1 i MIR 2, Humanitarne organizacije za otklanjanje posledica NATO bombardovanja;

PROGRES i Evropski PROGRES, podrške održivom razvoju više lokalnih samouprava;

SDC, Švajcarska agencija za razvoj;

PBILD, Program za održanje mira i inkluzivni lokalni razvoj;

HELP, Nemačka humanitarna organizacija

Veliku pomoć jugu Srbije, od političke do ekonomske, pružile su pojedine velike i moćne zemlje, odnosno njihove ambasade, kao što su: SAD, Rusija, Kina, Kanada, Australija, Nemačka, Velika Britanija, Francuska, Italija, Švajcarska, Švedska, Norveška, Belgija, Austrija, Finska, Danska, Španija, Grčka, Luksemburg, Turska i neke arapske zemlje.

U Srbiji niko ne vodi, pa i ne saopštava podatke koliko su međunarodne organizacije i razni drugi donatori, u godinama po okončanju krize, plasirali u razne projekte. O tome ćemo u jednoj od narednih priča.

XI.2. MULTIETNIČKA POLICIJA – PRVI PROJEKT ZAJEDNIŠTVA

Uporedo sa svim inicijativama za demokratizaciju društva i veći stepen ličnih i kolektivnih sloboda i prava, Albanci su kod predstavnika međunarodnih organizacija, pre svega kod predstavnika OEBS, ali i kod ambasadora SAD i Velike Britanije, Viliijama Montgomerija i Čarlsa Kraforda, tražili da promene počnu od „srpske policije“.

To insistiranje su potkrepili brojnim primerima maltretiranja i zlostavljanja Albanaca koje je prikupio Odbor za ljudska prava iz Bujanovca, na čijem je čelu bio diplomirani pravnik Šaip Kamberi. Ovaj odbor je inače prva organizacija građanskog društva na jugu Srbije, registrovana 1999. godine.

Dokumentovani podaci iz Odbora za ljudska prava brzo su dospeli do aktivista Fonda za humanitarno pravo i Helsinškog odbora za ljudska prava iz Beograda. Ove dve organizacije građanskog društva izvršile su dodatni pritisak kako na predstavnike međunarodne zajednice, tako i na nove demokratske vlasti u Srbiji, kojima je bilo stalo da se na jugu Srbije pokrenu pitanja demokratizacije društva.

Tako su stvoreni uslovi da se na predlog Misije OEBS u Jugoslaviji, u Bujanovcu potpiše dokument o stvaranju jedinica multietničke policije pod nazivom „Principi za multietnički policijski elemenat u Preševu, Medveđi i Bujanovcu“. Dokument su 27. juna 2001. godine, potpisali šef Misije OEBS Stefano Sanino, ministar unutrašnjih poslova Srbije Dušan Mihajlović, predsednik Koordinacionog tela Nebojša Čović i predsednik opštine Preševo Riza Halimi.

„Multietnička lokalna policija“, kako je u svakodnevnoj komunikaciji nazvan ovaj projekt, predstavljala je prvi konkretan korak ka ravnopravnom učešću Albanaca u vršenju javnih poslova. Ovim projektom je u lokalne policijske snage triju opština, uključeno oko 300 pripadnika albanske nacionalne zajednice, uglavnom mladih.

Oni su, podeljeni u grupe, prošli nekoliko nivoa višenedeljne posebne obuke za vršenje policijskih poslova od patroliranja, komunikacije sa građanima do službenih veština. Obuku u Nastavnom centru Ministarstva unutrašnjih poslova Srbije (MUP) „Mitrovo polje“ kod Kruševca završilo su 384 kandidata, među kojima 253 Albanca.

Od tada na području opština Bujanovac, Prešvo i Medveđa, posebno u mešovitim sredinama, sve policijske patrole sastavljene su od pripadnika obe nacionalne zajednice.

Međutim, i danas, posle 20 godina, pripadnici albanske zajednice nisu adekvatno zastupljeni na svim nivoima službe, a posebno na višim položajima. Zbog toga se vlastima u Beogradu politički subjekti Albanaca na jugu Srbije i Nacionalni savet albanske nacionalne zajednice često obraćaju i traže da se u ovoj oblasti ispoštuju evropski standardi.

Prema podacima iz 2012. godine, u Bujanovcu, Preševu i Medveđi u policije je bilo 697 zaposlenih. Od toga Srba je bilo 451 ili 64,7 odsto. Procenat zaposlenih Albanaca po opštinama bio je sledeći: Preševo: 50,4, Bujanovcu 34,8 i Medveđi 4,9 odsto, što je daleko od učešća ove nacionalne zajednice u ukupnom broju stanovnika.

XI.3. MEDIJI – REORGANIZACIJA I MEDIJSKA SLIKA

Tek kada se kriza rasplamsala i kada su u Bujanovac i Preševo početkom 2001. godine, stigli prvi predstavnici Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS), pojavile su se prve inicijative o potrebi da Albanci imaju informativno glasilo na maternjem jeziku. Istovremeno su srpske vlasti dozvolile da, posle višemesečne zabrane, Albanci dobiju na trafikama štampane medije sa Kosova.

Lokalna vlast je posedovala Radio „Srpski venac“ i novine „Srpski venac“. Radio je, 27. marta 1995. godine, počeo sa emitovanjem svakodnevnog programa, a glavni i odgovorni urednik bio je vranjski novinar Čedomir Marković, inače prvi direktor Radio Vranja.

Prvi broj novina pod imenom „Srpski venac“, izašao je 10. septembra takođe 1995. godine. Na čelu te redakcije bio je Andon Dimitrijević iz Bujanovca, a osnivač oba medija bila je Skupština opštine Bujanovac.

U vreme krize, Bujanovac je imao i privatni radio pod imenom Radio „Ema“. Na medijskom nebu radio se oglasila 25. maja 1998. godine, na tada popularni Dan mladosti i rođendan Josipa Broza. Vlasnik u glavni i odgovorni urednik bio je Oliver Trajković.

Na inicijativu OEBS, 18. januara 2002. godine, potpisan je sporazum „Osnovni principi za reorganizaciju medija“ u državnoj svojini. Potpisali su ga predstavnici OEBS, Koordinacionog tela i opštine Bujanovac.

Na osnovu sporazuma, već marta 2002. godine, Radio je promenio ime u Radio Bujanovac, a krajem godine pokrenute su i „Bujanovačke novine“. Ostaće zabeleženo da su pripadnici albanske nacionalne zajednice u Bujanovcu, od 20. septembra 2002. godine, svakoga dana, u večernjim satima, slušali vesti na maternjem jeziku, koje su u početku trajale 5 minuta.

Princip „dve redakcije“ u jednom mediju potom je primenjen i kod pokretanja TV Bujanovac 25. marta 2006. godine. Sličan model je posle nekoliko meseci realizovan u Preševu, a 2004. godine u Medveđi, uz napomenu da je RTV Preševo program emitovao na albanskom jeziku, sa jednom informativnom emisijom na srpskom.

Nešto kasnije, 6. decembra 2003. godine, izašao je prvi broj „Bujanovačkih novina“, štampan na oba jezika. Program Radija i petnaestodnevne novine pripremala je srpsko-albanska redakcija na čijem je čelu bio profesor Džahid Ramadani.

Međutim, Andon Dimitrijević je novine „Srpske venac“ u međuvremenu preregistrovao u „Novi srpski venac“, koji i danas izlazi.

Toliko o sudbini takozvanih „državnih“ medija u Bujanovcu u post kriznom periodu.

I pre nego završimo s medijima, ovde su i mesto i vreme da se istakne još nekoliko važnih podataka.

Albanci su prvi štampani medij imali maja 1977. godine. Bio je to mesečni časopis „Jehona“ (Odjek). Časopis je štampan na špilografu, izdavač je bilo Kulturno umetničko društvo „Jehona“ iz Velikog Trnovca, a glavni i odgovorni urednik Skender Gaši, profesor albanskog jezika iz Gimnazije. Na njegovom mestu danas je profesor Sevdailj Hiseni iz Veolikog Trnovca. Zbog već poznatih okolnosti „Jehona“ nije izlazila u vreme sukoba.

Prvi portal na jugu Srbije zvao se Presheva.com. Oglasio se na albanskom jeziku 14. juna 1997. godine, kada u Srbiji nije bilo interneta. Preševljanin Driton Salihu (1979) bio je glavni i odgovorni urednik i vlasnik zajedno sa Ardianom Salihuom.

Prvi radio na albanskom jeziku u Srbiji, pokrenuo je Jeton Ismaili, bujanovački dopisnik Radija Dojče wele. Bilo je to 2. juna 2002. godine. Pojava ovog radija među Albancima je naišla na opšte oduševljenje.

Napokon, vlasnik prve televizije u Srbiji koja je emitovala program na albanskom jeziku bio je Nedžat Behljulji, vlasnik kompanije „Elhan komerc“ iz Bujanovca. Taj istorijski čin za Albance juga Srbije dogodio se 7. marta 2003. godine.

XI.4. POPIS STANOVNIKA: KOLIKO JE TAČNO ALBANACA

U poslednjih 40 godina, Albanci juga Srbije dva puta su izlazili na izbore i dva puta su ih bojkotovali. Izlazili su 1981. i 2002. a bojkotovali su ih 1991. i 2011. godine. Iz tog razloga, jedno od najtežih pitanja jeste koliko tačno na jugu Srbije ima Albanaca?

Popis 1981. godine, koji je organizovao Savezni zavod za statistiku, beleži da su opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa imali ukupno 93.856 stanovnika. Po opštinama situacija je bila sledeća:

Bujanovac: ukupno 46.689 stanovnika. Od toga Albanaca je bilo 25.848 (55%), Srba 15.914 (34%), i Roma 4.130 (9%).

Preševo: ukupno 33.948 stanovnika. Od toga Albanaca 28.961 (85%), Srba 4.204 (12%) i Roma 433 (1%).

Medveđa: ukupno 17.219 stanovnika. Od toga Srba i Crnogoraca 11.354 (65%), Albanaca 5.509 (32%) i Roma 85 (0,1%).

Popis iz 1991. godine Albanci u Srbiji su bojkotovali zbog opšteg stanja u zemlji – ratova i raspada Jugoslavije.

Popis iz 2001. godine, zbog situacije na jugu Srbije, odložen je za godinu dana, pa je održan aprila 2002. godine. Prema „Čovićevom Planu“ o rešenju krize na jugu Srbije, bilo je

jasno rečeno da će sve nacionalne zajednice, pa i Albanci, na prvim sledećim lokalnim izborima, u lokalnoj vlasti učestvovati proporcionalno njihovom broju, a broj pripadnika svake zajednice utvrdiće se popisom. To je na Albance delovalo stimulatивно zbog čega su se masovno odazvali ovom popisu.

Posle ovog popisa Republički zavod za statistiku je saopštio da je tada u opštinama Bujanovac, Preševo i Medveđa živelo 98.966 stanovnika, odnosno 5.101 više nego u vreme popisa 1991. godine.

Bujanovac: ukupno 43.302 stanovnika. Od tog Albanaca 23.681 (54,7 %), Srba 14.782 (34,2) i Roma 3.867 (7,3 %).

Preševo: ukupno 34.904 stanovnika. Najviše je bio Albanaca – 31.098 (89,1 %), Srba 2.984 (8,5) i Roma 322 (0,90 %).

Medveđa: ukupno 10.760 stanovnika. Od čega Srba 7.163 (66,5 %), Albanaca 2.816 (26,3) i Roma 108 (1,0 %).

Po popisu, te, 2002. godine, u Srbiji je bilo ukupno 61.647 odnosno 0,82 odsto pripadnika albanske nacionalne zajednice, a u Pčinjskom okrugu 54.779 odnosno 24,2 odsto.

Treba dodati da su tadašnje demokratske vlasti u Srbiji popis organizovale po evropskim standardima. To znači da svi naši građani, koji su se zatekli u inostranstvu i tamo boravili više od godine dana, nisu obuhvaćeni popisom.

U jednoj opsežnoj analizi Opštinske uprave u Bujanovcu stoji da je po njihovim „pokazateljima“ u inostranstvu tada bilo oko 13.000 Albanaca iz Preševa, 11.000 iz Bujanovca i oko 3.000 iz Medveđe.

Popis iz 2011. odine, Albanci u Srbiji si ponovo bojkotovali. Republičke vlasti su na tu odluku reagovalе tako što su tadašnji broj Albanaca koji su se popisali (nešto preko 1.000), primenili kao univerzalnu kvotu po kojoj su vršena sva finansijska i druga „davanja“ albanskoj nacionalnoj zajednici.

Ipak, na inicijativu međunarodne zajednice, juna 2015. godine, eksperti OEBS, ambasada SAD i Velike Britanije, kao i Republičkog zavoda za statistiku, izvršili su procenu ukupnog broja stanovnika u ove tri opštine. Na osnovu međunarodnih standarda o broju izdatih ličnih dokumenata, ova ekspertska grupa je utvrdila da je sredinom 2015. godine, u Bujanovcu živelo 38.300 stanovnika, Preševu 29.600 i Medveđi 7442. Ove podatke pripadnici albanske nacionalne zajednice nisu prihvatili.

Zbog ovih protivurečnosti, ali i činjenice da su u svakoj zemlji, ukupan broj stanovnika, kao i ukupan broj pripadnika svake nacionalne zajednice, strateški važni podaci, s nestrpljenjem se očekuju rezultati redovnog popisa, koji će i ove godine zakasniti. Umesto u aprilu, održaće se od 1. do 31. oktobra ove godine.

XI.5. PRVI LOKALNI, VIŠESTRANAČKI DEMOKRATSKI IZBORI

U Bujanovcu, Prešvu i Medveđi, 28. jula 2002. godine, održani su prvi lokalni demokratski, višestranački i vanredni izbori na osnovu novog Zakona o lokalnoj samoupravi. Na tim istorijskim izborima, građani su neposredno birali predsednike triju opština i odbornike u skupštinama opština.

U Bujanovcu, za predsednika opštine, građani su izabrali diplomiranog pravnika Nagipa Arifija, kandidata Partije za demokratsko delovanje (PDD). On je, sa 11.399 odnosno 53,18 odsto glasova, pobedio profesora Novicu Manojlovića, kandidata „Koalicije za Bujanovac“, koji je osvojio 45,35 odsto glasova upisanih birača.

U Preševu su, za mesto predsednika opštine, kandidati bili profesor Riza Halimi, lider Partije za demokratsko delovanje (PDD) i mašinski inženjer Rami Zuljfiću, direktor preduzeća „Metal“. Halimi je pobedio u drugom krugu sa 58,8 odsto glasova birača.

U Medveđi je za predsednika izabran Slobodan Drašković, član Demokratske alternative (DA), kandidat "Koalicije za Medveđu", inače dotadašnji predsednik SO.

Na izbore za lokalni parlament u Bujanovcu od upisanih 37.058 birača, izašlo je 21.431 ili 57,83 odsto. Od ukupno 41 mesta u Skupštini, odborničke mandate osvojili su:

- Partija za demokratsko delovanje (PDD), 13 (29,34 odsto glasova);

- Koalicija za Bujanovac, 12, (26,48);
- Grupa građana Sevdailj Hiseni , osam (16,99);
- Srpska „Koalicija za opstanak“ N. Tasić, N. Mitrović, pet;
- Partija za demokratsko ujedinjene Albanaaca, dva i
- Grupa građana „Trajko Trajković“ jedan.

U Preševu je, u biračkom spisku bilo 28.046 upisanih birača. Glasalo je 14.595 ili 52,04 odsto. Izborne liste su ovako podelile 38 odborničkih mesta:

- Partija za demokratsko delovanje (PDD) 19;
- Partija za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUJA) 11;
- Pokret za demokratski progres (PDP) pet i
- Srpska „Koalicija za Preševo“ tri.

Lokalni izbori za ove tri opštine bili su višestruko važni. U tu svrhu bio je primenjen novi Izborni zakon, pa je umesto dotadašnjeg većinskog, uveden proporcionalni sistem izbora odbornika u skupštinama opština. Ovim je ukinuta dugogodišnja dominacija lokalnih Srba, koji stvaranjem neproporcionalnih izbornih jedinica, stvorili sistem apsolutne dominacije nad Albancima.

Iako je i popis stanovništva iz 2002. godine pokazao da Albanci u Bujanovcu čine većinu od 56 % stanovništva u opštini, oni su u lokalnoj skupštini mogli da imaju najviše 12 odbornika. Jer, tadašnja Odluke o izbornim jedinicama, omogućila je da srpsko naselja sa 130 birača ima jednog odbornika, koliko i Veliki Trnovac sa 2.100 birača.

Proporcionalni izborni sistem je razbio ovu decenijsku dominaciju i stvorio mogućnost da se stranke Albanaca prvi put izbore za većinu od 23 od ukupno 41 odborničkih mesta u SO Bujanovac. Od tada, albansko stanovništvo je proporcijalno predstavljeno u lokalnoj vlasti ove tri opštine.

Ovakvi rezultati izbora izazvali su gnev Srba iz Bujanovca koji su se okupili ispred zgrade SO čim su oni saopšteni. Za skromne izborne rezultate, oni su optužili Koordinaciono telo i Nebojšu Čovića . Zato su, tokom protesta počeli sa prikupljanjem potpisa kojima traže ponavljanje izbora na svim mestima i smenu Čovićevu smenu.

Ubrzo je ipak Opštinska izborna komisija (predsedavao je Zoran Jovanović), zvanično saopštila da je Nagip Arifi, kandidat PDD-a, sakupio više glasova od Novice Manojlovića, kandidata "Koalicije za Bujanovac" i tako je postao prvi Albanac - predsednik ove opštine, ka i da su albanske liste za lokalni parlament osvojile 23, a srpske 18 odborničkih mesta.

XI.6. POMOĆ DRŽAVE I MEĐUNARODNE ZAJEDNICE

Od uspostavljanja mira na jugu Srbije, Vlada Srbije preko Koordinacionog tela, brojne međunarodne organizacije i razni donatori iz sveta, programima i projektima, ulagali su značajne napore s ciljem da jug Srbije ekonomski ojača i da se podigne kvaliteta života stanovnika juga Srbije.

Podrazumeva se da su i Vlada Srbije, i strani donatori ulagali velika sredstva u ekonomski razvoj, razvoj infrastrukture, u razne socijalne projekte i projekte organizacija civilnog društva. Za sve ovo vreme na razne načine su podsticani ekonomski razvoj, otvaranje novih radnih mesta, izgradnja lokalnih i regionalnih saobraćajnica, elektro i PTT mreže, vodovoda i kanalizacije, građene su zdravstvene, obrazovne, socijalne i institucije kulture, pa sportski tereni, ustanove za mlade itd.

Međutim, za sve ovo vreme od 2000. godine, ni Vlada Srbije, ni Koordinaciono telo, a ni neki drugi organ, nisu vodili evidenciju koliko je sredstava plasirano iz Budžeta Republike Srbije, koliko iz međunarodnih fondova ili sa računa poreskih obveznika raznih zemalja sveta. To što nemamo, a sigurno nikada i nećemo imati odgovor na ovo pitanje jeste veliki propust i velika šteta.

Ostaje nam dakle svima da se u odgovoru na ovo pitanje služimo dostupnim podacima. Da bi, kako tako, odgovorili na ovo pitanje, mi ćemo se, u ovoj priči, poslužiti sačuvanim podacima Medija centra iz Vranja. Naime, dok je u Bujanovcu radio Press centar Vlade Srbije, i dok su novinarima uredno saopštavani podaci, Press centar u Vranju je vodio preciznu evidenciju pristiglih sredstava iz Budžeta Vlade Srbije, na račune svih lokalnih

samouprava i drugih pravnih lica na jugu Srbije. Ta praksa je funkcionisala od 17. decembra 2000. do 31. decembra 2012. godine, a podaci su sledeći:

Bujanovac: na račun lokalne samouprave javnih i drugih preduzeća, ustanova i udruženja, po svim osnovama, od ekonomije do sporta, uplaćeno je 1.782.518.777 dinara, ili 24,6 miliona evra.

Preševo: Po istom osnovu, istim subjektima i na isti način, uplaćeno je 1.614.433.656 dinara, odnosno 20,8 miliona evra.

Medveđa: da ne ponavljamo proceduru, 1.611.173.892 dinara, odnosno 22,5 miliona evra.

Napokon, druge opštine Pčinjskog okruga 358.421.098 dinara, odnosno 4,7 miliona evra.

Ukupno, za tih 12 godina iz Budžeta Srbije je jugu Srbije prebačeno 10.733.094. 846 dinara, odnosno 72,7 miliona evra.

Da pojasnimo: disproporcija dinara i evra pojavljuje se jer sve opštine godišnje nisu primale linearne iznose, a kurs dinara u odnosu na evr kod Narodne banke bio je: 2000. godine = 60 evra; 2004. = 79; 2008. = 87 i 2012. godine 113 dinara.

Ovo su, dakle, sredstva prebačena sa računa Budžeta Republike Srbije. Onaj drugi deo, kojim je međunarodna zajednica pomagala jug Srbije, bio je znatno veći. Prisetimo se: međunarodna zajednica je u projektima obično učestvovala sa 60 – 80 %, a preostalih 20 – 40 % obezbeđivala je Republika ili lokalna samouprava.

Dakle, jugu Srbije je za tih 12 godina, od poreskih obveznika iz sveta, doznačeno oko 145 miliona evra. Pa, kada ispod svega podvučemo liniju, dolazimo do podatka da su, za tih 12 godina, Srbija i svet pomogli jug Srbije sa oko 218 miliona evra.

Istine radi treba reći da su se ova sredstva od 2006. godine, sve više i više smanjivala.

Među najveće i najznačajnije investicije spadaju:

- Izgradnja zgrade Ekonomskog fakulteta u Bujanovcu;
- Izgradnja zgrade Srednje škole „Sezai Suroi“ u Bujanovcu;
- Izgradnja regionalnog puta Bujanovac-Končulj-administrativni prelaz;
- Izgradnja puta Bujanovac-Dobrosin;
- Izgradnja Porodilišta u sastavu Doma zdravlja u Preševu i
- Izgradnja trafo stanice u Preševu.

XII. INTEGRACIJA ALBANACA – STRATEŠKI ZADATAK

Bilo je potrebno samo nekoliko meseci i nekoliko poteza međunarodnih organizacija, OEBS pre svega, pa da se situacija u Bujanovcu, Preševu i Medveđi promeni iz korena. Nacionalno mešovite patrola policije, reorganizacija postojećih i osnivanje nekoliko novih medija na albanskom jeziku, a posebno popis stanovništva i prvi lokalni višestranački demokratski izbori, pokazali su da se u ovoj mešoviti sredini može drukčije da radi i bolje živi.

U novonastaloj situaciji neophodno je nastaviti sa „Čovićevim planom“ – složili su se predstavnici međunarodne zajednice, Koordinacionog tela i politički lideri Albanaca - tri ključna subjekta koji su doveli do mira. Posle popisa stanovništva i lokalnih izbora, sledeći strateški posao je uključivanje Albanaca u institucije sistema. Prva stepenica ovog obimnog projekta bila je Formiranje nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine, koji po zakonu treba da preuzme jedan prilično obiman državni posao.

XII.1. NACIONALNI SAVET U KONSTANTNOM SUKOBU S BEOGRADOM

Nacionalni savet albanske nacionalne manjine (NSANM) je jedan od 23 nacionalna saveta koji deluju u Srbiji, a sedište mu je u Bujanovcu.

To je organizacija kojoj se, u skladu sa zakonom, poveravaju određena javna ovlašćenja da učestvuje u odlučivanju ili da samostalno odlučuje o pojedinim pitanjima iz oblasti kulture,

obrazovanja, informisanja i službene upotrebe jezika i pisma. Sve to radi u cilju ostvarivanja kolektivnih prava nacionalne manjine na samoupravu u tim oblastima.

Ovakav delokrug rada Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine, ali i preostalih 22 nacionalna saveta, određen je Zakonom o nacionalnim savetima nacionalnih manjina.

Prvi izbori za NSANM u Bujanovcu, Preševu i Medveđi održani su 6. juna 2010. godine. Na čelu tog prvog Nacionalnog saveta, od 3. jula te godine, bio je Galip Bećiri, profesor iz Velikog Trnovca. Savet je, proporcionalno broju pripadnika albanske nacionalne zajednice, imao 29 članova.

Međutim, 2012. godine, Albanci juga Srbije su bojkotovali popis stanovnika. Broj upisanih građana – Albanaca u popisne liste, odrazio se na broj članova novog Saveta (15), koji su izabrani oktobra 2014. godine. Što je najgore, u tom odnosu je smanjen priliv sredstava za finansiranje ovog tela.

To je bio razlog da Nacionalni savet i predsednik Jonuz Musliu, poprilično poremete odnose sa službenim Beogradom – Vladom Srbije, njenim organima i telima.

Posle smrti Jonuza Musliua (18. 01.2018. u Turskoj), na mestu predsednika nasledio ga je Šukri Imeri, kadar iz njegove partije Pokreta za demokratski progres (PDP).

Na poslednjim, trećim izborima za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine 4. novembra 2018. godine, pobedila je lista Partije za demokratsko delovanje (PDD), pa je 26. novembra za predsednika izabran Ragmi Mustafa, šef odborničke grupe ove partije.

Imenovanju Mustafe na ovu funkciju prethodio je koalicioni sporazum PDD sa Demokratskom partijom Albanaca (DPA) iz Preševa. Inače, na ovim izborima u Poseban birački spisak u Bujanovcu, bilo je upisano 35.662 pripadnika albanske nacionalne manjine.

Broj članova Saveta ostao je isti – 15, a promeniće se na 29 tek posle popisa stanovnika Republike Srbije, koji je zakazan za oktobar ove godine i pod uslovom da Albanci ponovo ne bojkotuju ovaj veliki državni posao.

Zbog ukupnog položaja albanske nacionalne zajednice u Srbiji, a posebno posle srpsko-albanskog sukoba 2000. godine, ovaj Nacionalni savet i njegov predsednik su u konstantnom sukobu sa institucijama države i njihovim predstavnicima na svim nivoima.

XII.2. INTEGRACIJA ALBANACA U INSTITUCIJE SISTEMA (lokalna samouprava)

Kada se govori o položaju albanske nacionalne zajednice u Srbiji, uz osnovno i ključno pitanje – individualne i kolektivne slobode i prava, najčešće isticani problem zove se učešće Albanaca u institucijama sistema. Za neupućene, to je broj zaposlenih Albanaca na oba nivoa: u lokalnoj samoupravi i državnim organima i organizacijama.

Ništa novo nećemo reći ako kažemo da niko, ali baš niko u Srbiji o tome ne vodi uredne i ažurirane podatke, niti se oni mogu bilo gde pronaći.

Zato ćemo se, u ovoj priči, poslužiti prilično verodostojnim i upotrebljivim podacima iz jedne analize, koju je, 2012. godine, sačinila, a 2016. ažurirala, jedna ekipa kojom je rukovodio Šaip Kamberi, tada predsednik opštine Bujanovac, a danas narodni poslanik Skupštine Srbije.

U toj analizi stoji da su, na lokalnom nivou broj zaposlenih i nacionalni sastav sledeći:

POZICIJA	PRE.	BUJ.	MED.	UKUP.
Stanovnika (popis 2002.)	34.904	43.302	10.760	88.966
Srba	2,984	14.782	7.163	24.929
Albanaca	31.098	23.681	2.813	57.592
Roma	322	3.867	108	4.297
Zaposlenih u opšt. admin.	112	164	77	353
Srba	6	73	70	149
Albanaca	97	87	7	191
Roma	1	4	0	5

.....
Zaposlenih u javnim preduzećima i ustanovama

Komunalno preduzeće	56	181	42	279
Srbi	4	97	38	139
Albanci	52	33	1	86
Romi	0	21	1	22
Predškolska ustanova	63	89	28	180
Srbi	6	60	25	91
Albanci	56	29	3	88
Romi	1	0	0	1
Mediji	27	40	12	79
Srbi	2	16	10	28
Albanci	25	23	2	50
Romi	0	1	0	1
Domovi kulture	16	19	7	42
Srbi	2	4	5	11
Albanci	14	12	1	27
Romi	0	3	1	4
Biblioteka	8	10	-	18
Srbi	0	0		0
Albanci	8	6	-	14
Centar za socijalni rad	11	14	10	35
Srbi	3	8	9	20
Albanci	8	4	0	12
Romi	0	1	0	1
Domovi zdravlja	175	241	87	503
Srbi	44	169	86	299
Albanci	130	71	0	201
Romi	1	1	1	3
Apoteke	10	21	4	35
Srbi	3	16	4	23
Albanci	7	5	0	12
Direkcije za izgradnju	-	32	9	41
Srbi	-	10	9	19
Albanci	-	22	0	22
Ukupno lokalna samoup.	452	790	280	1.522
Srbi	71	506	259	836
Albanci	377	242	15	634
Romi	4	35	3	42

.....
 Iz ove tabele da se zaključiti da je, od ukupno 1.522 zaposlena u lokalnoj samoupravi, Srba 836 ili 54,9 odsto, Albanaca 634 ili 41,66 i Roma 42 ili 2,76 odsto.

Podatke koji su pred vama iz više razloga nije umereno komentarisati. Ovde su brojke, rekostmo vrlo upotrebljive, pa neka svako u njima pronade obim i domen svog interesovanja o ovoj temi, uz napomenu da u sledećoj priči ovog feljtona govorimo učešću Albanaca u državnim institucijama.

XII.3. INTEGRACIJA ALBANACA U INSTITUCIJE SISTEMA (državni organi)

Gde god i na kom god nivou da se razgovara o položaju Albanaca u Srbiji, o njihovom društvenom statusu i uticaju, redovno se u prvi plan stavlja pitanje o uključivanja Albanaca, kako to oni kažu, u institucije sistema. Time se hoće reći koliko je Albanaca i na kojim nivoima vlasti, zaposleno u, recimo, policiji, pravosuđu, obrazovanju... te velikim državnim agencijama i preduzećima.

I ovoga puta, u nedostatku službenih podataka, poslužit ćemo se podacima narodnog poslanika Šaipu Kamberija, sa kojima su Albanci više puta izlazilo u javnost, ali ih nikada niko nije demantovao. Podsećamo takođe da su sledeći podaci prikupljeni 2012. a da su ažurirani 2016. godine.

POZICIJA	PRE.	BUJ.	MED.	UKUP.
Stanice policije	248	307	142	697
Srbi	120	198	133	451
Albanci	125	107	7	239
Romi	3	2	2	7
Opštinski sudovi	47	50	-	97
Srbi	26	36	-	62
Albanci	17	13	-	30
Romi	4	1	-	5
Opštinska tužilaštva	8	10	-	18
Srbi	5	9	-	14
Albanci	3	1	-	4
Prekršajni sudovi	13	10	5	18
Srbi	6	16	4	26
Albanci	7	4	1	12
Uprava prihoda	12	24	9	45
Srbi	4	21	9	34
Albanci	8	3	0	11
Opšt. katastri nepokretnosti	10	11	7	28
Srbi	8	10	7	25
Albanci	2	0	0	2
PTT i Telekom	20	25	12	57
Srbi	12	17	12	41
Albanci	8	8	0	16
Elektro distribucije	20	31	12	63
Srbi	4	26	12	42
Albanci	15	5	0	20
Šumske uprave	9	20	23	52
Srbi	1	16	23	40
Albanci	7	4	0	11
Veterinarske stanice	6	34	4	44
Srbi	3	28	4	35
Albanci	3	6	0	9
Nac. službe zapošljavanja	6	5	2	13
Srbi	3	3	2	2
Albanci	3	2	0	5
Zdravst. osiguranje i PIO	7	10	3	20
Srbi	4	8	3	15
Albanci	3	2	0	5
Služba trezora	5	4	2	11
Srbi	4	4	2	10
Albanci	1	0	0	1
Crveni krst	1	44	4	49
Srbi	0	42	3	45
Albanci	1	2	1	4
RH centri	0	134	155	289
Srbi	-	130	146	276
Albanci	-	1	6	7
Železničke stanice	16	11	-	27
Srbi	15	11	-	26

Albanci	1	0	-	1
Osnovne i srednje škole	731	699	263	1.693
Srbi	109	319	220	648
Albanci	615	380	41	1.036
Romi	4	0	0	4
Ukupno državni sektor	1.177	1.865	649	3.691
Srbi	334	916	586	1.836
Albanci	827	942	56	1.825
Romi	12	4	5	21

Sada nam ostaje ono najvažnije: da objedinimo podatke iz ove (državni sektor) i prethodne tabele (lokalna samouprava), kako bi smo došli do etničke strukture zaposlenih.

	PRE.	BUJ.	MED.	UKUP.
Srbi	405	1.422	845	2.672
Albanci	1.204	1.184	71	2.459
Romi	16	39	8	63
Ostalih	4	10	5	19
UKUPNO	1.629	2.655	929	5.213

I, evo nas na kraju ovog ni malo lakog zadatka. Ovi podaci nam govore da je, 2016. godine, u Preševu, Bujanovcu i Medveđi, u lokalnoj samoupravi i državnom sektoru bilo 5.213 zaposlenih. U toj brojci Srbi su učestvovali sa 51,26 odsto, Albanci 47,17, Romi 1,21 i ostali 0,36 odsto.

XII.4. SPOMENIK KOJI JE UŠAO U ISTORIJU

Na inicijativu Udruženja boraca OVPMB, u Preševu je 16. novembra 2012. godine, podignut spomenik palim pripadnicima Oslobođilačke voske Preševa, Medveđe i Bujanovca. Taj čin je, na centralnom gradskom trgu u Preševu, upriličen povodom 100. godina od formiranja Nezavisne države Albanije (28. 11. 2012. u Valoni) i prvog isticanja zastave nove države.

Na spomen ploči su bila uklesana imena 29 pripadnika OVPMB, sa njihovim osnovnim podacima.

1. Florim (Rahmani) Rašiti, Medveđa	15. Agim (Miljaim) Eljšani, Mališevo
2. Ibrahim (Sejdi) Fejzulahu, Gospođince,	16. Besim (Ibrahim) Mazdreku, Gnjilane
3. Fatmir (Hajdari) Ibiši, Gnjilane,	17. Ćenan (Ibrahimi) Rahimi, Buštranje
4. Ismet (Aliju) Greme, Uroševac	18. Hisen (Nijazi) Salihu, Biljača
5. Šerif (Faik) Jonuzi, Breznica	19. Berat (Ćani) Sinani, Biljača
6. Enver (Rasim) Bajrami, Breznica	20. Šaban (Nefail) Šahini, Oraovica
7. Arben (Sadik) Ramadani, Gnjilane	21. Agim (Ćahilji) Halimi, Oraovica
8. Škeljzen (Nijazi) Krasnići, Oraovica	22. Šaban (Redžep) Ukšini, Preševo
9. Ekrem (Šefket) Hodža, Prizren	23. Sami (Nevzad) Ukšini, Qingji
10. Betim (Isa) Beriša, Prizren	24. Bardilj (Bejtula) Osmani, Preševo
11. Besim (Nazmi) Faiku, Trnovac,	25. Kastriot (Murtez) Arifi, Ranatoc
12. Artan (Arif) Abasi, Miratovac	26. Mitat (Skender) Musliu, Preševo
13. Daut (Vahit) Sulejmani, Dobrosin	27. Vebi Redžepi, Končulj
14. Nijazi (Ramuš) Azemi, Preševo	28. Ridvan (Hisen) Ćazimi, V. Trnovac
	29. Sevdailj (Šefki) Idrizi, Gnjilane

Već narednih dana spomenik je postao predmet brojnih priča koje su zainteresovale medije i javnost. U polemike su se uključili Koordinaciono telo, Zavod za zaštitu spomenika kulture iz Niša i Vlada Srbije.

Najpre je Mile Veljković, direktor Zavoda iz Niša obavestio javnost da je ta ustanova urbanističko planski propisala uslove šta se i pod kojima zakonskim uslovima može raditi na trgu. Usledila je i reakcija dr Zorana Stankovića, predsednika Koordinacionog tela, koji je rekao da je to lokalna vlast uradila mimo zakona.

Javnost je potom obaveštena da su o ovom činu u Preševu informisani ambasadori OEBS, SAD i Velike Britanije, kao i predstavnik Evropske unije.

Usledila je potom oštra reakcija Ivice Dačića, premijera i ministra unutrašnjih poslova koji je Albancima stavio do znanja da oko spomenika ne može biti nikakve rasprave. On je potom lokalnim vlastima dao rok da se spomenik ukloni do 17. januara, za kada je bila zakazana nova runda pregovora Beograda i Prištine. Kada je taj rok istekao, Dačić je izjavio da će „nelegalno postavljeni spomenik, bez bilo kakvih incidenata i bez upotrebe sile, ukloniti pripadnici Žandarmerije po nalogu Ministarstva pravde“.

Predstavnici lokalnih samouprava u Preševu i Bujanovcu, lideri albanskih partija i predstavnici Nacionalnog saveta Albanaca, uključili su se u ove rasprave koje su bile i oštre i intenzivne. Odgovarajući na Dačićevo upozorenje, u Preševu su se, 12. decembra, okupili 74 Albanci - odbornika u lokalnim skupštinama.

U Deklaraciji su učesnici sednice odbili inicijative Beograda i nekim međunarodnih zvaničnika da se spomenik dislocira i „pozvali UN, NATO, OEBS, Savet Evrope i Evropsku uniju da ohrabri Vladu Srbije za dijalog sa legitimnim predstavnicima Albanaca u cilju ovog i svih drugih problema Preševske doline“.

Svi ti pokušaji nisu doveli do kompromisa. U nedelju, 20. januara, 2013. godine, u ranim jutarnjim satima, u Preševu je, sa oklopnim vozilima stiglo oko 200 pripadnika Žandarmerije. Na trg su stigli njen komandant Bratislav Dikić sa saradnicima, načelnik Policijske uprave u Vranju Slađan Velinović i Avdi Bajrami, komandir Policijske stanice u Preševu.

Bez prisustva građana, alu uz mnogobrojne novinarske ekipe, kojima je najavljena ova akcija, građevinski operativci su, sa bagerom, oko 7,30 časova, podigli mermernu spomen ploču, vezali je, upakovali i utovarili u kamion, koji je magistralnim putem otišao prema Bujanovcu i Vranju.

Spomeniku se od tada gubi svaki trag, a neki mediji su objavili da je predat Direkciji za upravljanje oduzetom imovinom u Nišu.

Sutradan, 21. januara na trgu u Preševu je održan protest nekoliko hiljada Albanaca. Na protestu nije bilo incidenata, a prisutnima je pročitana deklaracija kojom šest lidera albanskih partija osuđuju uklanjanje spomenika.

XII.5. UDŽBENICI I KOSOVSKE DIPLOME STIGLI U BRISEL

Sa završetkom sukoba, nekoliko tema su postale kamen spoticanja uspostavljanju iole normalnog života na jugu Srbije. Na tom spisku u samom je vrhu bilo pitanje validnosti i priznavanje diploma stečenih na Kosovu, posebno na Univerzitetu u Prištini, kao i snabdevanje albanskih osnovaca i srednjoškolaca udžbenicima na maternjem jeziku. Oni su, koliko juče, učili iz beležaka sa časova, a vlasnici diploma sa Kosova, u Srbiji su mogli da nađu posao samo u bujanovačkim i preševskim kafićima i buticima.

Koliko su ovo ozbiljni problemi govori i podatak da se njima od tada do danas bave roditelji dece, prosvetni radnici, lokalne samouprave, albanske političke partije, Nacionalni savet Albanaca, Koordinaciono telo, nekoliko univerziteta i fakulteta, Vlada Srbije, OEBS i druge domaće i međunarodne organizacije.

Udžbenici koji su do 90-ih godina prošlog veka štampani u Jugoslaviji na albanskom jeziku, uglavnom ne odgovaraju novom sistemu obrazovanja, a kako se ne štampaju novi, postavilo se pitanje kako uopšte da funkcioniše sistem obrazovanja u školama gde se nastava održava na albanskom jeziku.

U međuvremenu je 2007. godine, zabranjen uvoz udžbenika sa Kosova, a procedure uvoza iz Albanije bile su opterećene brojnim administrativnim problemima. Istovremeno se pristupilo pisanju onih udžbenika koji su zasnovani na sistemu obrazovanja i vaspitanja Republike Srbije.

Ne ulazeći u detalje ove materije, treba reći da je do sada dosta urađeno na ustavnoj obavezi Srbije da svim svojim građanima omogući normalne uslove za školovanje, ali da taj proces nije završen. Istina je da osnovci u Bujanovcu, Preševu i Medveđi koriste iste udžbenike kao i njihovi vršnjaci u Tirani, ali tu ostaje još jedan deo posla koji treba u najskorije vreme privesti kraju.

Kod Albanaca srednjoškolaca situacija nije dovedena do očekivanog nivoa. Međutim, svi akteri ovog procesa, posebno tim stručnjaka iz OEBS. pa oni u Ministarstvu obrazovanja Albanije, kao i njihove kolege u Ministarstvu prosvete Srbije i Koordinacionom telu Vlade Srbije, nadaju se da će, koristeći dosadašnja iskustva, i posao sa srednjoškolskim udžbenicima, biti doveden na liniju evropskih standarda.

No svim ovim akterima veću brigu zadaju diplome. Nepriznavanje diploma visokoškolskih institucija, koje su izdate na Kosovu, a overene pečatom „Republika Kosovo“, zadaju prave glavobolje. Bez obzira što je ovaj problem uključen u Briselski sporazum, i što je Vlada Srbije je donela uredbu da priznavanje diploma počne 1. marta 2015. godine, ova materija i dalje tapka u mestu.

U Nacionalnom savetu albanske nacionalne zajednice, kome je ovo strateško pitanje delovanja, ipak se nadaju da ni Srbija ni Kosovo neće biti na „putu za Brisel“ dok Beograd ne prizna diplome se Kosova.

Čekajući da se ovaj problem reši, nekoliko stotina studenata iz Preševa, Bujanovca i Medveđe, koji su na Kosovu završili fakultete ili više škole, napustili su Srbiju. Manji broj njih je posao našao na Kosovu, u Severnoj Makedoniji ili u Crnoj Gori, a veći broj njih je životno i radno utočište obezbedio u zemljama Zapadne Evrope, pre svih u Švajcarskoj i Nemačkoj.

Da bi se ovi problemi kako tako ublažili u ove tri opštine su otvorena odeljenja triju fakulteta. Najpre su u Medveđi 2009. godine, otvorena odeljenja Pravnog i Ekonomskog fakulteta iz Niša. Potom je 1. oktobra 2011. godine, u Bujanovcu otvoreno odeljenje Ekonomskog fakulteta iz Subotice. Nova zgrada Ekonomskog fakulteta, koja je otvorena 17. novembra 2015. godine, partnerski je projekt Vlade Srbije, opštine Bujanovac, subotičkog Ekonomskog fakulteta, Evropske unije i Vlade Švajcarske.

XII.6. „PLAN SEDAM TAČAKA“ - KLJUČNI DOKUMENT ALBANACA

Od završetka sukoba mnogo čime nezadovoljni Albanci, koristili su svaku priliku da javno reaguju preko svojih političkih predstavnika i tako pošalju jasnu poruku domaćoj i svetskoj javnosti. Poslednji takav slučaj je bio postavljanje spomenika borcima OVPMB u Preševu, a potom njegovo uklanjanje od strane Žandarmerije.

O sredine 2001. godine, uvek zabeležena istupanja pred domaćom javnost i međunarodnom zajednicom, činili su na tri načina: kao predstavnici triju lokalnih samouprava, kao predstavnici svih političkih partija i kao Albanci – odbornici u Skupštinama opština. U svim slučajevima redovno su se pozivali na domaća ustavna i zakonska načela, a posebno na međunarodne standarde i prava nacionalnih manjina.

Novonastala kriza u odnosima dveju strana i krhkost političke i ukupne bezbednosne situacije, podstakla je Misiju OEBS i nekoliko ambasada zapadnih zemalja da pokrenu novi ciklus pregovora na jugu Srbije, koji će sprečiti da se ubuduće događaju slični incidenti. Pripremajući se za taj dijalog, albanska strana je 13. februara 2013. godine, sačinila plan za rešenja krize pod nazivom „Neophodne mere za afirmaciju prava Albanaca u Preševskoj dolini“. Ovim dokumentom su svi problemi albanske nacionalne zajednice prvi put vrlo precizno postavljeni i objedini u sedam tačaka, zbog čega je nazvan „Plan sedam tačaka“.

Dokument je upućen na adrese svih domaćih i inostranih aktera, a Vlada Republike Srbije, na preporuku Koordinacionog tela, usvojila ga je 4. juna iste godine, što do tada nije urađeno ni u jednom slučaju. „Plan sedam tačaka“ ima nešto preko 15.000 karaktera, a ovde ćemo ga predstaviti u osnovnim crtama.

I. Potpuna integracija Albanaca u institucije sistema u skladu sa proporcionalnim učešćem u broju stanovnika svake lokalne samouprave: u policiji, republičkim inspekcijama, katastru, Upravi prihoda, pravosudnim institucijama i državnim javnim preduzećima (PTT, Telekom, EPS...).

II. Ostvarivanje pune bezbednosti što podrazumeva: poštovanje Zakona o amnestiji; izmeštanje specijalnih snaga policije; potpunu, bezuslovnu i nesmetanu slobodu kretanja; procesuiranje slučajeva ubistava i kidnapovanja Albanaca; stvaranje potrebnih uslova za povratak izbeglog stanovništva itd.

III. Brži ekonomski oporavak, s obzirom da opštine Preševo, Bujanovac i Medveđa spadaju u red najnerazvijenijih u Srbiji. Posebnom strategijom ekonomskog razvoja obezbediti stimulatívne mere za privlačenje investitora i otvaranje novih radnih mesta.

IV. Službena upotreba jezika, pisma i simbola na osnovu Zakona o zaštiti prava i sloboda nacionalnih manjina, kao i međunarodnih konvencija, uz otklanjanje postojećih zakonskih prepreka.

V. Decentralizacija pravosuđa s obzirom da su u ovoj oblasti ozbiljno ugrožena prava Albanaca i vraćanje Osnovnih sudova i Osnovnih tužilaštva u Bujanovcu i Preševu, kao i vraćanje Prekršajnog suda u Bujanovcu.

VI. Obrazovanje, kultura i informisanje uz afirmaciju ključne uloge Nacionalnog saveta nacionalnih manjina s obzirom na nedostatak udžbenika u obrazovanju, probleme za priznavanjem i nostrifikacijom diploma i potrebom za otvaranjem novih visokoškolskih institucija.

VII. Zdravstvena i socijalna zaštita Albanaca moraju se podići na znatno viši nivo a pre svega je potrebno osnovati sekundarnu zdravstvenu ustanovu (bolnicu) za ove tri opštine.

„U sprovođenju ovih mera neophodno je uključivanje međunarodne zajednice u formatu OEBS, delegacija EU, Ambasada SAD, Ambasada VB, Ambasada R. Nemačke i drugih...“, kaže se u „Planu sedam tačaka“.

Ovaj dokument, na čijoj primeni se i danas insistira na svim nivoima vlasti, 2013. godine su potpisali lideri: Partije za demokratsko delovanje (PDD), Demokratske partije Albanaca (DPA), Pokreta za demokratski progres (PDP), Demokratske unije Doline (DUD), Demokratske unije Albanaca (DUA) i Demokratske partije (DP).

XII.7. PREŠEVO, BUJANOVAC I MEDVEĐA JEZIKOM BROJKI

Preševo, Bujanovac i Medveđa su po mnogo čemu različite sredine. Pre nego pređemo na tabelu sa podacima, da ukažemo na neke posebne različitosti.

Najpre, Preševo i Bujanovac pripadaju Pčinjskom, a Medveđa Jablaničkom okrugu. Površinom Medveđa je recimo duplo veća od Preševa, ali ima tri puta manje stanovnika. Dok preko 95 odsto opština u Srbiji imaju negativan prirodni priraštaj stanovnika (razlika između broja rođenih i umrlih), Preševo je sa pozitivnim priraštajem od 193 u samom vrhu. Zanimljiv je i podatak da je u Preševu prosečna starost stanovnika 32,1, a u Medveđi 43,98 godina (podatak je iz 2017).

No, više podataka na ovu temu je u tabeli koja sledi:

PREDMET ANALIZE	PREŠ.	BUJAN.	MED.
Površina (km 2)	264	461	524
Broj stanovnika (popis 2002)	34.904	43.302	10.760
Srba	9.984	14.782	7.163
Albanaca	31.098	23.681	2.816
Roma	322	3.867	108
Broj stanovnika u gradu	13.426	12.011	3.378

Stanovnika na 1 km ²	132	94	21
Prirodni priraštaj stanovnika	193	29	-81
Prosečna starost (2017)	32,1	35,6	43,8
Broj članova domaćinstva	3,36	3,58	-
Zaključenih brakova (2018)	311	281	29
Broj lekara	43	53	-
Korisnika socijalne zaštite	4.931	6.450	-
Odbornika u SO	41	38	25
Mesnih zajednica	27	29	34
Mesnih kancelarija	6	7	4
Naseljenih mesta	35	59	44
Budžet u 2021.	1 milijardi	1,3 milijardi	580 miliona
Javnih preduzeća i ustanova	4	9	3
Registrovanih medija	10	26	3
Registrovanih pravnih lica	1.221	1.552	283
Dužina puteva	214	317	-
Predškolskih ustanova	1	1	1
Osnovnih škola	8	12	6
Srednjih škola	2	2	1
Odeljenja fakulteta			
Prosečna neto zarada (mart 2021)	45.877	47.892	55.916
Ukupno zaposlenih (2020)	4.237	5.514	1.899
Ukupno nezaposlenih (1019)	4.029	4.567	1.556

.....
 Šta je zajedničko ovim podacima triju opština u kojima žive Albanci? Osnovna činjenica jeste da su Preševo, Bujanovac i Medveđa opštine koje, po svim službenim i značajnim parametrima, pripadaju krugu ekstremno nerazvijenih opština u Srbiji, bez obzira što je, recimo, martovska zarada u Medveđi (vidi, tabelu) bila bezmalo 56.000 dinara. O tome najbolje govori podatak da je u sve tri opštine skoro izjednačen broj zaposlenih i nezaposlenih lica.

XII.8. GDE SU SRBI U PRIČI

Početkom krize, pa sve do eskalacije u novembru 2000. godine, srpski lokalni lideri u Bujanovcu, Preševu i Medveđi nisu ni na jedan način javno pokazali da im je stalo do mirnog rešenja sukoba i normalizacije odnosa sa susedima – Albancima. Naprotiv, oni su izbornom geografijom (12 od 41 odbornika u lokalnom parlamentu), uz izdašnu pomoć Slobodana Miloševića i Mirjane Marković, institucionalno podgrevali krizu i direktno radili na stvaranju većeg jaza između dve nacionalne zajednice.

Drugu priliku za normalizaciju odnosa na jugu Srbije, službeni Beograd i lokalni srpski lideri imali su krajem 2000. a naročito 2001, godine, kada je, formiranjem Koordinacionog tela, Bujanovac postao česta stanica čelnicima brojnih međunarodnih državnih i građanskih organizacija i ambasadorima uticajnih zapadnih zemalja. To je bila velika i jedinstvena prilika da lokalni srpski lideri, kao predstavnici većinske zajednice, naprave kakav-takav potez koji bi išao ka pomirenju i stvaranju mostova saradnje sa komšijama Albancima.

Naprotiv, u međunarodnim predstavnicima Srbi nisu videli posrednike za rešenje krize i nisu u inicijativama brojnih država prepoznali finansijske i druge mehanizme pomoći, već su nastavili da se oslanjaju na brojne domaće antimirovne i radikalne projekte i njihove mentore, sužavajući tako prostor za proevropsko delovanje novih demokratskih vlasti u Beogradu.

Lokalni Srbi su u to vreme, umesto da budu dobri domaćini „strancima“ i da ponude zajedničke projekte, bili samo puki bezidejni posmatrači, koji su gledali u tuđe dvorište i često koristili priliku da osporavaju inicijative one druge strane, ko god da bio tamo.

I onda kada su Albanci pravili greške u koracima (kidnapovanje Srba, ograničenje slobode kretanja, isticanja zastave druge države...) i kada su lokalnim Srbima pružili šansu da mirnim i dostojanstvenim protestima skrenu pažnju međunarodne zajednice, oni to nisu iskoristili.

Oni su, u vreme sukoba, za petnaestak dana organizovali tri protestna okupljanja: 27. novembra 2000. kada su dočekali šefa države Vojislava Koštunicu i dva puta posle toga, 25. novembra i 13. decembra, kada su blokirali magistralni put.

Takvim (ne)činjenjem, Srbi u lokalnoj vlasti, lideri njihovih partija i građani, pokazali su da nemaju kapacitete da prepoznaju karakter novonastale situacije i da nisu u stanju da adekvatno njoj, povuku racionalne u razumne poteze koji će biti u duhu evropskih vrednosti. I tada i kasnije, nastavili su da se dele, da gledaju u tuđe dvorište i da, za sopstveno nečinjenje, optužuju druge. Vrhunac njihovog zajedničkog delovanja bili su lokalni izbori jula 2001. godine, kada su, u tri kolone, osvojili 18 od 41 mesta u lokalnom parlamentu. Sve što su kasnije radili, bilo je u korist sopstvene štete.

A šta su uradili? Najpre su, osam godina po okončanju sukoba, 2009. sprečili privatizaciju Bujanovačke Banje. U ovom poslu krajnje ozbiljan partner bila je turska kompanija „Turker grup“, koja ima nekoliko hiljada radnika u Turskoj i pet zemalja sveta, u špediciji, transportu, brodogradnji, konsaltingu i uslugama. Projekt privatizacije, koji je bio i državni projekt, sprečila je neformalna grupa građana iz Bujanovca „Sveti apostoli Petar i Pavle“.

Dve godine kasnije, 3. juna 2011. tri grupe građana: Pokret za Bujanovac, Odbor za ljudska prava i Zavičajni klub Bujanovčana u Beogradu, formirali su u Bujanovcu Srpsko narodno veće, čiji je osnovni zadatak bio da teritoriju ovu višenacionalne opštine podeli na dva dela, na dve opštine – srpsku i albansku. Organizatori su tada saopštili da je ovu ideju svojim potpisima podržalo 7.000 građana.

Ovakvu situaciju na političkoj sceni maksimalno su iskoristili lokalni albanski lideri i u sve tri opštine. Oni su svakodnevno bili dobri domaćini šefovima raznih organizacija, mirovnih i humanitarnih misija, posmatračkih organizacija i ambasadorima zapadnih zemalja akreditovanim u Beogradu. Istovremeno su koristili svaki povod da prirede mirne rasprave, okrugle stolove, proteste, da putuju svetom i da stavove albanske nacionalne zajednice izlažu u Briselu, Vašingtonu, Njujorku, Londonu, Parizu, Beču, Oslu...

XII.9. AKTERI REŠENJA SRPSKO-ALBANSKOG SUKOB

I pre nego podvučemo liniju ispod ove priče, neophodno je ukazati na lokalne političke aktere, barem one značajnije, koji su, po okončanju sukoba, svojim (ne)činjenjem, uz pomoć institucija Republike Srbije i brojnih međunarodnih subjekata, doveli Srbe, Albance, Rome i pripadnike drugih zajednica tu gde su danas.

Kako je sve njih vreme izabralo da budu projektanti i akteri budućnosti svih građana u opštinama Preševo, Bujanovac i Medveđa, jedni su i tokom sukoba, a drugi od juna 2001. godine i kasnije, na ovaj ili onaj način, zakoračili na javnu scenu, u ni malo jednostavnu političku i društvenu arenu, da pred istorijom budu odgovorni za kvalitet života generacija u ove tri opštine.

Velika je odgovornost pred autorom da sačini takav spisak, ali je veća ne napraviti ga posle svega što je zapisano u ovoj srpsko-albanskoj priči. Na mojoj skali vrednosti izdvojili su se oni politički i društveni lideri koji u biografiji imaju upisane pozicije lidera partija ili stranaka, zatim funkcije predsednika opština, predsednika Nacionalnog saveta Albanaca i čelnika Vojske Jugoslavije ili i MUP Srbije – svi sem onih koji su na izborima služili za jednokratnu upotrebu. Krenućemo azbučnim redom i srpskom listom:

1. Anđelković Božidar: Dugogodišnji lokalni aktivista i političar, u nekoliko mandata bio predsednik OO SPS u Bujanovcu.

2. Arsić dr Stojanča: U političkoj karijeri koja traje od 1997. godine, bio predsednik OO JUL, nekoliko puta nosilac lokalnih izbornih listi, predsednik opštine i u nekoliko mandata zamenik ili pomoćnik predsednika opštine

3. Veličković Dragan: Za vreme pre i tokom sukoba, ali i do 2015. godine, kada je penzionisan, bio je komandir Policijske stanice u Bujanovcu i policajac koji se profesionalno najviše eksponirao.

4. Drašković Slobodan, (1962 – 2014. Vrapce, Medveđa): Političku karijeru počeo u SPS, a nastavio u DSS i DA, predsednik opštine Medveđa u tri mandata, sve do iznenadne smrti.

5. Zdravković Božidar: Prešao je put od dugogodišnjeg direktora Fabrike vode „Heba“ i regionalnog predsednik Jugoslovenske levice – JUL, da bi 2001 bio hapšen u aferi sa stanovima, a ubrzo potom i penzionisan.

6. Zdravković Novica: Preko Kosova, 5. oktobra postao je načelnik policije za Pčinjski okrug, a 2002. odlazi u Beograd za savetnika policijskog generala Sretena Lukića. Posle penzionisanja u Beogradu je otvorio advokatsku kancelariju.

7. Manojlović Novica: dugogodišnji visoki funkcioner demokrata, šef Kancelarije Vlade Srbije u Bujanovcu i kandidat za predsednika opštine Bujanovac 2002. godine.

8. Milković dr Miodrag: dugogodišnji politički aktivista i predsednik OO SPS u Bujanovcu, čovek sa izvanrednim profesionalnim rezultatima ostvarenim u Veterinarskoj stanuci u Bujanovcu..

9. Mitrović Nenad: Predsednik OO SRS u Bujanovcu, narodni poslanik, predsednik OO SNS i ponovo narodni poslanik.

10. Pavlović Boban: Prevalio je put od visoki funkcioner OO DS u Bujanovcu, preko predsednika OO SDS, do naprednjaka.

11. Simović Milosav: pre i za vreme sukoba komandant Garnizona VJ u Bujanovcu, a potom komandant Garnizona Vranje i komandant IV brigade Vojske Jugoslavije. Danas je u čin general-potpukovnika komandant Kopnene vojske Srbije.

12. Stojmenović Jovica: Visoki funkcioner Srpske radikalne stranke, predsednik OO SRS u Bujanovcu i narodni poslanik.

13. Tašković Goran: Bio je predsednik OO DS u Bujanovcu do demokratskih promena 5. oktobra 2000. godine.

14. Tašković Miroslav: Bio je predsednik OO DSS u Bujanovcu.

15. Tomić Bogoljub: Dugogodišnji je politički aktivista, a tokom sukoba postaje predsednik OO Demokratske alternative Nebojše Čovića u Bujanovcu.

16. Tošić Branko: Predsednik OO DSS u Preševu i narodni poslanik.

17. Trajković Branko: Predsednik OO SRS, a potom predsednik OO SNS u Preševu.

18. Filipović Dragoljub: Posle uvođenja višepartijskog sistema, bio je predsednik OO SPS u Preševu.

Na osnovu istih kriterijuma, na listi političkih lidera albanske nacionalne zajednice, konkurencija je malo veća. Ako ni zbog čega drugog, ono zbog činjenice da su svih osam partija koje su okupljale Albance u Srbiji, osnovane u Preševu i Bujanovcu.

1. Aziri Naser: Jedan od osnivača Partije za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDU) iz Preševa i njen visoki funkcioner. Dugogodišnji politički aktivista i lokalni funkcioner.

2. Arifi Nagip: Visoki funkcioner Partije za demokratsko delovanje (PDD), prvi Albanac u istoriji na mestu predsednika opštine Bujanovac, potom osnivač Demokratske partije (DP), pa ponovo predsednik opštine Bujanovac

3. Arifi Šćiprim: Osnivač stranke Alternativa za promene (AZP) sa kojom u dva mandata dolazi na mesto predsednika opštine Preševo.

4. Bećiri Galip: Visoki funkcioner Partije za demokratsko delovanje (PDD), dugogodišnji predsednik Mesne zajednice Veliki Trnovac i predsednik Nacionalnog saveta albanske nacionalne manjine.

5. Destanidr Skender: Visoki funkcioner Partije za demokratsko delovanje (PDD), potom osnivač Demokratske unije Doline (DUD), predsednik SO i zamenik predsednika SO Preševo.

6. Zećiri dr Mejdi: Dugogodišnji politički aktivista, predsednik Demokratske unije Albanaca (DUA).

7. Zuljifju Rami: Jedan od osnivača i prvi predsednik Partije za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA) iz Preševa, potom njen visoki funkcioner i visoki predstavnik lokalne vlasti u Preševu.

8. Kadriju Ibrahim: Predsednik Skupštine za raspisivanje Referenduma o teritorijalnoj i političkoj autonomiji opština Preševo i Bujanovac i dugogodišnji politički aktivista.

9. Kamberi Šaip: Sve vreme od osnivanja Partije za demokratsko delovanje (PDD) njen predsednik u Bujanovcu i drugi čovek u stranci posle osnivača i lidera Rize Halmija, potom njen predsednik, pa u dva mandata predsednik opštine Bujanovac i dva mandata narodni poslanik Skupštine Srbije.

10. Musliu Jonuz: Učesnik sukoba i predsednik Političkog veća OVPMB, a posle sukoba osnivač i predsednik Pokreta za demokratski progres (PDP) i zamenik predsednika opštine Bujanovac u nekoliko mandata, sve do smrti 2018. godine.

11. Mustafa Ragmi: Predsednik Demokratske partije Albanaca (DPA) iz Preševa od 2003. godine do danas, a predsednik opštine Preševo u tri mandata od 2006. godine.

12. Mustafa Ragmi: Visoki funkcioner Partije za demokratsko delovanje (PDD), njen šef odborničke grupe u SO Bujanovac i predsednik Nacionalnog saveta albanske nacionalne zajednice..

13. Nasufi Behlulj: Jedan od osnivača Partije za demokratsko delovanje (PDD), njen potpredsednik i prvi Albanac narodni poslanik u Skupštini Srbije posle uvođenja višepartijskog sistema.

14. Redžepi Orhan: Jedan od komandanata OVPMB, potom osnivač i predsednik Nacionalnog pokreta Albanaca, pa zamenik predsednika opštine u jednom mandatu.

15. Salihu Sami: Najmlađi politički lider Albanaca, jedan od čelnika DPA, a potom osnivač i predsednik Pokreta za reforme i zamenik predsednika opštine Preševo.

16. Sahiti Fljorim: Dugogodišnji predsednik OO PDD u Medveđi i zamenik predsednika opštine u nekoliko mandata.

17. Sinani Ardita: Posle Rize Halimija, najviša funkcionerka Partije za demokratsko delovanje u Preševu i zamenica u jednom, i predsednica opštine u dva mandata.

18. Fazljiju Zećirija: Jedan od osnivača Partije za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA) iz Preševa i njen prvi predsednik, potom predsednik SO i zamenik predsednika opštine.

19. Halimi Riza: Lider Albanaca juga Srbije, osnivač Partije za demokratsko delovane (PDD) prve partije Albanaca u Jugoslaviji i Srbiji, prvi Albanac na mestu predsednika jedne opštine u Srbiji, zamenik predsednika Koordinacionog tela za jug Srbije i narodni poslanik Skupštine Srbije u nekoliko mandata,

20. Hasani Fatmir: Jedan od osnivača i dugogodišnji visoki funkcioner Partije za demokratsko delovane (PDD), narodni poslanik u Skupštini Srbije.

21. Hiseni Sevdailj: pesnik, književnik i urednik, sa lokalne liste Grupe građana 2002. godine, bio imenovan za predsednika Skupštine opštine.

XII.10. NEŠTO KAO ZAKLJUČAK

Na kraju feljtona želim čitaocima da skrenem pažnju na tri, po mom mišljenju, važne činjenice.

PRVA: svaki Srbin ima svoju priču o Kosovu i Albancima, pa samim tim i o sukobu na jugu Srbije. Ovo pred vama je moja srpsko-albanska priča.

Rođen sam u Prijepolju, u višenacionalnoj sredini. Sa Muslimanima (tako su se zvali), proveo sam detinjstvo i školovanje, mladost i ludosti, sve do sazrevanja. Tamo nas niko, nikada i ničim nije delio.

Od 1980. godine živim u drugoj višenacionalnoj sredini. Ovde sam, sa 30 godina shvatio da neki ljudi oko mene ne vole, a neki drugi čak mrze ljude druge vere, drugog jezika, druge kulture i drugih običaja.

U jesen 1981. godine, upoznao sam Rizu Halimija, profesora fizike iz Gimnazije „Skenderbeg“ iz Preševa. Tada je Međuopštinska konferencija Savez komunista (MOK

SKS) iz Leskovca, vodila žestok obračun sa tim „iredentistom i državnim neprijateljem“, između ostalog zbog ilegalnog unošenja više knjiga iz Albanije pod nazivom „General mrtve vojske“ tamošnjeg književnika Ismaila Kadarea (1936) koji živi i stvara u Parizu.

Bili su to dovoljni razlozi da prihvatim ovaj izazov i da svoju novinarsku karijeru jednim kolosekom usmerim na srpsko-albanske odnose, s akcentom na ono što se događa u Bujanovcu i Preševu.

Kada je 2000. godine srpsko-albanski sukob eskalirao, ja sam radio za dva ugledna medija: beogradski Radio B 92 i Radio Slobodna Evropa, za koje sam se, kao „ratni reporter“, nekada dnevno javljao po nekoliko puta.

Ugled i reputacija ta dva medija omogućili su mi da 1. marta 2001. godine, na svoju ruku, mimo „pravila rata“, uđem u „zabranjenu zonu“ koju su, pod svojom komandom, već tri meseca držali naoružani Albanci.

Toga dana je u Komandi OVPMB u Končulju, održana međunarodna press konferencija povodom devete godišnjice od čuvenog Referenduma Albanaca koji žive u Bujanovcu, Preševu i Medveđi. Radio B 92 i Radio Slobodna Evropa, imali su ekskluzivne izveštaje sa tog prvog susreta komandanata OVPMB sa novinarima.

Drugi put sam „glavu stavio u torbu“ u nedelju, 20. maja, te iste 2001. godine. Na moje navaljivanje, posle nekoliko pokušaja, kolega Skender Ljatifi, dopisnik nemačkog radija Dojče Wele, obezbedio je kontakt telefon Ridvana Ćazimija – komandanta Lešija. Uz pomoć Dina Ademija iz štaba sektora Centar OVPMB, sat i po smo Ljatifi i ja, uz Coca Colu, razgovarali sa komandantom Lešijem u kancelariji Štaba u Velikom Trnovcu. Taj razgovor se dogodio samo četiri dana pre nego će Ćazimija ubiti srpski snajperisti na brdu Guri Gat iznad Velikog Trnovca.

Taj moj rad prepoznale su kolege iz Press centra Vlade Republike Srbije u Bujanovcu, koje su me nominovale, a žiri redakcije dnevnog lista „Danas“ mi je 9. juna 2001. godine, dodelila nagradu „Stanislav Staša Marinković“ – najprestižnije priznanje u srpskom novinarstvu koje se dodeljuje „za novinarsku hrabrost i posebne domete u istraživačkom i analitičkom novinarstvu“.

DRUGA: čitaoci su primetili da se u ovom feljtonu, skoro jednom petinom sadržaja, bavim materijom koja spada u „druge“ teme. Jer, svako onaj koji želi da upozna i pronikne u događaje koji su doveli do krize, a potom i sukoba na jugu Srbije, pretpostavljam da zna kada, kako i odakle i pod kojim imenom je sve krenulo.

Situacija na Kosovu, koja je presudno uticala na raspad Jugoslavije, nije se zadenula ni juče, ni igrom slučaja. Zato sam smatrao normalnim da pre nego bilo šta kažem o krizi na jugu Srbije, skrenem pažnju na događaje koji su „proizveli“ situaciju na Kosovu: na prve demonstracije u Prištini daleke 1968. godine, Ustav SFRJ iz 1974., Smrt Josipa Broza 1980., druge demonstracije na Kosovu 1981., Memorandum Srpske Akademija nauka i umetnosti iz 1986. i rekao bih, ključni događaj jugoslovenske drame – Osmu sednicu Centralnog komiteta Saveza komunista Srbije (CK SKS) 23/24. septembra 1987. godine, kada su Slobodan Milošević, Mirjana Marković i njihovi istomišljenici sahranili Jugoslaviju, a na Balkanu posejali zlo od koga će generacije da trpe posledice.

TREĆA: drama na Kosovu traje i trajaće. Po principu „spojenih sudova“ ona se preliva na jug Srbije, u opštine Bujanovac, Preševo i Medveđa. Do kada će to trajati, u ovom trenutku teško da bilo ko zna.

„Zločinci su uvek drugi, sopstveni narod je uvek stradalnik“. Ovaj stav prištinskog istoričara Škeljzena Gašija, najbolje odslikava i danas uzavrele srpsko-albanske odnose.

Šta god i kako god bilo sutra, treba sve učiniti da rasplet našeg sukoba bude miran, demokratski, bez krvi, uz prisustvo i na principima najviših standarda Evropske unije.

XIII. DODACI

XIII.1. HRONOLOGIJA DOGAĐAJA

U prethodnih 90 srpsko-albanskih priča bavili smo se ljudima i događajima koji su, direktno ili indirektno, podstakli jedan istorijski proces. Iz tog miljea likova i fakata, preporučićemo vašoj pažnji one najvažnije koji su presudno uticali na, ne samo lokalne istorijske tokove. U tom smislu hronološki poređani podaci pomoći će da brže i bolje memorišemo ovu materiju.

II. JUGOSLAVIJA I KOSOVSKA DRAMA

1959. Autonomna Kosovsko-metohijska oblast (AKMO) dobila je današnje granice.

1963. AKMO promenila ime u Autonomna Pokrajina Kosovo i Metohija.

01. 07. 1966. Na Brionskom plenumu smenjen je potpredsednik SFRJ i šef državne bezbednosti Aleksandar Ranković.

27. 11. 1968. Počele su demonstracije studenata u Prištini, a sutradan se proširile na Peć, Prizren, Gnjilane i Kosovsku Mitrovicu.

26. 12. 1968. Ustavnim amandmanima uvedeno je Predsedništvo kao kolektivni šef SFRJ.

26. 10. 1972. Podneli su ostavke „srpski liberali“: Marko Nikezić predsednik CK SKS, Latinka Perović sekretar CK SKS i Bora Pavlović, sekretar GK SK Beograda.

21. 02. 1974. donet je Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ).

04. 04. 1975. U poseti Kosovu boravio je Josip Broz Tito, predsednik SFRJ.

04. 05. 1980. u Ljubljani je umro, a 8. maja u Beogradu sahranjen Josip Broz Tito.

11. 03. 1981. U Prištini su počele druge velike demonstracije studenata koje su se brzo proširile na celu Pokrajinu.

24/25. 10. 1986. List Večernje novosti objavio je Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) kao „strateški program srpske inteligencije“.

24. 04. 1987. Slobodan Milošević, predsednik Centralnog komiteta SK Srbije boravio je u Kosovu Polju, a građanima se obratio rečenicom „Niko ne sme da vas bije“.

23/24. 09. 1987. U Beogradu je održana Osmo sednica Centralnog komiteta SKS na kojoj je Slobodan Milošević preuzeo sve poluge vlasti u Srbiji.

14. 12. 1987. Na sednici Predsedništva Srbije Ivan Stambolić je podneo ostavku na mesto predsednika pod pritiskom javnosti i medija Slobodana Miloševića.

28. 03. 1989. Danom državnosti okončana je „ustavna reforma“, kojom je Ustav iz 1974. po instrukcijama Slobodana Miloševića, doživeo veliku havariju.

28. 06. 1989. Na Gazimestanu, u prisustvu više stotina hiljada Srba iz sveta, obeležena je 600. godišnjica bitke na Kosovu, kojom je ubrzan proces raspada Jugoslavije.

20-22. 01. 1990. U Beogradu održan 14. vanredni Kongres Saveza komunista Jugoslavije, ključni događaj u raspadu Jugoslavije.

1990. Osnovane su sledeće partije i stranke: Demokratska stranka 3. februara, Srpski pokret obnove 14. marta, Socijalistička partija Srbije 17. jula, a 23. februara 1991, Srpska radikalna stranka.

31. 03.1991. Prema popisu Jugoslavija je imala oko 23,5 miliona stanovnika. Od toga: Srba 8.526.872 (36,2 %), Hrvata 4.636.700, (10,0 %), (19,7 %), Bošnjaka 2.353.002 (10,0 %), Albanaca 2.178.393 (9,3 %), Slovenaca 1.760.460 (7,5 %), Makedonaca 1.372.272 (5,8 %), Jugoslovena 710.394 (3,0 %), Crnogoraca 539.262 (2,3 %) i drugih.

27. 06. 1991. „Ratom za nezavisnost“ u Sloveniji, počela su ratna razaranja na tlu bivše Jugoslavije.

30. 05. 1992. Rezolucijom 757. neposredno po početku srpske opsade Sarajeva, Savet bezbednosti UN uveo je sankcije Srbiji i Crnoj Gori.

01. 01. 1993. Tokom nezapamćene inflacije, Narodna banka Jugoslavije je pustila u opticaj novčanicu od 500.000.000.000 dinara sa likom Jovana Jovanovića Zmaja.

24. 01, 1994. Dragoslav Avramović (deda Avram) novi guverner Narodne banke uveo je Novi dinar, sa likom Josifa Pančića, koji je bio jednak nemačkoj marki.

14. 12. 1995. Okončanjem rata u Bosni i Hercegovini, prestala je da postoji zemlja bratstva i jedinstva, zemlja samoupravnog socijalizma i predvodnik Pokreta nesvrstanih. **Proleće 1996.** Posle formiranja, pripadnici Oslobođilačke vojske Kosova (OVK) počeli su prve oružane akcije na srpsku policiju, civile i objekte policije, čime je počeo rat na Kosovu.

III. DESTABILIZACIJA SE SELI NA JUG SRBIJE

19. 08. 1990. U Preševu je osnovana Partiju za demokratsko delovanje (PDD), prva partija

Albanaca u Jugoslaviji, sa profesorem fizike Rizom Halimijem (1947) na čelu.

23. 08. 1990. U Preševu je osnovana nova političku organizaciju – Partiju za demokratsko

ujedinjenje Albanaca (PDUA), čiji je predsednik bio profesor Zećirija Fazliju.

09(23). 12. 1990. Dipl. ekonomista Randel Veljković (SPS) iz Bujanovca i profesor Behljulj Nasufi (PDD) iz Preševa izabrani za poslanike na prvim parlamentarnim izborima u Srbiji.

1/2. 03. 1992. Albanci u Srbiji su se Referendumom sa 97 % izjasnili za teritorijalnu i političku autonomiju sa pravom prisajedinjenja Kosovu.

31. 05. 1992. Na prvim lokalnim višestranačkim izborima u Preševu za predsednika opštine,

prvi put u istoriji, izabran je jedan Albanac - prof Riza Halimi (1947).

31. 05. 1992. Na prvim lokalnim višestranačkim izborima u Bujanovcu, lokalni Srbi su komunističkom izbornom geografijom dobili 29 od 41 mesta u Skupštini opštine bez obzira što je tada u opštini živelo skoro duplo više Albanaca.

1992. na vanrednim lokalnim izborima, uz podršku centrale Jugoslovenske levice (JUL), za

predsednika opštine Bujanovac izabran je specijalista dr Stojanča Arsić.

14. 11. 1997. Odlukom Skupštine opštine, za počasnog građanina Bujanovca proglašena je Mirjana Marković, predsednica Jugoslovenske levice (JUL) i supruga Slobodana Miloševića.

25. 08. 2000. Na Košutnjaku je kidnapovan Ivan Stambolić, ljuti protivnik politike Slobodana Miloševića, po čijem je nalogu ubijen istoga dana na Fruškoj Gori.

17. 05. 2003. Partiju za demokratsko ujedinjenje Albanaca (PDUA), promenila je ime u Demokratska partija Albanaca (DPA). Umesto Zećirije Fazliju, za novog lidera izabran je profesor informatike Ragmi Mustafa.

23. 12. 2003. U selu Oraovica kod Preševa osnovana je Demokratska unija Doline (DUD), a za njenog predsednika je izabran dr Skender Destani (1955) lekar specijalista.

07. 09. 2005. U Bujanovcu je osnovana prvu, a četvrtu po redu partiju – Pokret za demokratski progres (PDP). Za lidera je izabran nastavnik Jonuz Musliu (1959-2018).

2006. Orhan Redžepi, dizajner i publicista iz Preševa, jedan od komandanata OVPMB, osnovao je Nacionalni pokret Albanaca.

18. 04. 2007. U Preševu je osnovana Demokratska unija Albanaca (DUA), na čijem je čelu

bio preduzetnik Rami Zuljiju (1953).

02. 07. 2011. Nagip Arifi (1961) dip. pravnik iz Bujanovca, doskorašnji predsednik opštine,

napustio je Partiju za demokratsko delovanje (PDD), formirao je Demokratsku partiju (DP).

31. 05. 2015. Šćiprim Arifi (1976), dipl. ekonomista i preduzetnik, rođen u Nemačkoj, U Preševu je formirao je Alternativu za promene, osmu partiju Albanaca u Srbiji.

IV. REFLEKSIJE JUGOSLOVENSKE KRIZE

06. 03. 1998. u selu Prekaze (Drenica), zajedno sa 56 članova porodice, ubijen je Adem Jašari, osnivač Oslobođilačke vojske Kosova (OVK).

13. 10 1998. Slobodan Milošević je prihvatio sporazum sa Ričardom Holbrom o povlačenju dela vojske i policije sa Kosova i dovođenju 1.300 posmatrača OEBS sa Vilijamom Vokerom na čelu.

15. 01. 1999. U masakru u selu Račak na Kosovu, uporištu OVK, ubijeno 45 albanskih civila

06. 02. 1999. Slobodan Milošević je odbio da potpiše sporazum iz Rambujea, što je bio kraj nastojanja međunarodne zajednice da se kriza na Kosovu reši mirnim putem.

22. 03. 1999. Ričard Holbruk je u Beogradu ponudio Miloševiću da potpiše sporazum u Rambujeu, a ovaj je tu ponudu odbio.

24. 03. 1999. dan pošto je Ričard Holbruk posle neuspele misije napustio Beograd, počelo je NATO bombardovanje SR Jugoslavije bez odobrenja Saveta bezbednosti UN.

09. 04. 1999. počela, a 10. 06. iste godine okončana na Košarama, najveći okršaj jugoslovenske vojske na Kosovu od Drugog svetskog rata.

09. 06. 1999. na vojnom aerodromu u Kumanovu, potpisan je Vojno tehnički sporazum, kojim je označen kraj NATO bombardovanja SR Jugoslavije.

10. 06.1999. posle 78 dana i bombardovanja oko 900 vojnih, privrednih i civilnih ciljeva, završena je vojna intervencija 19 zemalja članica NATO saveza u Jugoslaviji.

10. 06.1999. u Savetu bezbednosti UN izglasana je rezolucija 1244, kojom je u Jugoslaviji odobreno međunarodno vojno i civilno prisustvo, a na Kosovu uspostavljena misija UN.

V. LIČNA KARTA OVPMB

30. 01. 2000. U selu Dobrosin, pripadnici OVPMB pri put su se pojavili u javnosti. Bilo je to na sahrani braće Ise i Šaipa Saćipija.

VI. KOPNENA ZONA BEZBEDNOSTI – EPICENTAR SUKOBA

02. 02. 2000. U Preševu je kidnapovan Nebi Nuhiu, vlasnik benzinske pumpe „Neza petrol“.

26. 02. 2000. U Končulju nastradali policajci Slaviša Dimitrijević (27) i Dragan Filipović (30) i pripadnik OVK Fatmir Ibiši (37) iz Gnjilana.

29. 03. 2000. Opštinski sud u Preševu osudio Rizu Halimija na kaznu zatvora od tri meseca, uslovno na godinu dana.

21. 06. 2000. U Malom Trnovcu, pripadnici OVPMB oteli su poslednje Srbe – starca Vladu Miletića (1920) i njegovu kći Persu (1945).

19. 09. 2000. U Dobrosinu, prilikom napada na policiju ubijeni su pripadnici OVPMB: Ekrem Hodža (23), i Betim Berišđa (19) iz Prizrena i Škeljzen Krasnići (20) iz Oraovca.

13. 10. 2000. Kod Velikog Trnovca nastradali policajci Dragan Joksimović (1978) i Jovica Stojanović (1970) a 11 ih je teže i lakše povređeno.

VII. DAN „D“ – OFANZIVA PRIPADNIKA OVPMB

21. 11. 2000. Nedaleko od Dobrosina pripadnici OVPMB su zarobili i masakrirali srpske policajce Duška Gligorića (1960), Duška Đokovića (1978) i Cvetana Jovanova (1965).

22. 11. 2000. Pošto je u zoru sa Kosova u Srbiju iz više pravaca ušlo oko 1.000 naoružanih pripadnika OVPMB, Kopnena zona bezbednosti je pala u ruke naoružanih Albanaca.

25. 11. 2000. Preko 300 Srba sa Kosova blokirali su magistralni put Niš-Skoplje u znak protesta što ne mogu da odu svojim kućama.

27. 11. 2000. U Bujanovac je, po nalogu Resora državne bezbednosti, stiglo oko 200 pripadnika Jedinice za specijalne operacije – „crvene beretke“.

27. 11. 2000. U Bujanovac je, helikopterom iz Beča, stigao Vojislav Koštunica, predsednik Savezne Republike Jugoslavije.

04. 12. 2000. Zoran Đinđić, lider DS i menadžer Demokratske opozicije Srbije (DOS), posle obilaska Žandarmerije u Ristovcu, boravio je na više lokacija u Bujanovcu.

13. 12. 2000. U Bujanovcu su, oko 5.000 lokalnih i Srba sa Kosova, blokirali magistralni put Niš-Skoplje i organizovali protestni miting u centru grada.

VIII. NA PUTU KA POLITIČKOM REŠENJU

16. 12. 2000. u Bujanovcu je, na zajedničkoj sednici dveju Vlada - SRJ i Republike Srbije, formirano Koordinaciono telo za opštine Preševo, Bujanovac i Medveđu.

02. 01. 2001. Desetak dana posle ubedljive pobede DOS na parlamentarnim izborima, kandidat za predsednika Vlade Srbije Zoran Đinđić, ponovo je posetio Bujanovac.

06. 02. 2001. Prelazna Vlada Srbije prihvatila je „Čovićev plan“ - Program za rešenje krize na jugu Srbije.

Februara 2001. Za „zonu sukoba“, politički lideri Albanaca prihvatili su formulaciju „Preševska dolina“ koju su na jug Srbije donele američke diplomate.

07. 03. 2001. Formirane Združene snage bezbednosti (ZSB) vojske i policije, čiji je komandant bio general-potpukovnik Ninoslav Krstić.

IX. NOVA ESKALACIJA NASILJA

16. 02. 2001. U autobusu Niš ekspresa, koji su kod Podujeva u vazduh digli naoružani Albanci, 12 putnika je nastradalo, a 43 su povređena.

18. 02. 2001. Kod sela Lučane nastradali policajci: Milomir Jeremić (1957), Milenko Živković (1972) i Boban Mitić (1976), kada je njihovo vozilo naišlo na podmetnutu minu.

04. 03. 2001. Kod sela Oslare, pripadnici OVPMB zarobili su četiri civila iz Donjeg Žapskog (Vranje) i dva meseca ih držali u zatvoru u Breznici.

6/7. 03. 2001. u selu Oraovica nastradali vojnici: Mile Đenadio (1948), Dejan Pavlović (1980) i Vukajlo Lazarević (1973) kada je njihovo vozilo naišlo na podmetnuti eksploziv.

21. 03. 2001. Pripadnici OVPMB su na ulazu selu Veliki Trnovac zarobili Sašu Bulatovića (1978) i Milojicu Bjelicu (1977) pripadnike Vojske Jugoslavije.

14. 05. 2001. U deblokadi sela Oraovica ubijeni su pripadnici OVPMB: Barduhil Osmani – komandant Delta (1972), Mitat Musliu (1981), Kastriot Arifi (1976), Sami Ukšini (1978) i Šaban Ukšini - komandant Teri (1969).

17. 05. 2001. Združenim snagama bezbednosti predalo se 108, a KFOR 125 pripadnika OVPMB koji su prihvatili poziv da predaju oružje u zamenu za amnestiju.

X. DOGOVOR JE POSTIGNUT – KRAJ ORUŽANIH DEJSTAVA

20. 05. 2001. U Končulju, u štabu OVPMB potpisana je Izjava o demilitarizaciji, dokument koji Albanci nazivaju „Končuljski sporazum“.

22. 05. 2001. Portparol KFOR Roj Braun izjavio je da su se međunarodnim snagama predala 454 pripadnika OVPMB

23. 05. 2001. Na zajedničkoj sednici Savezne i Vlade Srbije usvojene su Informacija o ulasku u Kopnenu zonu i Javna izjava „Amnestija je izlaz“ za borce OVPMB koji predaju oružje.

24. 05. 2001. Na brdu Guri gat (Crni kamen) iznad Velikog Trnovca, poginuo je Ridvan Ćazimi, komandant Sektora centar i šef pregovaračkog tima naoružanih Albanaca.

31. 05. 2001. Ulaskom u Zonu B Sektora centar, Združene snage vojske i policije, zaposele su kompletnu Kopnenu zonu bezbednosti, čime je okončan srpsko-albanski sukob na jugu Srbije.

XI. SUKOB JE ZAVRŠEN – POČINJE NOVI ŽIVOT

27. 06. 2001. U Bujanovcu je, na inicijativu OEBS potpisan sporazum „Principi za multietnički policijski element u Preševu, Medveđi i Bujanovcu“ o stvaranju multietničke policije.

18. 01. 2002. U Bujanovcu je, na inicijativu OEBS potpisan sporazum „Osnovni principi za reorganizaciju medija u državnoj svojini“.

Popisom iz aprila 2002. Bujanovac je imao 43.302. Preševo 34.904 i Medveša 10.760 stanovnika.

28. 07. 2002. U Preševu, Bujanovcu i Medveđi održani prvi lokalni, višestranački, demokratski izbori

XII. INTEGRACIJA ALBANACA U SISTEM - STRATEŠKI ZADATAK

06. 06. 2010. U Preševu, Bujanovcu i Medveđi održani su izbori za Nacionalni savet albanske nacionalne manjine u Srbiji.

03. 07. 2010. Za prvog predsednika Nacionalnog saveta Albanaca izabran Galip Bećiri (PDD), profesor, doskorašnji predsednik Mesne zajednice Veliki Trnovac.

Sredinom 2012. Jedna ekipa stručnjaka, kojom je rukovodio Šaip Kamberi, predsednik opštine Bujanovac, sačinila je prvu upotrebljivu Analizu uključenosti Albanaca u institucije sistema. Analiza je ažurirana 2016.

16. 11. 2012. Na centralnom trgu u Preševu podignut je spomenik poginulim pripadnicima Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca.

20. 01. 2013. U prisustvu oko 200 pripadnika Žandarmerije, a po nalogu Ministarstva pravde Republike Srbije, sa trga u Preševu uklonjen je spomenik borcima OVPMB.

13. 02. 2013. Politički predstavnici Albanaca, posle višegodišnjih pregovora, predstavili su dokument pod nazivom „Neophodne mere za afirmaciju prava Albanaca u Preševskoj dolini“ poznatiji kao „Plan sedam tačaka“.

01. 03. 2015. Posle dugotrajnih pregovora, Vlada Srbije donela je uredbu o priznavanju kosovskih diploma, ali ta materija i danas tapka u mestu.

04. 06. 2015. Vlada Republike Srbije, na predlog Koordinacionog tela za jug Srbije, prihvatila je „Plan sedam tačaka“ za afirmaciju prava Albanaca.

XIV. O AUTORU

RADOMAN IRIĆ, slobodni novinar iz Vranja

Rođen je 1950. godine u Prijepolju, Republika Srbija.

Školovao se na Fakultetu političkih nauka (FPN) u Beogradu, a novinarski zanat od 1971. do 1974. godine, pekao u redakciji lista „Student“ – „majstorskoj radionici“ koju su prošla brojna velika imenima srpskog novinarstva.

Bio je u grupi osnivača fakultetskog lista „Politikolog“ 1970. godine i njegov tehnički, a 1972. godine glavni i odgovorni urednik.

Profesionalnu novinarsku karijeru počeo je 1975. godine u Prijepolju, u listu i Radiju „Polimlje“, a nastavio 1980. u Vranju na mestu prvog urednika Radio Vranja.

Narednih 40 godina bio je regionalni dopisnik domaćih medija: FoNeta, „Bete“, „Tanjuga“, „Radio Beograda“, „RTV B 92“, „Večernjih novosti“, „Danasa“ i „Blica“...

Udaljen je s posla maja 1995. godine, jer nije bio po volji vranjskih sledbenika politike Slobodana Miloševića.

Od 1995. do 2010. godine, kao regionalni dopisnik inostranih medija, radio je za: „Radio Slobodnu Evropu“, londonski „Rojters“ i pariski „Frans pres“.

Februara 1997. godine, pokrenuo je „Nedeljne nezavisne novine - NNN 017“, koje su sateliti Slobodana Miloševića u Vranju ukinule posle 6. broja.

U novinama „Vranjske“, od osnivanja 1994. godine, svih 23 godine, bio je deo tog projekta.

Od 1981. godine intenzivno se bavi prirodom, karakterom i posledicama srpsko-albanskih odnosa, a kasnije i oružanim sukobom od 1999. do 2001. godine.

U vreme srpsko-albanskog sukoba 2001. godine, bio je prvi novinar - dopisnik nekog srpskog glasila koji je dva puta boravio na teritoriji pod kontrolom Oslobođilačke vojske Preševa, Medveđe i Bujanovca (OVPMB): najpre u Končulju, u njihovom Štabu na Međunarodnoj press konferenciji, a potom je u Velikom Trnovcu intervjuisao Ridvana Ćazimija – „Komandanta Lešija“.

Autor je:

- blizu 10.000 novinskih i radiskih naslova od 1971. godine do danas;
- prvog komercijalnog izdanja Plana grada Vranja u njegovoj istoriji – 1986. godine;
- više jubilarnih monografija („Simpa“, „Yumka“, ORA Vranje, MOSI...) i
- knjige „Jug Srbije posle 200 ratnih dana“ – 2006. godine.

Dobitnik je:

- 1982. godine „Nagrade radijskih stvaralaca“ Radio Beograda i udruženih radio stanica Republike Srbije;
- 2001. godine, Nagrade „Stanislav Staša Marinković“, najprestižnijeg priznanja u srpskom novinarstvu, koje lista „Danas“ dodeljuje za novinarsku hrabrost i posebne domete u istraživačkom i analitičkom novinarstvu“;
- 2018. godine, Povelje „Kapetan Miša Anastasijević“ za angažovano, istinito i dokumentarno informisanje o jugu Srbije, i.
- 2020. godine, Nagrade „Slađana Veljković“ za novinarski poduhvat.

Član:

- Udruženja novinara Jugoslavije bio od 1978. godine, do ukidanja 1990.;

- Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS) od osnivanja, 1994.
- Izvršnog odbora NUNS u tri mandata (treći je u toku).

Penzionisan je februara 2015. godine.

Oženjen je, ima sina i ćerku.

Kontakti: - Adresa: 17500 Vranje, Davidovac; Email: iriciric@gmail.com
- Tel: 064 39 79 555; 017 74 50 182